

SPINOZA

TRACTATUS DE INTELLECTUS EMENDATIONE AKLIN ISLAHI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Quod vera non est Methodus signum veritatis quaerere post acquisitionem idearum, sed quod vera Methodus est via, ut ipsa veritas, aut essentiae obiectivae rerum aut ideae (omnia illa idem significant) debito ordine quaerantur.

Doğru Yöntem, kavramların bilgisini edinmenin ötesinde, doğruluğa dair başka bir işaret aramak değildir; doğru Yöntem, doğruluğun ta kendisini, yani şeylerin nesnel özlerini ya da kavramlarını (bunların hepsi aynı manaya gelir) düzgün bir mantıkla araştırma usulüdür.

LATİNCEDEN ÇEVİRENLER ÇİÇDEM DÜRÜŞKEN - EYÜP ÇORAKLI

LATİNCE ASLIYLA BİRLİKTE

VE
RI
TAS

2. BASKI

ALFA

AKLIN ISLAHI ÜZERİNE BİR İNCELEME

BENEDICTUS DE SPINOZA

1632'de Amsterdam'da dünyaya gelir. Öğrenim çağına gelince, Talmud Torah Okuluna gönderilir ve 14 yaşına kadar bu okula devam eder. Ama eğitimini yarıda kesip baba mesleği olan ticarete atılır; önce babasıyla, sonra da kardeşiyle bu mesleği sürdürür. Sonunda gözlük camları ve mikroskoplara için mercek işleme işini meslek edinir. Ticaretle uğraştığı yıllarda aslen hekim ve klasik filolog olan Franciscus van den Enden'le tanışır ve derslerine katılarak Latince öğrenir; skolastik felsefeyle hemhal olmaya başlar. 1656'da karşıt düşünceleri nedeniyle Yahudi cemaatinden aforoz edilir. Amsterdam'dan ayrılır, bir süre Ouwerkerk kentinin bir köyünde yaşar, sonra yeniden kente dönüp 1660 yılına kadar Descartes felsefesiyle ilgili dersler vererek, gözlük ve mikroskop mercekleri üreterek geçimini sağlar. Bu süre içinde *Tann, İnsan ve İnsanın Esenliği Üzerine Kısa Bir İnceleme* adlı eserini yazar. Yine o yıllarda *Descartes Felsefesinin İlkeleri* adlı eserini kaleme alır. Ancak söz konusu kitap siyasal bir tartışmaya kurban gider ve yasaklanır. Maddi sıkıntılar içinde, felsefi çalışmalarla geçen bu döneminde yazıp bitirdiği *Ethica* adlı eserinin yayımlandığını göremeden, 1677'de yaşama veda eder.

ÇİĞDEM DÜRÜŞKEN

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim üyesidir. 1987'de yüksek lisansını, 1990'da ise doktorasını tamamlamıştır. Seneca, Cicero, Boethius, Augustinus, Thomas Morus, Erasmus gibi önemli düşünür ve edebiyatçıların eserlerini özgün dillerinde çevirerek dilimize kazandırmıştır. *Rhetorica* ve *Roma'nın Gizem Dinleri* adlı kitapları başta olmak üzere antikçağ ve ortaçağ kültürü ve felsefesi konularında gerek ulusal gerekse uluslararası nitelikte çok sayıda kitap, çeviri ve makaleye imza atmıştır.

EYÜP ÇORAKLI

İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Latin Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında öğretim üyesidir. 2008'de Eski Yunan Dili ve Edebiyatı alanında yüksek lisansını; 2016'da Felsefe Tarihi alanında doktorasını tamamlamıştır. Çeşitli yayınevlerinde çevirmen ve editör olarak çalışmış; Platon'un *Şölen'i* (Alfa Yayınları, 2015) ve Hippokrates'in *Aforizmalar'ı* (İş Kültür Yayınları, 2016) başta olmak üzere pek çok eseri Eski Yunanca aslından dilimize çevirmiş ve pek çok kitabı kültür hayatımıza kazandırmıştır.

Tractatus de Intellectus Emendatione: Aklın Islahı Üzerine Bir İnceleme

© 2018, ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Kitabın Türkçe yayın hakları Alfa Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti.'ne aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Yayıncı ve Genel Yayın Yönetmeni M. Faruk Bayrak

Genel Müdür Vedat Bayrak

Yayın Yönetmeni Mustafa Küpüşoğlu

Kitap Editörü Eyüp Çoraklı

Kapak Tasarımı Adnan Elmasoğlu

Sayfa Tasarımı Zuhul Turan

ISBN 978-605-171-897-2

1. Basım: Ocak 2019

2. Basım: Ekim 2019

Baskı ve Cilt

Melisa Matbaacılık

Çiftelhavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8 Bayrampaşa-İstanbul

Tel: 0(212) 674 97 23 Faks: 0(212) 674 97 29

Sertifika no: 45099

Alfa Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti.

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34410 Cağaloğlu-İstanbul

Tel: 0(212) 511 53 03 (pbx) Faks: 0(212) 519 33 00

www.alfakitap.com - info@alfakitap.com

Sertifika no: 43949

No: 119 2018
Alfa Klasik

SPINOZA

TRACTATUS DE INTELLECTUS EMENDATIONE AKLIN ISLAHI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Quod vera non est Methodus signum veritatis quaerere post acquisitionem idearum, sed quod vera Methodus est via, ut ipsa veritas, aut essentiae obiectivae rerum aut ideae (omnia illa idem significant) debito ordine quaerantur.

Doğru Yöntem, kavramların bilgisini edinmenin ötesinde, doğruluğa dair başka bir işaret aramak değildir, doğru Yöntem, doğruluğun ta kendisini, yani şeylerin nesnel özlerini ya da kavramlarını (bunların hepsi aynı manaya gelir) düzgün bir mantıkla araştırma usulüdür.

LATİNCEDEN ÇEVİRENLER ÇİĞDEM DÜRÜŞKEN - EYÜP ÇORAKLI
LATİNCE ASLIYLA BİRLİKTE

VE
Rİ
TAS

ALFA

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
-------------	---

TRACTATUS DE INTELLECTUS EMENDATIONE, 12

AKLIN ISLAHI ÜZERİNE BİR İNCELEME, 13

Notlar.....	135
Terimbilim.....	143
Kaynakça	153

SUNUŞ

Akla Dönüş

Sıradan hayattan, sıradan insandan ve sıradan heveslerden yorulan Spinoza (1632-1677), artık sadece felsefeyle dinlenmek istiyor. Ruhunu ve aklını duyuların, duyguların karmaşasından kurtarıp yepyeni bir düşünme ve yepyeni bir yaşam tarzı hedefliyor. Kendini, kendinin olmayan her şeyden özgürleştirip bir tek halis iyinin, bir tek halis bilginin peşinden gitmeye adıyor. Zihnine dönüyor, ruhunun derinlerine d alıyor. Çünkü aradığı hakikatin sadece orada olduğunu seziyor. Ama beklenenin tersine, bu keşif yolculuğunda kalabalıkları terk etmiyor, elini eteğini toplumdan çekmiyor, aksine olabildiğince çok insanın olabildiğince kısa sürede kendisi gibi düşünmesini, kendisi gibi anlamasını ve kendisinin istediği hedefe ulaşmasını diliyor. Çünkü Spinoza toplumu bilinçlendirmeyi kendisine başlıca görev ediniyor. Hatta bunun için kendine bazı davranış kuralları belirliyor. Halkın anlayacağı dilden konuşmaktan, kendisini yolundan etmeyecek her türlü toplumsal faaliyeti yerine getirmekten imtina etmiyor. Azla yetinmeyi ilke ediniyor; sağlığını korumasına ve yaşantısını sürdürmesine yetecek kadar parası olsun, başka bir şey istemiyor. İlk gençlik yıllarından itibaren yaşadığı zorlu tecrübelerden, hayatın temel ihtiyaçları düzgün şekilde karşılanmadığı takdirde hakikat yoluna düşmüş kişinin öyle gönlünce, derin derin düşünmeye fırsatı olamayacağını gayet iyi biliyor. 1662 ya da daha erken bir tarihte

kaleme aldığı ve ölümünden sonra ilk neşredilen 1677 tarihli edisyonda yer alan *Aklın Islahı* adlı çalışmasında bu durum açıkça görünüyor.¹ Dolayısıyla bu çalışma, her ne kadar tamamlanmamış bir metin olsa da, hatta bu yüzden söz konusu edisyonu hazırlayanlar tarafından üslup ve fikir temelinde bazı eksiklikler ve belirsizlikler barındırdığına dair okuyuculara haklı bir uyarıda bulunulmuş olsa da, Spinoza'nın hayata, insana ve doğaya dair öğretilerindeki hedefin belirlenmesinde, Stoik-Skolastik-Kartezyen ağırlıklı felsefe terminolojisinin şekillenmesinde ve özellikle başyapıtı sayılan *Ethica*'nın kendine has geometrik yönteminin eskizlerinin çizilmesinde başat rol oynamakta.

Spinoza'yı bambaşka bir mantıkla hayatı sorgulamaya iten, tümüyle bilim ve felsefeye odaklanmaya sevk eden başlıca neden, duyulardan edinilen bilgileri hayalgücünde yoğurup ortaya gerçeğe alakası olmayan fikirler atan, sonra da bu fikirlere gerçekmiş gibi inanan, kendilerinden bihaber, yarı uyur haldeki insanlar. Bunlar hayatta olduklarını sanıyorlar, bir varlık gösterdiklerini sanıyorlar; çıkarlarının peşinde koşmaktan, hiç düşünmeden her şeye yeminle evet veya hayır demekten çekinmiyorlar. Duyularının onlara sunduğu malzemelerle iş görüyorlar, her şeyi duygularını işe karıştırarak, kişisel bakış açılarıyla değerlendiriyorlar. Gerçekte iyi olana kötü, kötü olana da iyi diyorlar. Ne kendilerinin bilincindeler ne de kullandıkları kelimelerin. İtibarın, servetin ve ihtirasın gelip geçici kazançlarının, hakiki mutluluk, mutlak sevinç olduğuna inanıyorlar. Yani anlayacağınız, hiç akıllarını kullanmıyorlar. O halde onla-

¹ Uzmanlar, Spinoza'nın bu eserinin kaleme alınış tarihini, konuya gönderimlerin olduğu bazı mektuplarından tespit etmeye çalışmıştır. Sonuçlar halihazırda tartışmalıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Curley (ed.) 1985: 3.

ra önce aklın ne olduğu hatırlatılmalı ve doğru işletildiği takdirde zihni etkin hale getirip insanı duygularının esaretinden nasıl kurtaracağı gösterilmeli. Bunun için önce bir yöntem belirlenmeli, bir düşünme yöntemi, bir mantık. Doğru bir kavramdan başlayıp bir başka doğru kavrama, oradan başka doğru kavramlara ilerleyerek sürdürülmeli bu mantık; tıpkı doğadaki işleyiş gibi. Evet, doğa en iyi kılavuz; doğayı örnek almalı. Onun yapısını, düzenini ve sistemini yeniden hasıl etmeli. İşte ancak o zaman zihin, gerçek yurduna, aslına döner. Çünkü zihnin kendisi zaten başlı başına bir cevher; doğa yasalarına ilişkin kavramlar gibi ilk kavramların, akıl ve müdrike gibi yetilerin baştan gömülü olduğu bir hazine.¹ Dışarıdan hiçbir şeye ihtiyacı yok onun, yeter ki akıl düzgün işlesin ve kavramlar arasındaki ana ve ara bağlantıları hiç kaçırmadan, pürüzsüzce ilerlesin. Sonrasında zihin zaten doğruyu anında teşhis eder, dolayısıyla yanlış da. Bilgisi arttıkça artar ve hem kendi gücünü hem de doğanın düzenini daha iyi anlar; kendi gücünü anladıkça, daha sistemli çalışmaya başlar; doğayı daha iyi anladıkça da, kendini faydasız bilgilerden, işlerden daha kolay alıkoyar.

Öyleyse bütün iş akılda, yani doğanın insana sunduğu en temel, en değerli alette. Bunun için ilk insanlar hatırlanmalı, doğanın sunduğu ham malzemelerle ve elleriyle kendi kendilerine ne gibi aletler yaptıkları, sonra gitgide geliştirdikleri becerileriyle adım adım ne zor işlerin üstesinden geldikleri ve ne başarılarla imza attıkları. İşte akıl da insanın eli gibi, zihninin bir aletidir ve aynı şekilde işler. Yolunun üstünden, hayal ürünü fikirleri, yani yanlış, kurgusal ve şüpheli fikirleri çektiniz mi, kendi güzergâhında ilerler, hiç sağa sola

¹ Miller 2015: 133.

sapmaz. Bu yüzden insanın doğuştan sahip olduğu bu alet, tanınmalı, tanımlanmalı; bilenmeli, keskinleştirilmeli ve ilerleyişine engel olacak ne varsa önünden temizlenmeli.

Görüldüğü üzere Spinoza'nın bu çalışmasındaki asıl gayesi, insanın bu tabii kuvvetini bütün özellikleriyle tanımak ve eksiksiz bir yöntem keşfederek onu doğruya götürecektir bir mantık haritası çizmek. Bu keşfedildi mi, arkası gelir. İçimizde mevcut olan doğru kavram, ilk adım atacağımız basamak olur; düzgün çıkarımlar ve kanıtlamalarla doğru düşünme, doğru düşünmeler doğurur. Böyle basamak basamak insanın bilgisi gelişir, anlama yetisi gitgide artar ve daha ileriye, daha ileriye derken, en nihayet bilgeliğin zirvesine kadar hiç sekmeden yol alınır. Bu zirve, zihninde içinde hakikat yolculuğuna çıkan her insanın en büyük hedefidir; en yüksek bilgidir, en yüksek bilinç düzeyidir ya da Spinoza'nın kendi tabiriyle, zihninde doğayla olan birliğinin külli bilgisine ermedir. İnsan ancak bu bilgide mutluluğa doyar; ancak bu bilgide yetkinliğin, etkinliğin ve özgürlüğün manasını kavrar. Çünkü o bilginin kendisi, yetkinlik ve özgürlüğün ta kendisidir.¹

Çeviriye Dair

Tractatus de Intellectus Emendatione adlı eser, Spinoza'nın hem genç dönem eseri olmasından hem de yeniden gözden geçirme imkânı bulunamamasından dolayı üslup açısından tartışmalı birtakım filolojik sorunları barındırmaktadır. *Ethica*'da gözlemlediğimiz, anlamlarını bulup yerli yerine oturmuş bir felsefi terminoloji, bu metinde yoktur. Çoğu terim çok geniş anlamda, çoğu terim de birbiriyle aynı an-

¹ Durant 1933: 183.

lama gelecek şekilde kullanılmış (özellikle *idea ficta, cognitio reflexiva; mens, intellectus, animus, anima vb*), çoğu cümle kısa ve izah edilmeden bırakılmıştır. Bu ve bunun gibi Latince metinde anlam kaymalarına sebep olan, dolayısıyla çeviriyi zorlaştıran noksanlıklar, Spinoza'nın diğer eserlerindeki terim dağılıyla ve benzer ifadeleriyle karşılaştırma yapılarak ve özellikle bu metni bire bir yorumlayan çalışmalarından destek alınarak aşılmaya çalışılmıştır.

Böyle bir süreç içinden geçen *Tractatus de Intellectus Emendatione* adlı eserin Latince'den Türkçeye ilk çevirisi olan bu kitap için temel alınan edisyonlar ve çevirinin yorumlanmasında yararlanılan birincil kaynaklar aşağıdaki gibidir.

Edisyonlar:

- B.D.S. (1677). "Tractatus de Intellectus Emendatione," *Opera Posthuma*, s. 493-518.
- C.H. Bruder (ed.) (1844). *Benedicti De Spinoza. Opera Quae Supersunt Omnia*, vol. II, Lipsiae: Typis et Sumtibus Bernh. Tauchnitz Jun., s. 1-42.¹

Çevirinin yorumlanmasında yararlanılan eserler:

- H.H. Joachim (1993). *Spinoza's Tractatus de Intellectus Emendatione. A Commentary*, Bristol: Thoemmes Press (1940'ta yayımlanan eserin tıpkıbasımı).
- H.H. Joachim (1901). *A Study of the Ethics of Spinoza*, Oxford: at the Clarendon Press.
- H. de Dijn (1996). *Spinoza: The Way to Wisdom*, West Lafayette, Indiana: Purdue University Press.

¹ Eserdeki bölüm başlıkları ve Spinoza'nın kendi dipnotları için bu edisyondan faydalanılmıştır.

SPINOZA

TRACTATUS
DE INTELLECTUS
EMENDATIONE

et de via, qua optime in veram
rerum Cognitionem dirigitur

SPINOZA

AKLIN ISLAHI

ve onu şeylerin hakiki bilgisine
en iyi şekilde ulaştıracak yol

ÜZERİNE BİR İNCELEME

ADMONITIO AD LECTOREM

Tractatus, quem de Intellectus Emendatione, etc. imperfectum hic tibi damus, Benevole Lector, jam multos ante annos ab Auctore fuit conscriptus. In animo semper habuit eum perficere: At, aliis negotiis præpeditus, et tandem morte abreptus, ad optatum finem perducere non potuit. Cum vero multa præclara, atque utilia contineat, quæ Veritatis sincero indagatori non parum e re futura esse haudquaquam dubitamus, te iis privare noluimus; et, ut etiam multa obscura, rudia adhuc, et impolita, quæ in eo hinc inde occurrunt, condonare non graveris, horum ne inscius esses, admonitum te quoque esse volumus. Vale.

OKURA NOT

Saygıdeğer Okur, size burada henüz tamamlanmamış haliyle sunduğumuz Aklın Islahı Üzerine Bir İnceleme... adlı eser, Yazarı tarafından uzun yıllar önce kaleme alınmıştır. Kendisi bu incelemeyi hep tamamlamaya niyetlendi, fakat başka meşguliyetleri yüzünden ertelemek durumunda kaldı ve nihayetinde ecel onu aramızdan ayırdıca da istediği şekilde kemale erdiremedi. Bununla birlikte eserin muhteviyatında Hakikati gönülden arayan kimselerin oldukça ilgisini çekebileceğine inandığımız pek çok değerli ve yararlı bilgi bulunduğundan, sizleri bunlardan mahrum etmek istemedik. Bu yüzden metinde yer yer ortaya çıkabilecek müphem, henüz ham ve düzeltilmemiş çoğu hususu mazur görebilmeniz adına, sizleri önceden uyarmak istedik ki, bunlar bilginiz dahilinde olsun. Sağlıcakla kalın!¹

I. De bonis quae homines plerumque appetunt

Postquam me experientia docuit, omnia, quae in communi vita frequenter occurrunt, vana et futilia esse; cum viderem omnia, a quibus et quae timebam, nihil neque boni neque mali in se habere, nisi quatenus ab iis animus movebatur; constitui tandem inquirere, an aliquid daretur, quod verum bonum et sui communicabile esset, et a quo solo reiectis ceteris omnibus animus afficeretur; imo an aliquid daretur, quo invento et acquisito continua ac summa in aeternum fruerer laetitia.

Dico *me tandem constitui*. Primo enim intuitu inconsultum videbatur, propter rem tunc incertam certam amittere velle. Videbam nimirum commoda, quae ex honore ac divitiis acquiruntur, et quod ab iis quaerendis cogebar abstinere, si seriam rei alii novae operam dare vellem, et si forte summa felicitas in iis esset sita, perspiciebam me ea debere carere; si vero in iis non esset sita eisque tantum darem operam, tum etiam summa carerem felicitate.

I. İnsanların iştahını kabartan sıradan hevesler

Tecrübelerim sayesinde sıradan hayatımızda her gün karşılaştığımız olayların boş ve anlamsız olduğunu öğrenmemle birlikte, beni endişelendiren veya benim endişelendiğim şeylerin² ruhuma tesir etmedikçe başlı başına iyi ya da kötü bir değer taşımadıklarını anlayınca, ben de en nihayet halis bir iyiliğin olup olmadığını araştırmaya karar verdim; bu iyiliğini doğrudan bildirebilen, zihnimin başka her şeyden vazgeçip tek onunla hemhal olmasını sağlayacak bir şey; daha doğrusu onu bulup edindiğimde, bana ebediyen kesintisiz ve üstün bir sevinç yaşatacak bir şey.

En nihayet karar verdim, diyorum. Çünkü henüz emin olmadığım bir şey için, emin olduğum bir şeyi kaybetmeyi göze almak, bana ilk bakışta aymazlıkmış gibi geliyordu. Ne de olsa itibar ve servetin getireceği kazançların farkındaydım ve kendimi cidden yepyeni bir hedefe adarsam, bu kazançlardan geri durmak zorunda kalacaktım. Ya üstün mutluluk o kazançlardaysa, o zaman bu mutluluktan mahrum kalırım diyordum; ama bir yandan da, üstün mutluluk onlarda değilse ve ben kendimi bir tek onların yoluna adanmışsam, yine bu mutluluktan mahrum kalacaktım.

Volvebam igitur animo, an forte esset possibile ad novum institutum, aut saltem ad ipsius certitudinem pervenire, licet ordo et commune vitae meae institutum non mutaretur, quod saepe frustra tentavi. Nam quae plerumque in vita occurrunt, et apud homines, ut ex eorum operibus colligere licet, tamquam summum bonum aestimantur, ad haec tria rediguntur: divitias scilicet, honorem atque libidinem. His tribus adeo distrahitur mens, ut minime possit de alio aliquo bono cogitare. Nam quod ad libidinem attinet, ea adeo suspenditur animus, ac si in aliquo bono quiesceret; quo maxime impeditur, ne de alio cogitet. Sed post illius fruitionem summa sequitur tristitia, quae si non suspendit mentem, tamen perturbat et hebetat.

Honores ac divitias prosequendo non parum etiam distrahitur mens, praesertim ubi hae non nisi propter se quaeruntur,* quia tum supponuntur summum esse bonum. Honore vero multo adhuc magis mens distrahitur; supponitur enim semper bonum esse per se et tamquam finis ultimus, ad quem omnia diriguntur. Deinde in his non datur, sicut in libidine, poenitentia, sed quo plus utriusque possidetur, eo magis augetur laetitia, et

* Potuisset haec latius et distinctius demonstrari, distinguendo scilicet divitias, quae quaeruntur vel propter se vel propter honorem vel propter libidinem vel propter valetudinem et augmentum scientiarum et artium. Sed hoc ad suum locum reservatur, quia huius loci non est, haec adeo accurate inquirere. Sp.

İşte böyle düşünüp duruyordum, acaba hayatının olağan düzenini ve ilkesini hiç bozmadan yeni bir hedefe erişmem ya da en azından bunun bilincine erişmem mümkün mü diye; ama her defasında boşa kürek çekiyordum. Çünkü hayatta en çok karşılaştığımız ve insanların çabalamalarından da anladığımız kadarıyla, bizim açımızdan mutlak iyi olarak görülen şeyler üç başlık altında toplanıyor: servet, itibar ve ihtiras. Bu üçü zihni öyle çeliyor ki, başka hiç iyi bir şey düşünemiyor. Mesela ihtiras; ruh öyle bir esir düşüyor ki buna, iyi bir şey bulmuş da sükûna ermiş gibi başka bir şey düşünemez hale geliyor. Ama hazzına vardığı anda da, peşi sıra gelen büyük bir hüzne garkoluyor. Hüzün, zihni esir almıyor belki, yine de darmaduman ediyor, sersemletiyor.

İtibar ve servet peşinde koştururken de öyle az buz dağılmıyor zihin, hele bir de bunları başlı başına amaç edinmişse kendine;* çünkü o zaman bunların mutlak iyi olduğunu sanıyor. İtibar, zihni en fazla karıştıran şey; çünkü zihin bunu hep kendiliğinden iyi bir şeymiş gibi görüyor; yani her şeyin kendisine yöneldiği nihai bir amaçmış gibi. Ayrıca itibar ve servette, ihtirasta olduğu gibi bir pişmanlık söz konusu olmuyor. Aksine bu ikisine sahip oldukça, sevincimiz katlanarak büyüyor,

* Bu meseleyi daha kapsamlı ve daha anlaşılır şekilde açıklayabilirdim; mesela serveti, servet için servet, itibar için servet, ihtiras için servet, sağlık için servet, bilimsel ve sanatsal ilerleme ve kalkınma için servet diye ayırıp aralarındaki ayrımlara dikkat çekerek. Ama bu açıklamayı yeri geldiğinde yapmak üzere, sonraya saklıyorum, çünkü bu hususların ayrıntılarıyla ele alınacağı yer burası değil. Sp.

consequenter magis ac magis incitamus ad utrumque augendum; si autem spe in aliquo casu frustremur, tum summa oritur tristitia. Est denique honor magno impedimento eo, quod, ut ipsum assequamur, vita necessario ad captum hominum est dirigenda, fugiendo scilicet quod vulgo fugiunt, et quaerendo quod vulgo quaerunt homines.

Cum itaque viderem, haec omnia adeo obstare, quominus operam novo alicui instituto darem, imo adeo esse opposita, ut ab uno aut altero necessario esset abstinendum, cogebar inquirere, quid mihi esset utilius; nempe, ut dixi, videbar bonum certum pro incerto amittere velle. Sed postquam aliquantulum huic rei incubueram, inveni primo, si hisce omissis ad novum institutum accingerer, me bonum sua natura incertum, ut clare ex dictis possumus colligere, omissurum pro incerto, non quidem sua natura (fixum enim bonum quaerebam), sed tantum quoad ipsius consecutionem. Assidua autem meditatione eo perveni, ut viderem, quod tum, modo possem penitus deliberare, mala certa pro bono certo omitterem. Videbam enim me in summo versari periculo, et me cogi, remedium, quamvis incertum, summis viribus quaerere; veluti aeger letali morbo laborans, qui ubi mortem certam praevidet, ni adhibeatur remedium, illud ipsum, quamvis incertum, summis viribus cogitur quaerere; nempe in eo tota eius spes est sita;

büyüdükçe de bu ikisini artırmaya gitgide daha fazla hevesleniyoruz. Ama bir vesileyle hüsrana uğradığımız anda da, müthiş bir hüzne kapılıyoruz. İtibarın büyük bir sakıncası daha var, o da hayatımızı insanların algısına göre yaşamak zorunda oluşumuz; yani insanların hep kaçtığı şeylerden kaçarak, hep istediği şeyleri isteyerek.

İşte bütün bunların yeni bir hedefe yönelmeme mâni olacağını, dahası beni birinden birini terk etmeye zorlayacak kadar birbirlerine zıt olduklarını görüyordum ve bu yüzden hangisinin bana daha yararlı olacağını araştırmaya kendimi mecbur hissediyordum; çünkü, dediğim gibi, benim açımdan kesin olan bir iyiliği, kesin olmayan bir şey için kaybetmeyi göze almak durumundaydım. Ama meseleyi biraz düşününce, ilk şunu anladım: Eski hedeflerimi bırakıp yeni hedefime kilitlendiğim takdirde, yukarıda anlattıklarımın da açıkça anlaşılacağı üzere, aslında ben doğası gereği belirsiz olan bir iyilikten, doğası gereği değil de (çünkü ben kalıcı bir iyiliğin peşindeydim) sadece kendisine erişme ihtimalim açısından belirsiz olan bir iyilik için vazgeçecektim. Sonra daha da derin düşündüm, düşündüm ve anladım ki, meseleye tam anlamıyla odaklanabildiğim takdirde, ben kesin olan kötülüklerden³ kesin bir iyi için vazgeçecektim. Son derece tehlikeli sularda yüzdüğümü görüyordum ve sonucu ne kadar belirsiz de olsa can havliyle bir çare aramaya mecburum diyordum; tıpkı ölümcül illete tutulmuş bir hastanın ilacını bulamazsa kesin öleceğini hissedip sonucu ne kadar belirsiz de olsa can havliyle o ilacı aramaya mecbur olması gibi; çünkü bütün umudu o ilaçtır.

illa autem omnia, quae vulgus sequitur, non tantum nullum conferunt remedium ad nostrum esse conservandum, sed etiam id impediunt, et frequenter sunt causa interitus eorum, qui ea possident, et semper causa interitus eorum, qui ab iis possidentur.*

Permulta enim exstant exempla eorum, qui persecutionem ad necem usque passi sunt propter ipsorum divitias, et etiam eorum, qui, ut opes compararent, tot periculis sese exposuerunt, ut tandem vita poenam luerent suae stultitiae. Neque eorum pauciora sunt exempla, qui, ut honorem assequerentur aut defenderent, miserrime passi sunt. Innumeranda denique exstant exempla eorum, qui prae nimia libidine mortem sibi acceleraverunt. Videbantur porro ex eo haec orta esse mala, quod tota felicitas aut infelicitas in hoc solo sita est; videlicet in qualitate obiecti, cui adhaeremus amore. Nam propter illud, quod non amatur, nunquam orientur lites, nulla erit tristitia, si pereat, nulla invidia, si ab alio possideatur, nullus timor, nullum odium, et, ut verbo dicam, nullae commotiones animi; quae quidem omnia contingunt in amore eorum, quae perire possunt, uti haec omnia, de quibus modo locuti sumus. Sed amor erga rem aeternam et infinitam sola laetitia pascit animum, ipsaque omnis tristitiae est expers; quod valde est desiderandum totisque viribus quaerendum. Verum non absque ratione usus sum his verbis: *modo possem serio deliberare.*

* Haec accuratius sunt demonstranda. Sp.

Oysa sıradan insanların peşine düştüğü bütün o malum hedefler, varlığımızı korumaya en ufak bir çare sunmadıkları gibi, sürdürmemize de mâni olurlar; kendilerini elde eden insanların çoğunun ölümüne sebebiyet verirken, ellerine geçirdikleri insanların hepsinin ölümüne sebebiyet verirler.*

Çünkü servetleri yüzünden ölümüne işkencelere maruz kalmış insanlarla ilgili böyle bir dolu örnek var; servet elde etmek için onca tehlikeyi göze almış ve sonunda aptallıklarının bedelini canıyla ödemiş insanlarla ilgili de. İtibar kazanmak ya da itibarını kaybetmemek için sersefil hallere düşmüş insanlarla ilgili örneklerin sayısı da hiç azımsanacak gibi değil. Aşırı ihtirasları yüzünden eceline erken davetiye çıkarmış insanlarla ilgili örnekler de say say bitmez. Aslına bakarsanız bu kötülüklerin tek bir nedeni var, o da mutluluğumuzun ya da mutsuzluğumuzun kaynağının tamamen sevgiyle bağlandığımız nesnenin niteliğine tabi oluşu. Çünkü sevmediğiniz şey için kavga etmezsiniz; onu kaybetmeniz, üzülmezsiniz; ona başkası sahip olsa, hiç kıskanmazsınız, endişelenmezsiniz, nefret etmezsiniz; kısaca ruh halinizde hiç dalgalanma olmaz. Bu yüzden şu sözünü ettiğimiz tüm kötülükler, gelip geçici şeylere duyduğumuz sevgiyle ilişkililer. Oysa ezeli ve ebedi olan şeye duyulan sevgi, ruhu sevinçle besler; hem de her tür hüzünden arınmış sevinçle. İşte biz böyle bir sevince özlem duymalıyız, var gücümüzle böyle bir sevincin peşine düşmeliyiz. Ne var ki yukarıda *meseleye ciddi anlamda odaklanabildiğim takdirde*, derken bu sözü rastgele söylemiyordum.

* Bunu daha ayrıntılı izah edeceğim. Sp.

Nam quamvis haec mente adeo clare perciperem, non poteram tamen ideo omnem avaritiam, libidinem, atque gloriam deponere.

II. De bono vero et summo

Hoc unum videbam, quod, quamdiu mens circa has cogitationes versabatur, tamdiu illa aversabatur, et serio de novo cogitabat instituto; quod magno mihi fuit solatio. Nam videbam illa mala non esse talis conditionis, ut remediis nollent cedere. Et quamvis in initio haec interval-
la essent rara et per admodum exiguum temporis spatium durarent, postquam tamen verum bonum magis ac magis mihi innotuit, intervalla ista frequentiora et longiora fuerunt; praesertim postquam vidi nummorum acquisitionem aut libidinem et gloriam tamdiu obesse, quamdiu propter se, et non tamquam media ad alia quaeruntur. Si vero tamquam media quaeruntur, modum tunc habebunt, et minime oberunt, sed contra ad finem, propter quem quaeruntur, multum conducent, ut suo loco ostendemus. Hic tantum breviter dicam, quid per verum bonum intelligam, et simul quid sit summum bonum. Quod ut recte intelligatur, notandum est, quod bonum et malum non nisi respective dicantur; adeo ut una, eademque res possit dici bona et mala secundum diversos respectus, eodem modo ac perfectum, et imperfectum. Nihil enim in sua natura spectatum perfectum dicetur vel imperfectum; praesertim postquam noverimus, omnia, quae fiunt, secundum aeternum ordinem et secundum certas Naturae leges fieri.

Çünkü o hedeflerin kötü olduklarını zihnen net şekilde görüyordum, ama hırsı, ihtirası ve şöhreti bir türlü bir kenara bırakamıyordum.

II. Gerçek iyi ve Mutlak iyi

Tek görebildiğim, zihnim bu düşüncelerle meşgul oldukça, eski heveslerinden uzaklaşıyor ve ciddi şekilde yeni hedefine yoğunlaşıyordu; bu içime bayağı su serpti. Çünkü anladım ki, o kötülükler, sunduğum çarelere boyun eğmeyi reddedecek nitelikte değiller. Üstelik bu tefekkür anlarım başlangıçta seyrek ve kısa süreli olduğu halde, hakiki iyi bana kendini daha da, daha da açtıkça, sıklaşmaya ve daha uzun sürmeye başlamıştı; özellikle de para kazanmayı, ihtirası veya şöhreti başka amaçlara ulaşmak için birer araç olarak değil de, bunları başlı başına amaç olarak istediğimizde bize zarar vereceklerini anlamamla birlikte. Oysa araç olarak istenseler, bir sınırları olacak ve zararlı olmaktan çıkacaklar; hatta araç kılındıkları amaca ulaşmaya çok büyük katkı sağlayacaklar ki, bu hususu yeri gelince açıklayacağım. Şimdilik sadece gerçek iyi deyince ne anladığımdan, bir de mutlak iyinin ne olduğundan kısaca söz edeceğim. Mevzunun doğru anlaşılması için, iyi ve kötü terimlerinin sadece izafi olarak kullanıldıklarına dikkat edelim; çünkü farklı açılardan bir şeye aynı anda hem iyi hem de kötü denebilir ya da aynı şekilde hem tam hem de noksan. Oysa sırf kendi doğası içinde düşünüldüğünde⁴ hiçbir şeye ne tam ne de noksan denebilir; özellikle de vuku bulan her şeyin ebedi bir düzene ve Doğanın değişmez yasalarına göre vuku bulduğunu anlamışsak.

Cum autem humana imbecillitas illum ordinem cogitatione sua non assequatur, et interim homo concipiat naturam aliquam humanam sua multo firmiorem, et simul nihil obstare videat, quominus talem naturam acquirat, incitatur ad media quaerendum, quae ipsum ad talem ducant perfectionem: et omne illud, quod potest esse medium, ut eo perveniat, vocatur verum bonum. Summum autem bonum est eo pervenire, ut ille cum aliis individuis, si fieri potest, tali natura fruatur. Quaenam autem illa sit natura, ostendemus suo loco, nimirum esse cognitionem unionis, quam mens cum tota natura habet.*

Hic est itaque finis, ad quem tendo, talem scilicet naturam acquirere, et ut multi mecum eam acquirant conari, hoc est, de mea felicitate etiam est operam dare, ut alii multi idem atque ego intelligant, ut eorum intellectus et cupiditas prorsus cum meo intellectu et cupiditate conveniant; utque hoc fiat, necesse est tantum de Natura intelligere, quantum sufficit ad talem naturam acquirendam;† deinde formare talem societatem, qualis est desideranda, ut quamplurimi quam facillime, et secure eo perveniant. Porro danda est opera Morali Philosophiae, ut et Doctrinae de puerorum Educatione; et quia Valetudo

* Haec fusius suo loco explicatur. Sp.

† Nota, quod hic tantum curo enumerare scientias ad nostrum scopum necessarias, licet ad earum seriem non attendam. Sp.

Ne var ki insan kendi düşüncesiyle böyle bir düzeni takip edecek yeterlikte olmadığından, ama bir yandan da kendi doğasından çok daha güçlü bir insan doğası tasavvur edebildiğinden ve böyle bir doğayı edinmesine mâni olacak hiçbir sebep görmediğinden, kendisini böyle bir yetkinliğe ulaştıracak vasıtalara aramadan da edemez. İşte onun bu yetkinliğe erişmesine vasıta olabilecek her şeye gerçek iyi denir. Mutlak iyi ise, insanın mümkünse başka bireylerle birlikte böyle bir doğaya kavuşmuş olmasıdır. Bu doğanın mahiyetinin ne olduğunu yeri geldiğinde göstereceğiz ki, aslında zihnin Doğayla olan birliğinin külli bilgisine ermesidir bu.*

İşte benim yöneldiğim nihai gaye de bu; yani böyle bir doğayı edinmek ve benimle birlikte birçok insanın da bunu edinmesi için çabalamak. Başka deyişle benim mutluluğum, çok sayıda insan benim anladığım gibi anlasın diye onların akıllarını ve arzularını kendi aklım ve arzumla tamamen uyumlu hale getirmeye kendimi adanmamdır. Bunun için, önce böyle bir doğayı edinmeye yetecek ölçüde Doğayı anlamak gerekiyor,[†] ikinci olarak da mümkün olduğunca çok insanın mümkün olduğunca en kolay ve en güvenli yoldan bu doğaya kavuşmasına vesile olacak bir toplum düzeni oluşturmak. Dahası Ahlak Felsefesine önem verilmeli, aynı şekilde çocuk Eğitime yönelik Öğretilere de. Sonra Sağlık;

* Bu husus, yeri geldiğinde daha kapsamlı şekilde açıklanacaktır. Sp.

† Burada sadece amacımız için elzem olan bilimlerin sıralamaya çalıştığım, bu konuda düzgün bir sıralama gözetmediğim dikkate alınsın. Sp.

non parvum est medium ad hunc finem assequendum, concinnanda est integra Medicina; et quia arte multa, quae difficilia sunt, facilia redduntur, multumque temporis et commoditatis in vita ea lucrari possumus, ideo Mechanica nullo modo est contemnenda. Sed ante omnia excogitandus est modus medendi intellectus, ipsumque, quantum initio licet, expurgandi, ut feliciter res absque errore, et quam optime intelligat.

Unde quisque iam poterit videre, me omnes scientias ad unum finem* et scopum velle dirigere, scilicet ut ad summam humanam, quam diximus, perfectionem perveniatur; et sic omne illud, quod in scientiis nihil ad finem nostrum nos promovet, tamquam inutile erit reiiciendum, hoc est, ut uno verbo dicam, omnes nostrae operationes simul et cogitationes ad hunc sunt dirigendae finem.

III. Quaedam vivendi regulae

Sed quia, dum curamus eum consequi, et operam damus, ut intellectum in rectam viam redigamus, necesse est vivere, propterea ante omnia cogimur quasdam vivendi regulas, tanquam bonas, supponere, has scilicet:

I. Ad captum vulgi loqui, et illa omnia operari, quae nihil impedimenti adferunt, quominus nostrum scopum attingamus. Nam non parum

* Finis in scientiis est unicus, ad quem omnes sunt dirigendae. Sp.

bu amacı edinmede hiç azımsanmayacak bir role sahip olduğundan, Hekimlik de tümüyle programa dahil edilmeli. Bu arada teknik bilgi de pek çok zorluğu kolaylaştırdığından, sayesinde hem zamandan tasarruf edip hem de hayatımızı daha rahat hale getirebileceğimizden, Mekanik de⁵ asla yabana atılmamalı. Ama hepsinden önemlisi, akli iyileştirmenin⁶ ve işin en başında mümkün olduğu kadarıyla arındırmanın bir yolunu bulmalıyız ki, şeyleri hatasız ve olabilecek en iyi şekilde anlasın.⁷

O halde artık herkes görüyordur ki, benim niyetim tüm bilimsel bilgileri tek bir gaye⁸ ve kapsam altında toplamaktır;⁹ çünkü yukarıda bahse konu ettiğim en üst insani bilince ancak bu şekilde varılır. Buna göre, gayemiz doğrultusunda ilerlememize en ufak katkı sağlamayacak her bilgiyi faydasızdır deyip eleyeceğiz; yani tek cümleyle ifade edecek olursam, bütün eylemlerimizi ve düşüncelerimizi bu gayeye yönelteceğiz.

III. Bazı davranış kuralları

Ama bu gayenin peşinden gitmeye çalışırken ve akli doğru yoluna geri koymaya çabalarken, bir yandan da hayatımızı sürdürmek zorundayız. Bu yüzden öncelikle kendimize bazı davranış kuralları belirlemeliyiz, yani şimdilik iyi olduğuna inandığımız aşağıdaki gibi kurallar:

I. Halkın anlayacağı dilden konuşmak ve tasarrımımızı gerçekleştirmemize mâni olmayacak her işi yapmak.⁹ Çünkü mümkün merteye halkın anlayı-

* Bilimlerin gayesi tektir ve hepsi bu gayeye yönlendirilmelidir. Sp.

emolumenti ab eo possumus acquirere, modo ipsius captui, quantum fieri potest, concedamus; adde, quod tali modo amicas praebebunt aures ad veritatem audiendam.

II. Deliciis in tantum frui, in quantum ad tuendam valetudinem sufficit.

III. Denique tantum nummorum, aut cuiuscumque alterius rei quaerere, quantum sufficit ad vitam, et valetudinem sustentandam, et ad mores civitatis, qui nostrum scopum non oppugnant, imitandos.

IV. De diversis percipiendi modis

Hisce sic positis, ad primum, quod ante omnia faciendum est, me accingam, ad emendandum scilicet intellectum, eumque aptum reddendum ad res tali modo intelligendas, quo opus est, ut nostrum finem assequamur. Quod ut fiat, exigit ordo, quem naturaliter habemus, ut hic resumam omnes modos percipiendi, quos hucusque habui ad aliquid indubie affirmandum vel negandum, quo omnium optimum eligam, et simul meas vires et naturam, quam perficere cupio, noscere incipiam.

Si accurate attendo, possunt omnes ad quatuor potissimum reduci.

I. Est perceptio, quam ex auditu aut ex aliquo signo, quod vocant ad placitum habemus.

II. Est perceptio, quam habemus ab experientia vaga, hoc est, ab experientia, quae non

şına uygun hareket edersek, bundan nispeten kazançlı çıkarız. Dahası bu şekilde insanlar gerçeği can kulağıyla dinlemeye daha da hazır hale gelir.

II. Sadece sağlığını korumaya yettiği ölçüde hazzardan kâim almak.

III. Son olarak sadece hayatımızı ve sağlığımızı sürdürmeye, bir de amacımıza ters düşmeyecek toplumsal âdetlere ayak uydurmaya yetecek kadar para veya başka kazançlar için çabalamak.

IV. Farklı algılama biçimleri

Kuralları bu şekilde belirledikten sonra, evveleminde yapmam gerekeni yapacağım ve akli islah ederek şeyleri istediğimiz amaca uygun şekilde anlar hale getirmekle işe koyulacağım.¹⁰ Bunun için doğuştan sahip olduğum mantık, bugüne dek herhangi bir şeyi hiç tereddütsüz tasdik ya da inkâr etmek için edinmiş olduğum tüm algılama biçimlerini¹¹ burada sıralamamı gerektiriyor ki, aralarından en iyisini seçebileyim ve beraberinde hem kendi kabiliyetlerimi hem de yetkinleştirmek istediğim doğamı bilmeye başlayayım.

Meseleye dikkatle baktığımda, tüm algılama biçimlerini dört ana başlık altında toplayabilirim:

I. Kulaktan dolma ya da insanların itibari olarak adlandırdıkları herhangi bir kelimedenden edinilen algı.¹²

II. Gündelik tecrübeden, yani aklın süzgecinden geçmemiş bir tecrübeden edinilen algı. Bunun bu

determinatur ab intellectu, sed tantum ita dicitur, quia casu sic occurrit, et nullum aliud habemus experimentum, quod hoc oppugnat, et ideo tanquam inconcussum apud nos manet.

III. Est perceptio, ubi essentia rei ex alia re concluditur, sed non adaequate; quod fit, cum vel ab aliquo effectum causam colligimus, vel cum concluditur ab aliquo universali, quod semper aliqua proprietas concomitatur.*

IV. Denique perceptio est, ubi res percipitur per solam suam essentiam, vel per cognitionem suae proximae causae.

Quae omnia exemplis illustrabo. Ex auditu tantum scio meum natalem diem, et quod tales parentes habui, et similia; de quibus nunquam dubitavi.

Per experientiam vagam scio me moriturum; hoc enim ideo affirmo, quia vidi alios mei similes obiisse mortem, quamvis neque omnes per idem temporis spatium vixerint, neque ex eodem

* Hoc cum fit, nihil de causa intelligimus propter id, quod in effectu consideramus: quod satis apparet ex eo, quod tum causa non nisi generalissimis terminis explicetur, nempe his: *ergo datur aliquid; ergo datur aliqua potentia* etc. Vel etiam ex eo, quod ipsam negative exprimant: *ergo non est hoc; vel illud* etc. In secundo casu aliquid causae tribuitur propter effectum, quod clare concipitur, ut in exemplo ostendemus; verum nihil praeter propria; non vero rei essentia particularis. Sp.

şekilde adlandırılmasının tek nedeni, tesadüfen meydana gelmiş olması, dolayısıyla kendisine tezat oluşturacak başka herhangi bir tecrübemizin olmayışındır. Bu yüzden de doğruluğundan şüphe edilmez şekilde zihnimizde yer eder.

III. Bir şeyin özünü başka bir şeyden çıkardığımızda, ama eksik şekilde çıkardığımızda oluşan algı. Böyle bir durum, ya bir sonuçtan hareketle onun nedenine varıldığında ya da tümel bir önermeden daima bir niteliğin eşlik ettiği bir çıkarıma varıldığında oluşur.*

IV. Son olarak, bir şey salt özülle ya da en yakın nedeninin bilgisiyle idrak edildiğinde oluşan algı.¹³

Şimdi bütün bunları örneklerle açıklayacağım: Sırf kulaktan dolma algıyla, ben mesela doğum tarihim, ana babamın kim olduğunu ya da buna benzer şeyleri bilirim; yani haklarında hiç şüphe duymadığım şeyleri.

Gündelik tecrübeyle, öleceğimi bilirim mesela; çünkü aynı zaman zarfında yaşamamış olsalar da ya da aynı hastalıktan ölmemiş olsalar da, benim gibi başka insanların öldüklerini görmüş, işitmişimdir;

* Böyle bir çıkarımda, sonuçta vardığımız yargı bize neden hakkında hiçbir şey anlatmaz. Bunun böyle olduğu, bu tür çıkarımlarda nedenin çok genel terimlerle izah edilmesinden de yeterince anlaşılır; örneğin, *o halde falanca şey vardır; o halde bir güç vardır*, gibi. Hatta, yine bunun böyle olduğu, söz konusu nedenin olumsuz terimlerle ifade edilmesinden de anlaşılır; örneğin, *o halde bu, falanca filanca bir şey değildir*, gibi. İkinci durumda, daha sonra bir örnekle de göstereceğim gibi, çıkarımın sonucunda açıkça kavradığımız bir şeyi nedene yükleriz; ama bu yüklenen sadece bir niteliktir; bahse konu olan şeyin zati özü değildir. Sp.

morbo obierint. Deinde per experientiam vagam etiam scio, quod oleum sit aptum alimentum ad nutriendam flammam, quodque aqua ad eam extinguendam apta sit; scio etiam, quod canis sit animal latrans, et homo animal rationale, et sic fere omnia novi, quae ad usum vitae faciunt.

Ex alia vero re hoc modo concludimus: postquam clare percipimus, nos tale corpus sentire et nullum aliud, inde, inquam, clare concludimus animam unitam esse corpori, quae unio est causa talis sensationis;* sedquaenam sit illa sensatio et unio, non absolute inde possumus intelligere.† Vel postquam novi naturam visus, et simul, eum habere talem proprietatem, ut unam eandemque rem ad magnam distantiam minorem

* Ex hoc exemplo clare videre id est, quod modo notavi. Nam per illam unionem nihil intelligimus praeter sensationem ipsam, effectus scilicet, ex quo causam, de qua nihil intelligimus, concludebamus. Sp. (Gramer kurallarına göre, son cümledeki *effectus* kelimesinin *effectum* olması gerekir –çn).

† Talis conclusio, quamvis certa sit, non tamen satis tuta est, nisi maxime caventibus. Nam nisi optime caveant sibi, in errores statim incident: ubi enim res ita abstracte concipiunt, non autem per veram essentiam, statim ab imaginatione confunduntur. Nam id, quod in se unum est, multiplex esse imaginantur homines. Nam iis, quae abstracte, seorsim, et confuse concipiunt, nomina imponunt, quae ab ipsis ad alia magis familiaria significandum usurpantur; quo fit, ut haec imaginentur eodem modo, ac eas res imaginari solent, quibus primum haec nomina imposuerunt. Sp.

dolayısıyla benim de öleceğimi kabul ederim. Yine gündelik tecrübeyle, zeytinyağının ateşi beslemeye elverişli bir madde olduğunu, suyun da ateşi söndürmeye elverişli olduğunu bilirim. Dahası köpeğin havlayan bir canlı, insanın da akıllı bir canlı olduğunu bilirim. Kısacası pratik hayatta işe yarayacak ne varsa, hemen hemen hepsini ben bu yolla bilirim.

Öte yandan başka bir şeyden hareketle şu şekilde çıkarım yaparız: Başka bir bedeni değil, sadece *bu* bedeni hissettiğimi net şekilde algıladığımda, buradan hareketle, mesela ruhun bedenle birleşik olduğunu ve bu birliğin de bu hissin nedeni olduğunu net şekilde çıkarırım.* Ama bu sonuçtan hareketle bu hissin ve bu birliğin ne olduğunu doğrudan doğruya anlamam.[†] Ya da gözün yapısını bildikten ve beraberinde onun bir şeye aynı anda uzaktan bakınca nispeten küçük, yakından bakınca

* Bu örnekten, demin not ettiğim husus açıkça görülebilir. Çünkü biz bu birlikten, hissin kendisinden başka bir şey anlamıyoruz; yani bizi hiçbir şey anlamadığımız bir nedene götüren etkiden başka hiçbir şey anlamıyoruz. Sp.

† Bu tür bir sonuç kesin olsa bile, yine de yeterince güvenilir değildir, bu yüzden çok dikkatli olmalıyız; gerekli hassasiyeti göstermezsek, yanılmamız an meselesidir. Çünkü şeyler gerçek özleriyle değil de, böyle soyut olarak tasavvur edildiklerinde, hayalgücü onları anında birbirine karıştırır. Çünkü insanlar aslen tek olanı çokmuş gibi hayal ederler. Nedeni, böyle soyut, birbirinden kopuk ve muğlak şekilde anladıkları şeylere, kendilerine aşına gelen nesneleri tanımlamak için kullandıkları adları vermeleridir. Böyle olunca da, önceden bu adları verdikleri nesneleri nasıl tahayyül ediyorlarsa, bunları da o şekilde tahayyül ederler. Sp.

videamus, quam si eam cominus intueamur; inde concludimus solem maiorem esse, quam apparet, et alia his similia.

Per solam denique rei essentiam res percipitur; quando ex eo, quod aliquid novi, scio, quid hoc sit aliquid nosse, vel ex eo, quod novi essentiam animae, scio eam corpori esse unitam. Eadem *cognitione* novimus duo et tria esse quinque, et si dentur duae lineae uni tertiae parallelae, eas etiam inter sese parallelas, etc. Ea tamen, quae hucusque tali cognitione potui intelligere, perpauca fuerunt.

Ut autem haec omnia melius intelligantur, unico tantum utar exemplo, hoc scilicet. Dantur tres numeri; quaerit quis quartum, qui sit ad tertium, ut secundus ad primum. Dicunt hic passim mercatores, se scire, quid sit agendum, ut quartus inveniatur, quia nempe eam operationem nondum oblivioni tradiderunt, quam nudam sine demonstratione a suis magistris audiverunt. Alii vero ab experientia simplicium faciunt axioma universale, scilicet ubi quartus numerus per se patet, ut in his 2, 4, 3, 6, ubi experiuntur, quod ducto secundo in tertium, et producto deinde per primum diviso fiat quotiens 6; et cum vident eundem numerum produci, quem sine hac operatione noverant esse proportionalem, inde concludunt operationem esse bonam ad quartum numerum proportionalem semper inveniendum.

nispeten büyük gösterecek bir özelliği olduğunu öğrendikten sonra, buradan hareketle güneşin göründüğünden daha büyük olduğu sonucuna varırım; veya bunlara benzer başka sonuçlara.

Son olarak ben bir şey bildiğim için, bir şeyi bilmenin ne olduğunu bildiğimde, ya da mesela ruhun özünü bildiğim için, onun bedenle birleşik olduğunu bildiğimde, bir şeyi salt özülle algılamış olurum. Biz bu tür *bilgiyle* iki ile üçün toplamının beş ettiğini, bir üçüncüsüne paralel iki çizgi varsa, bunların da birbirine paralel olduğunu biliriz. Ne var ki bugüne kadar böyle bir bilgiyle bilebildiğim şeylerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez.¹⁴

Şimdi bütün bunları daha iyi anlayalım diye sadece tek bir örnek vereceğim. Şöyle: Mesela elimizde üç sayı var ve biz dördüncü bir sayı arıyoruz, ama bu dördüncü sayının üçüncü sayıya oranı, ikincinin birinciye oranıyla aynı olacak. Tacirler hiç düşünmeden bu dördüncü sayıyı bulmak için gerekli işlemi bildiklerini söyleyeceklerdir; çünkü üstatlarından hiç ispatsız, kulaktan dolma öğrendikleri işlem hâlâ akıllarındadır. Başka birileri de, 2, 4, 3, 6, sayılarında olduğu gibi dördüncü sayının gayet aşikâr olduğu basit sayılarla ilgili tecrübelerinden hareketle, genel bir denklem kurarlar. Burada ikinci sayıyı üçüncüyle çarpıp çıkanı birinciye böldüklerinde sonucun 6 olacağını tecrübeyle bilirler. Bu işleme gerek kalmadan tahmin ettikleri bu sayının orantılı sayı olarak bildikleri sayı olduğunu görünce de, bu formülün dördüncü orantılı sayının bulunması gereken her durumda geçerli olacağını çıkarırlar.

Sed Mathematici vi demonstrationis prop. 19. lib. 7. element. Euclidis sciunt, quales numeri inter se sint proportionales, scilicet ex natura proportionis eiusque proprietate, quod nempe numerus, qui fit ex primo et quarto aequalis sit numero, qui fit ex secundo et tertio. Attamen adaequatam proportionalitatem datorum numerorum non vident; et si videant, non vident eam vi illius propositionis, sed intuitive, nullam operationem facientes.

V. De optimo modo percipiendi

Ut autem ex his optimus eligatur modus percipiendi, requiritur, ut breviter enumeremus, quae sint necessaria media, ut nostrum finem assequamur; haec scilicet:

I. Nostram naturam, quam cupimus perficere, exacte nosse, et simul tantum de rerum natura, quantum sit necesse.

II. Ut inde rerum differentias, convenientias et oppugnantias recte colligamus.

III. Ut recte concipiatur, quid possint pati, quid non.

IV. Ut hoc conferatur cum natura et potentia hominis.

Et ex istis facile apparebit summa, ad quam homo potest pervenire, perfectio.

His sic consideratis videamus, quis modus percipiendi nobis sit eligendus.

Ama Matematikçiler, Eukleides'in 7. Kitabındaki 19. Önermenin ispatına dayanarak hangi sayıların birbiriyle orantılı olduğunu bilirler; yani orantının mahiyetinden ve niteliğinden hareketle birinci ve dördüncü sayıdan çıkan bir sayının, ikinci ve üçüncü sayıdan çıkan bir sayıya eşit olduğunu bilirler. Yine de mevcut sayıların arasındaki tam orantıyı göremezler. Görseler bile, bunu Eukleides'in söz konusu önermesinin yardımıyla değil, sezgi yoluyla, yani hiç işlem yapmadan görürler.

V. En iyi algılama biçimi

İşte bu algılama biçimlerinden en iyisini seçmek için, şimdi hızlıca hedefimize ulaşmamızda bizim için zaruri olan vasıtaları sıralayalım. Şöyle:

I. Yetkinleştirmek istediğimiz doğamızı tam anlamıyla bilmek ve bunun yanı sıra şeylerin doğasını da gerektiği kadarıyla bilmek.

II. Bu bilgiye dayanarak şeylerin farklılıkları, benzerlikleri ve zıtlıklarıyla ilgili doğru çıkarımlar yapmak.

III. Böylece şeylerin ne ölçüde değişime uğrayabileceğini ya da uğramayacağını doğru şekilde anlamak.

IV. Bunun sonucunda şeylerin doğasını insanın doğası ve gücüyle kıyaslamak.

Bunlar gerçekleştirildiğinde, insanın erişebileceği en yetkin konumun ne olduğu da kolayca anlaşılacaktır.

Bu değerlendirmelerimizi göz önünde bulundurup artık hangi algılama biçimini seçmemiz gerektiğine bakalım:

Quod ad primum attinet; per se patet, quod ex auditu, praeterquam quod sit res admodum incerta, nullam percipiamus essentiam rei, sicuti ex nostro exemplo apparet; et cum singularis existentia alicuius rei non noscatur nisi cognita essentia (uti postea videbitur), hinc clare concludimus omnem certitudinem, quam ex auditu habemus, a scientiis esse secludendam. Nam a simplici auditu, ubi non praecessit proprius intellectus, nunquam quis poterit affici.

Quoad secundum; nullus etiam dicendus est, quod habeat ideam illius proportionis, quam quaerit.* Praeterquam quod sit res admodum incerta et sine fine, nihil tamen unquam tali modo quis in rebus naturalibus percipiet praeter accidentia, quae nunquam clare intelliguntur, nisi praecognitis essentiis. Unde etiam et ille secludendus est.

De tertio autem aliquo modo dicendum, quod habeamus ideam rei, deinde quod etiam absque periculo erroris concludamus; sed tamen per se non erit medium, ut nostram perfectionem acquiramus.

Solus quartus modus comprehendit essentiam rei adaequatam, et absque erroris periculo; ideoque maxime erit usurpandus. Quomodo ergo

* Hic aliquanto prolixius agam de experientia, et Empiricorum et recentium philosophorum procedendi methodum examinabo. Sp.

İlkinden başlarsak; kulaktan dolma algının çok belirsiz bir şey olmasını geçtik, bu yolla şeyin özüne dair hiçbir şey idrak edemeyeceğimiz gayet aşikâr; zaten yukarıdaki örnekten de bu belli. Oysa ileride göreceğimiz gibi, herhangi bir şeyin varoluşu, o şeyin özü bilinmedikçe bilinmeyeceğine göre, demek ki gönül rahatlığıyla kulaktan dolma edindiğimiz tüm doğruların bilimsel bilgi kapsamından çıkarılması gerektiğini söyleyebiliriz.¹⁵ Çünkü sahih aklın ön planda olmadığı bir yerde, kimse sırf kulaktan dolma bilgiyle bilinç sahibi olmaz.¹⁶

İkincisine gelince; bu algı biçiminin de şu aradığımız orantıya dair kavramsal bir bilgi içerdiğini kimse söyleyemez.* Çok belirsiz ve ucu açık bir bilgi tarzı olmasını hesaba katarsak, doğal şeyler söz konusu olduğunda bu yolla onların ilinekleri dışında hiçbir şey algılayamayız ki, bunların da açıkça anlaşılması için önce şeylerin özlerinin biliniyor olması gerekir. Bu yüzden bu bilgi tarzı da bilimsel bilgi kapsamından çıkarılmalı.

Üçüncü algı biçimine gelince; bu algının aradığımız şeyin ne olduğuna dair bize bir ölçüde bilgi verdiğini söyleyebiliriz; dahası hata yapmaktan korkmadan çıkarımlar yapabiliriz. Yine de bu tarz bir bilgi, hedeflediğimiz yetkinliğe bizi doğrudan doğruya ulaştıracak bir vasıta olamaz.

Bir tek dördüncü algı biçimi, şeyin özünü tam olarak kapsar, hem de hiç yanıltma payı bırakmadan. Bu yüzden özellikle bu bilgiden yararlanmalıyız. O halde nasıl yararlanacağımızı da dikkatlice

* Burada tecrübi bilgiyi biraz daha ayrıntılı ele alacağım; bunun yanı sıra Empiristler ve son dönem filozoflarının muhakeme usullerini tetkik edeceğim. Sp.

sit adhibendus, ut res incognitae tali cognitione a nobis intelligantur, simulque ut hoc quam compendiose fiat, curabimus explicare.

VI. De intellectus instrumentis: ideis veris

Postquam novimus, quaenam cognitio nobis sit necessaria, tradenda est Via et Methodus, qua res, quae sunt cognoscendae, tali cognitione cognoscamus. Quod ut fiat, venit prius considerandum, quod hic non dabitur inquisitio in infinitum; scilicet ut inveniatur optima Methodus verum investigandi, non opus est alia Methodo, ut Methodus veri investigandi investigetur; et ut secunda Methodus investigetur, non opus est alia tertia, et sic in infinitum. Tali enim modo nunquam ad veri cognitionem, imo ad nullam cognitionem perveniretur. Hoc vero eodem modo se habet, ac se habent instrumenta corporea, ubi eodem modo liceret argumentari. Nam ut ferrum cudatur, malleo opus est, et ut malleus habeatur, eum fieri necessum est; ad quod alio malleo, aliisque instrumentis opus est, quae etiam ut habeantur, aliis opus erit instrumentis, et sic in infinitum; et hoc modo frustra aliquis probare conaretur, homines nullam habere potestatem ferrum cudendi.

Sed quemadmodum homines initio innatis instrumentis quaedam facillima, quamvis laboriose et imperfecte, facere quiverunt, iisque confectis alia difficiliora minori labore, et

izah edeceğiz ki, bilmediğimiz şeyleri böyle bir bilgiyle anlayalım ve aynı zamanda bu bilgi biçimi bizim için en kestirme yol olsun.

VI. Aklın aletleri: Doğru kavramlar

Bizim için hangi tarz bilginin zaruri olduğunu bu şekilde öğrendikten sonra, şimdi bilinmesi gereken şeyleri böyle bir bilgiyle bilmemizi sağlayacak Yol Yordamı göstermemiz gerekiyor. Bunun için ilk dikkat edeceğimiz husus, burada sonsuzca geriye giden bir araştırmaya hiç girişmeyeceğimizdir. Yani şunu kastediyorum: Doğruyu araştırmanın en iyi Yöntemini keşfetmek için, bu doğruyu araştırma Yöntemini araştırarak bir başka Yönteme gerek yoktur; keza bu ikinci Yöntemi araştırmak için de başka üçüncü bir yönteme gerek yoktur. Çünkü bu böyle sonsuza dek uzar gider ve bu yolla asla doğrunun bilgisine ulaşılmaz, hatta hiçbir bilgiye ulaşılmaz. Böyle bir mantık, somut araç gereç yapımında yürütülebilecek mantığa benzer. Şöyle: Demiri dövmek için çekiç gerekir, çekiç elde etmek için önce onun yapılması gerekir; bunun için de başka bir çekiç ve başka alet edevat gerekir; keza bunları elde etmek için de yine başka alet edevat gerekir ki, bu böyle sonsuzca uzayıp gider. Bu şekilde de insanların hiç demiri dövme kabiliyetleri olmadığını nafil kanıtlamaya çalışır dururuz.¹⁷

Oysa gerçek şu ki, insanlar en başında doğanın sunduğu aletlerle¹⁸ çok basit şeyler yapmayı başardı; ama büyük emeklere, ama yarım yamalak. Bunları yaptıktan sonra da daha az emeğe ve daha

perfectius confecerunt, et sic gradatim ab operibus simplicissimis ad instrumenta, et ab instrumentis ad alia opera, et instrumenta pergendo eo pervenerunt, ut tot et tam difficilia parvo labore perficiant, sic etiam intellectus vi sua nativa^{*} facit sibi instrumenta intellectualia, quibus alias vires acquirit ad alia opera[†] intellectualia, et ex iis operibus alia instrumenta seu potestatem ulterius investigandi; et sic gradatim pergit, donec sapientiae culmen attingat.

Quod autem intellectus ita sese habeat, facile erit videre, modo intelligatur, quid sit Methodus verum investigandi, et quaenam sint illa innata instrumenta, quibus tantum eget ad alia ex iis instrumenta conficienda, ut ulterius procedat. Ad quod ostendendum sic procedo.[‡]

Idea vera (habemus enim ideam veram) est diversum quid a suo ideato. Nam aliud est circulus, aliud idea circuli; idea enim circuli non est aliquid, habens peripheriam et centrum, uti circulus, nec idea corporis

^{*} Per vim nativam intelligo illud, quod in nobis a causis externis non causatur, quodque postea in mea philosophia explicabimus. Sp.

[†] Hic vocantur opera: in mea Philosophia quid sint, explicabitur. Sp.

[‡] Nota, quod hic non tantum curabimus ostendere id, quod modo dixi, sed etiam nos hucusque recte processisse, et simul alia scitu valde necessaria. Sp.

kusursuz şekilde daha zor başka işlerin üstesinden geldi. Böyle en basit şeylerden başka aletlere, başka aletlerden başka şeylere ve başka aletlere derken, adım adım ilerleyerek nihayetinde çok az emeğe onca zor şeyi yapabilecek düzeye erişti. İşte aynı şekilde akıl da kendi tabii kuvvetiyle¹⁹ kendisi için zekâ ürünü aletler yapar ve bu aletlerle zekâ ürünü başka donanımlar²⁰ için başka güçler edinir, sonra bu donanımlarla da yine başka aletler edinir, yani daha ileri düzeyde araştırmalar için kapasitesini artırır. Bu şekilde de adım adım ilerler, ta ki bilgelğin zirvesine erişinceye değin.

İşte aklın böyle bir işleyişe sahip olduğunu kolayca anlamak için, önce doğruyu araştırma Yönteminin ne olduğunun anlaşılması gerekir; bir de şu doğuştan edinilen aletlerin, yani aklın daha ileri yol katetmesi için başka aletler yapmasına imkân tanıyan ve bu yüzden de tek ihtiyacı olan aletlerin ne olduğunun. Bunu göstermek için şöyle bir yol izleyeceğim:[†]

Doğru bir kavram (ki, bizde doğru bir kavram var), nesnesinden ayrı bir şeydir.²¹ Mesela daire başka bir şeydir, daire kavramı başka bir şeydir; çünkü daire kavramı, daire gibi çemberi ve merkezi olan bir şey değildir; keza cismin kavramı da,

* Tabii kuvvet derken, bizdeki mevcudiyeti dış nedenlere bağlı olmayan kuvveti kastediyorum. Bunu daha sonra Felsefemde açıklayacağım. Sp.

† Buradaki *donanımlar* tabiriyle ne kastedildiğini Felsefemde açıklayacağım. Sp.

* Belirtmek isterim ki, ben burada sadece demin dediklerimi açıklamaya çalışmayacağım, aynı zamanda buraya kadar nasıl doğru bir mantıkla ilerlediğimizi de açıklamaya çalışacağım; bir de bilinmesinde büyük fayda gördüğüm başka meseleleri. Sp.

est ipsum corpus. Et cum sit quid diversum a suo ideato, erit etiam per se aliquid intelligibile, hoc est, idea quoad suam essentiam formalem potest esse obiectum alterius essentiae obiectivae, et rursus haec altera essentia obiectiva erit etiam in se spectata quid reale et intelligibile, et sic indefinite.

Petrus ex. gr. est quid reale; vera autem idea Petri est essentia Petri obiectiva, et in se quid reale, et omnino diversum ab ipso Petro. Cum itaque idea Petri sit quid reale habens suam essentiam peculiarem, erit etiam quid intelligibile, id est, obiectum alterius ideae, quae idea habebit in se obiective omne id, quod idea Petri habet formaliter, et rursus idea, quae est ideae Petri, habet iterum suam essentiam, quae etiam potest esse obiectum alterius ideae, et sic indefinite. Quod quisque potest experiri, dum videt se scire, quid sit Petrus, et etiam scire se scire, et rursus scit se scire, quod scit etc. Unde constat, quod, ut intelligatur essentia Petri, non sit necesse, ipsam ideam Petri intelligere, et multo minus ideam ideae Petri; quod idem est, ac si dicerem, non esse opus, ut sciam, quod sciam me scire, et multo minus esse opus scire, quod sciam me scire; non magis, quam ad intelligendam essentiam trianguli opus sit essentiam circuli intelligere.*

* Nota, quod hic non inquirimus, quomodo prima essentia obiectiva nobis innata sit. Nam id pertinet ad investigationem naturae, ubi haec fusius explican-

cismin kendisi değildir. Nesnesinden farklı bir şey olduğuna göre, kendiliğinden de anlaşılabilir bir şey olacaktır; yani bu kavram, kendi biçimsel özü itibarıyla, başka bir nesnel özün konusu olabilir; aynı şekilde bu başka nesnel öz de, kendi içinde düşünüldüğünde, gerçek ve anlaşılabilir bir şey olacaktır ve bu böyle sonsuzca sürüp gidecektir.²²

Mesela Petrus gerçek bir şeydir. Petrus'un doğru kavramıysa, Petrus'un nesnel özüdür ve hem kendi içinde gerçek bir şeydir hem de Petrus'un kendisinden tamamen farklı bir şeydir. Bu nedenle Petrus kavramı kendi bireysel özüne sahip gerçek bir şey olduğundan, anlaşılabilir bir şey olacaktır; yani Petrus kavramının biçimsel olarak içerdiği her şeyi kendi içinde nesnel olarak içeren başka bir kavramın konusu olacaktır. Keza Petrus kavramının kavramı da yine kendi özüne sahip olacaktır, bu öz de başka bir kavramın konusu olabilecektir ve bu böyle sonsuzca sürecektir. Hepimiz bunun böyle olduğunu tecrübe edebiliriz; Petrus'un ne olduğunu bildiğimizi, bunu bildiğimizi de bildiğimizi, keza bunu bildiğimizi bildiğimizi de bildiğimizi vb düşünerek. Buradan da anlaşılacağı üzere, Petrus'un özünü anlamak için, Petrus kavramının kendisini anlamak zorunlu değildir; hele Petrus kavramının kavramını anlamak hiç zorunlu değildir. Başka deyişle, bilmem için, bildiğimi bilmeme gerek yoktur, hele bildiğimi bildiğimi bilmeme hiç gerek yoktur; kısaca bir üçgenin özünü anlamam için, bir dairenin özünü anlamam ne kadar gerekliyse, o da o kadar gereklidir.*

* Unutmamalı ki, biz burada ilk nesnel özün (kavramın) bizde nasıl doğmuş olduğunu soruşturmuyoruz. Çünkü bu, doğa araştırmasıyla ilgili bir konu; zaten orada bu meseleler enine boyuna ele alınıyor;

Sed contrarium datur in his ideis. Nam ut sciam me scire, necessario debeo prius scire.

Hinc patet, quod certitudo nihil sit praeter ipsam essentiam obiectivam; id est, modus, quo sentimus essentiam formalem, est ipsa certitudo. Unde iterum patet, quod ad certitudinem veritatis nullo alio signo sit opus, quam veram habere ideam; nam, uti ostendimus, non opus est, ut sciam, quod sciam me scire. Ex quibus rursum patet, neminem posse scire, quid sit summa certitudo, nisi qui habet adaequatam ideam aut essentiam obiectivam alicuius rei; nimirum, quia idem est certitudo et essentia obiectiva.

VII. De recta Methodo cognoscendi

Cum itaque veritas nullo egeat signo, sed sufficiat habere essentias rerum obiectivas, aut, quod idem est, ideas, ut omne tollatur dubium; hinc sequitur, quod vera non est Methodus signum veritatis quaerere post acquisitionem idearum, sed quod vera Methodus est via, ut ipsa veritas, aut essentiae obiectivae rerum aut ideae (omnia illa idem significant) debito ordine quaerantur.*

tur, et simul ostenditur, quod praeter ideam nulla datur affirmatio, neque negatio, neque ulla voluntas. Sp.

- * Quid quarere in anima sit, explicatur in mea Philosophia. Sp.

Ama kavramların kendisi söz konusu olduğunda, bunun tam tersi geçerlidir; çünkü bildiğimi bilmem için, zorunlu olarak benim önce bilmem gerekir.²³

Buradan da açıkça anlaşılıyor ki, kesinlik²⁴ nesnel özün kendisinden başka bir şey değildir; yani biçimsel özün bilincine varmamızı sağlayacak yol, kesinliğin ta kendisidir. Yine buradan da açıkça anlaşılıyor ki, bir doğrunun kesinliği için, doğru bir kavrama sahip olmaktan başka bir işarete gerek yoktur.²⁵ Çünkü, yukarıda da gösterdiğimiz gibi, bilmek için, benim bildiğimi bilmem gerekmez. O halde buradan da yine açıkça anlaşılıyor ki, bir şeyin tam kavramına ya da nesnel özüne vakıf olmadıkça, kimse mutlak kesinliğin ne olduğunu bilemez; çünkü kesinlik ve nesnel öz aynı şeydir.²⁶

VII. En iyi bilme yöntemi

Öyleyse, mademki doğruluk herhangi bir işarete gerek duymuyor, mademki şeylerin nesnel özlerine, başka deyişle kavramlarına sahip olmak herhangi bir şüpheyi ortadan kaldırmaya yetiyor, o zaman buradan şu sonuç çıkıyor: Doğru Yöntem, kavramların bilgisini edinmenin ötesinde, doğruluğa dair başka bir işaret aramak değildir; doğru Yöntem, doğruluğun ta kendisini, yani şeylerin nesnel özlerini ya da kavramlarını (bunların hepsi aynı manaya gelir) düzgün bir mantıkla araştırma usulüdür.*

hatta bunun yanı sıra kavram olmadan, ne olumlama, ne olumsuzlama ne de herhangi bir seçim yapılabileceği gösteriliyor. Sp.

- * Zihinsel tetkikin ne manaya geldiğini Felsefemde açıklayacağım. Sp.

Rursus methodus necessario debet loqui de ratiocinatione aut de intellectione; id est, Methodus non est ipsum ratiocinari ad intelligendum causas rerum, et multo minus est to intelligere causas rerum; sed est intelligere, quid sit vera idea, eam a ceteris perceptionibus distinguendo eiusque naturam investigando, ut inde nostram intelligendi potentiam noscamus, et mentem ita cohibeamus, ut ad illam normam omnia intelligat, quae sunt intelligenda, tradendo tamquam auxilia certas regulas, et etiam faciendo ne mens inutilibus defatigetur.

Unde colligitur, methodum nihil aliud esse, nisi cognitionem reflexivam aut ideam ideae; et quia non datur idea ideae, nisi prius detur idea, ergo Methodus non dabitur, nisi prius detur idea. Unde illa bona erit Methodus, quae ostendit, quomodo mens dirigenda sit ad datae verae ideae normam.

Porro cum ratio, quae est inter duas ideas, sit eadem cum ratione, quae est inter essentias formales idearum illarum, inde sequitur, quod cognitio reflexiva, quae est ideae Entis perfectissimi, praestantior erit cognitione reflexiva ceterarum idearum; hoc est, perfectissima ea erit Methodus, quae ad datae ideae Entis perfectissimi normam ostendit, quomodo mens sit dirigenda.

Ex his facile intelligitur, quomodo mens plura intelligendo alia simul acquirat instrumenta, quibus facilius pergat intelligere.

Ayrıca bu Yöntem akılyürütme ya da anlamay-la da alakalı olmalıdır. Ya da şöyle dersem; bu Yöntem şeylerin nedenlerini anlamaya yönelik bir akılyürütme değildir, hele şeylerin nedenle-rini *bilfiil anlama* hiç değildir. Bu yöntem, doğru kavramın ne olduğunu, onu diğer kavramlardan ayırt ederek ve doğasını tahlil ederek anlama-dır. Maksat, bu yolla kendi anlama kapasitemi-zi bilmek ve zihnimize kılavuzluk edecek belirli kurallar tespit edip lüzumsuz uğraşlarla yorul-mamasını da garanti ederek anlayabileceği ne varsa hepsini bu ölçüt doğrultusunda anlamaya alıştırmaktır.²⁷

Bu değerlendirmelerden de anlaşılıyor ki, bu yöntem nazari bilgiden ya da kavramın bilgisinden başka bir şey değildir.²⁸ Dolayısıyla bir ilk kavram olmadıkça, kavramın kavramı da olmayacağından, bir ilk kavram olmadıkça, bir Yöntem de olmayaca-ktır.²⁹ Bu yüzden iyi bir Yöntem, zihnin mevcut doğru bir bilginin ölçütüne göre nasıl yönlendiri-leceğini gösteren bir yöntem olacaktır.³⁰

Dahası iki kavram arasındaki bağıntı, bu kav-ramların biçimsel özleri³¹ arasındaki bağıntıya eş olduğundan, en yetkin Varlığın bilgisine ilişkin bil-gi, tüm diğer bilgilere ilişkin bilgiden daha üstün olacaktır. Buna göre en üstün Yöntem de, zihnin en yetkin Varlığın mevcut bilgisinin ölçütüne göre nasıl yönlenmesi gerektiğini gösteren yöntem ola-caktır.

İşte bu sayede³² zihnin anlama kapasitesi arttı-kça, anlamasını daha kolay sürdürmesini sağlaya-cak aletleri nasıl edindiği de rahatça görülecektir.

Nam, ut ex dictis licet colligere, debet ante omnia in nobis existere vera idea tamquam innatum instrumentum, qua intellecta intelligatur simul differentia, quae est inter talem perceptionem, et ceteras omnes. Qua in re consistit una Methodi pars.

Et cum per se clarum sit, mentem eo melius se intelligere, quo plura de Natura intelligit, inde constat, hanc Methodi partem eo perfectiorem fore, quo mens plura intelligit, et tum fore perfectissimam, cum mens ad cognitionem Entis perfectissimi attendit sive reflectit.

Deinde, quo plura mens novit, eo melius et suas vires et ordinem Naturae intelligit: quo autem melius suas vires intelligit, eo facilius potest se ipsam dirigere et regulas sibi proponere; et quo melius ordinem Naturae intelligit, eo facilius potest se ab inutilibus cohibere; in quibus tota consistit Methodus, uti diximus.

Adde quod idea eodem modo se habet obiective, ac ipsius ideatum se habet realiter. Si ergo daretur aliquid in Natura, nihil commercii habens cum aliis rebus, eius etiam si daretur essentia obiectiva, quae convenire omnino deberet cum formali, nihil etiam commercii haberet cum aliis ideis,* id est, nihil de ipsa poterimus concludere; et contra, quae habent commercium cum aliis rebus, uti sunt omnia quae in natura existunt, intelligentur et ipsorum etiam

* Commmercium habere cum aliis rebus est produci ab aliis aut alia producere. Sp.

Çünkü yukarıda söylenenlerden çıkardığımız sonuca göre, bizde her şeyden önce doğru bir kavram olmalı, yani doğuştan gelen bir alet; öyle ki, bunu anlayınca, bunun algısı ile tüm diğer algılar arasındaki farkı da anlayabilelim. İşte Yöntemimizin ilk bölümünün konusu bu işlem den ibarettir.

Ayrıca zihn in Doğayı anladıkça, kendisini daha iyi anlayacağı aşikâr olduğundan, demek ki Yöntemin bu bölümü, zihn in anlama kapasitesinin artmasıyla birlikte daha da yetkinleşecek ve zihn in en yetkin Varlığın bilgisini kazanmasıyla, yani bilinci ne varmasıyla birlikte en yetkin halini alacaktır.³³

Dahası zihn in bilgi düzeyi arttıkça, hem kendi kudretini hem de Doğanın düzenini daha iyi anlar: Kendi kudretini daha iyi anladıkça, kendi kendini daha kolay yönlendirebilir ve kendine kurallar koyabilir. Doğanın düzenini daha iyi anladıkça da, kendini lüzumsuz uğraşlardan o kadar kolay sıyrabilir. İşte, dediğimiz gibi, Yöntemimizin tamamı bu saydığımız işlemlerden ibarettir.³⁴

Şu hususu da ilave edelim: Zihindeki kavram neyse, gerçek dünyadaki nesnesi de odur. Buna göre, eğer Doğada başka şeylerle hiç etkileşimi olmayan bir şey olsaydı ve ona bire bir tekabül etmesi gereken bir de kavramı olmuş olsaydı, o zaman bu kavramın da başka kavramlarla hiç etkileşimi olmayacaktı; yani biz onunla ilgili hiçbir şey anlamayacaktık. Oysa gerçek şu ki, başka şeylerle etkileşim halinde olan şeyler, yani doğada varolan her şey, anlaşılabilir ve bunların kavramları da aynı şekilde etkileşim

* Diğer şeylerle etkileşim halinde olmak, onlar tarafından hasıl edilmek ya da onları hasıl etmektir. Sp.

essentiae obiectivae idem habebunt commercium, id est, aliae ideae ex eis deducentur, quae iterum habebunt commercium cum aliis, et sic instrumenta ad procedendum ulterius crescent. Quod conabamur demonstrare.

Porro ex hoc ultimo, quod diximus, scilicet quod idea omnino cum sua essentia formali debeat convenire, patet iterum quod, ut mens nostra omnino referat naturae exemplar, debeat omnes suas ideas producere ab ea, quae refert originem et fontem totius naturae, ut ipsa etiam sit fons ceterarum idearum.

Hic forte aliquis mirabitur, quod nos, ubi diximus, bonam Methodum eam esse, quae ostendit, quomodo mens sit dirigenda ad datae verae ideae normam, hoc ratiocinando probemus; id quod ostendere videtur, hoc per se non esse notum; atque adeo quaeri potest, utrum nos bene ratiocinemur. Si bene ratiocinamur, debemus incipere a data idea, et cum incipere a data idea egeat demonstratione, deberemus iterum nostrum ratiocinium probare, et tum iterum illud alterum, et sic in infinitum.

Sed ad hoc respondeo: quod si quis fato quodam sic processisset naturam investigando, scilicet ad datae verae ideae normam alias acquirendo ideas debito ordine, nunquam de sua veritate

halinde olur; başka deyişle bu kavramlardan başka kavramlar çıkarılır, sonra bu başka kavramlar da başka kavramlarla etkileşimde olur ve bu şekilde daha ileri yol katedilmesini sağlayacak aletlerin sayısı çoğalır. İşte biz bunu kanıtlamaya çalışıyoruz.

Dahası bu son söylediğimizden, yani bir kavramın kendi nesnesinin hakikatine tamamen uygun olması gerektiğiyle ilgili sözümüzden hareket edersek, yine açıkça anlaşılıyor ki, zihnimiz doğanın modelini tam tamına hasıl edebilmesi için, tüm kavramlarını doğanın bütünüünün kökeni ve kaynağını temsil eden bu kavramdan çıkarmalıdır; öyle ki bu kavram da tüm diğer kavramların kaynağı olabilsin.

Bu noktada belki birileri, iyi bir Yöntemin, zihnin mevcut doğru bir kavramın ölçütüne göre nasıl yönlendirileceğini gösteren yöntem olduğunu söyledikten sonra, bunu akılyürüterek kanıtlıyor olmamı tuhaf bulacaktır. Çünkü bu durum, bu önermemin kendiliğinden açık olmadığı izlenimini doğurabilir ve buna bağlı olarak mesele doğru akılyürütüp yürütmediğimin sorgulanmasına kadar gidebilir. Akılyürütmemiz doğru olacaksa, mevcut bir kavramdan başlamak zorundayız; mevcut bir kavramdan başlamaksa, kanıtlama gerektirdiği için,³⁵ akılyürütmemizi tekrar kanıtlamalıyız; sonra bu kanıtı da bir başkasıyla tekrar kanıtlamalıyız ki, bu böylece sonsuzca sürüp gider.

Bu yüzden ben bu itiraza şöyle bir yanıt vereceğim: Eğer kişi doğayı araştırırken şans eseri böyle bir yol tutmuş olsaydı, yani mevcut doğru bir kavramı ölçüt alıp yöntemli bir düşünüş içinde başka kavramlar elde ederek ilerlemiş olsaydı,³⁶ kendi bilgisinin doğruluğundan asla şüphe

dubitasset,* eo quod veritas, uti ostendimus, se ipsam patefacit, et etiam sponte omnia ipsi affluxissent. Sed quia hoc nunquam aut raro contingit, ideo coactus fui illa sic ponere, ut illud, quod non possumus fato, praemeditato tamen consilio acquiramus, et simul ut appareret, ad probandam veritatem et bonum ratiocinium nullis nos egere instrumentis, nisi ipsa veritate et bono ratiocinio. Nam bonum ratiocinium bene ratiocinando comprobavi, et adhuc probare conor. Adde, quod etiam hoc modo homines assuefiant meditationibus suis internis.

Ratio autem, cur in naturae inquisitione raro contingat, ut debito ordine ea investigetur, est propter praeiudicia, quorum causas postea in nostra Philosophia explicabimus; deinde quia opus est magna et accurata distinctione, sicut postea ostendemus (id quod valde est laboriosum); denique propter statum rerum humanarum, qui, ut iam ostensum est, prorsus est mutabilis. Sunt adhuc aliae rationes, quas non inquirimus.

Si quis forte quaerat, cur ipse statim ante omnia veritates naturae isto ordine ostenderim (nam veritas se ipsam patefacit)? Ei respondeo simulque moneo, ne propter Paradoxa, quae forte passim occurrent, ea velit

* Sicut etiam hic non dubitamus de nostra veritate.
Sp.

duymazdı;* çünkü, yukarıda da gösterdiğimiz gibi, hakikat zaten kendi kendini açığa vuracağından, her şey zihnine kendiliğinden akıp gelirdi.³⁷ Ne var ki böyle bir şey ya hiç vaki olmaz ya da nadiren vaki olur, bu yüzden ben kendime böyle ilkeler belirlemediydim ki, şans eseri elde edemeyeceğimiz bir şeyi, önceden üzerinde iyice düşünölmüş bir planla elde edebilelim, ayrıca doğruyu ve akılyürütmemin doğruluğunu kanıtlamak için, doğrunun kendisinden ve doğru akılyürütmeden başka vasıtalara ihtiyacımız olmadığı da açıkça görölsün. Evet, ben akılyürütmemin doğru olduğunu doğru akılyürüterek kanıtlayıp pekiştirdim; halihazırda da bu şekilde kanıtlamaya çalışıyorum. Kaldı ki insanlar manevi tefekkürlerinde de hep böyle bir yol tutarlar.³⁸

Buna rağmen doğanın tetkikinde böyle yöntemli bir düşünüşle araştırma yapmanın nadiren benimsenmiş olmasının sebebi, önyargılardır ve bu önyargıların nedenlerini Felsefemde açıklayacağım. Ayrıca, daha sonra göstereceğimiz gibi, bu iş ciddi ve keskin bir temyiz gücü gerektirir (ki, bu da fazlasıyla zahmetli bir süreçtir).³⁹ Tabii bir de, başta da açıkladığım üzere, insan yaşamının çok değişken bir yapıda oluşunun da bunda rolü var. İşte halihazırda bunlar gibi daha nice sebep mevcut, ama hepsini burada incelemeyeceğim.⁴⁰

Ama olur da biri çıkıp bana "Hakikat kendi kendini açığa vuracağına göre, sen niye işin en başında doğanın hakikatlerini hemen böyle bu usulde gösterdin?" diye soracak olursa, ona hem cevap hem de uyarı kabilinden derim ki, "Muhtelif yerlerde tesadüfen karşına çıkabilecek çelişkili ifadeler

* Tıpkı bizim burada kendi bilgimizin doğruluğundan şüphe duymamamız gibi. Sp.

tamquam falsa reiicere, sed prius dignetur ordinem considerare, quo ea probemus, et tum certus evadet, nos verum assequutos fuisse. Et haec fuit causa, cur haec praemiserim.

Si postea forte quis Scepticus et de ipsa prima veritate et de omnibus, quas ad normam primae deducemus, dubius adhuc maneret, ille profecto aut contra conscientiam loquetur, aut nos fatebimur, dari homines penitus etiam animo obcaecatos a nativitate aut a praeiudiciorum causa, id est, aliquo externo casu. Nam neque se ipsos sentiunt. Si aliquid affirmant, vel dubitant, nesciunt se dubitare aut affirmare; dicunt se nihil scire, et hoc ipsum, quod nihil sciunt, dicunt se ignorare; neque hoc absolute dicunt; nam metuunt fateri, se existere, quamdiu nihil sciunt, adeo ut tandem debeant obmutescere, ne forte aliquid supponant, quod veritatem redoleat.

Denique cum ipsis non est loquendum de scientiis; nam quod ad vitae et societatis usum attinet, necessitas eos cogit, ut supponerent se esse, et ut suum utile quaererent, et iureiurando multa affirmarent et negarent. Nam, si aliquid ipsis probetur, nesciunt, an probet aut deficiat argumentatio. Si negant, concedunt aut opponunt, nesciunt se negare, concedere aut opponere; adeoque habendi sunt tanquam automata, quae mente omnino carent.

yüzünden, düşüncelerimi yanlış diye kestirip atma; önce bunları kanıtlamakta olduğum düşünce usulüne dikkat buyur, o zaman doğruyu bulmuş olduğumuzdan kesin emin olacaksın." İşte bu tür bir başlangıç yapmamın sebebi bu.⁴¹

Buna rağmen hem bu ilk doğrumuzdan hem de bu ilk doğruyu ölçüt alarak yaptığımız tüm çıkarımlarımızdan hâlâ şüphe duyan bir Şüpheci kalmışsa, bu adam sahiden ya kötü niyetli konuşuyordur ya da dünyada böyle doğuştan ya da önyargıları yüzünden, yani kazara başlarına gelen bir olay neticesinde gönül gözü tamamen körleşmiş insanlar olduğunu kabul edeceğiz. Çünkü böyleleri kendilerinden bile bihaberler. Bir şeyleri kabul ediyorlar veya bir şeylerden şüphe ediyorlar, ama şüphe ettiklerinin veya kabul ettiklerinin farkında değiller. Hiçbir şey bilmediklerini söylüyorlar ve tam da hiçbir şey bilmemeyi bilmediklerini söylüyorlar. Bunu bile kesinkes söyleyemiyorlar, çünkü hiçbir şey bilmedikleri sırada kendilerinin var olduğunu itiraf etmekten çekiniyorlar; olur da bir nebze hakikat içeren bir şey düşünmüş olurlar da, sonunda tamamen susup oturmak zorunda kalırlar diye.

Kısaca böyle insanlarla bilimsel tartışmalara hiç girmemeli; çünkü hayatın ve toplumun genel akışı içinde, şartlar onları bir varlıkları olduğunu zannetmeye, kendi çıkarlarının peşine düşmeye ve bir sürü şeye yeminle evet veya hayır demeye zorluyor. Onlara bir şey kanıtlayacak olsanız, gerekçelendirmenizin doğru mu, yanlış mı olduğunu bilmiyorlar. Reddediyorlar, kabul ediyorlar veya itiraz ediyorlar, ama reddettiklerinin, kabul ettiklerinin veya itiraz ettiklerinin farkında değiller. Bu yüzden bu insanları tamamen bilinç yoksunu, kendi kendine hareket eden makineler olarak görmek lazım.

Resumamus iam nostrum propositum. Habuimus hucusque primo finem, ad quem omnes nostras cogitationes dirigere studemus. Cognovimus secundo, quaenam sit optima perceptio, cuius ope ad nostram perfectionem pervenire possimus. Cognovimus tertio, quaenam sit prima via, cui mens insistere debeat, ut bene incipiat; quae est, ut ad normam datae cuiuscumque verae ideae pergat certis legibus inquirere. Quod ut recte fiat, haec debet Methodus praestare: primo veram ideam a ceteris omnibus perceptionibus distinguere, et mentem a ceteris perceptionibus cohibere; secundo tradere regulas, ut res incognitae ad talem normam percipiantur; tertio ordinem constituere, ne inutilibus defatigemur.

Postquam hanc Methodum novimus, vidimus quarto hanc Methodum perfectissimam futuram, ubi habuerimus ideam Entis perfectissimi. Unde initio illud erit maxime observandum, ut quanto ocius ad cognitionem talis Entis perveniamus.

VIII. Methodi pars prima: De idea ficta

Incipiamus itaque a prima parte Methodi, quae est, uti diximus, distinguere et separare ideam veram a ceteris perceptionibus, et cohibere mentem, ne falsas, fictas et dubias cum veris confundat. Quod utcumque fuse hic explicare animus est,

Neyse, şimdi artık asıl konumuza dönüp bir özet geçelim. Buraya kadar ilkin bütün düşüncelerimizi yöneltmek istediğimiz nihai amacımızı belirledik.⁴² İkinci olarak, en yetkin konuma ulaşabilmemize yardımcı olacak en iyi algı biçiminin ne olduğunu öğrendik.⁴³ Üçüncü olarak, zihnimizin iyi bir başlangıç yapması için, bilhassa hangi yolu tutması gerektiğini öğrendik;⁴⁴ yani mevcut doğru bir kavramı kendine ölçüt alıp belirli kurallara göre bir araştırma yürütmesi gerektiğini öğrendik. Bunu doğru yapabilmek için, bu yöntemin bize şunları sağlaması şart: Birincisi, doğru bir kavramı tüm diğer algılardan ayırt etmeyi ve zihni tüm diğer algılardan alıkoymayı; ikincisi, bilinmeyen şeylerin bu doğru kavrama göre algılanmasını sağlayacak kurallar tespit etmeyi; üçüncüsü, lüzumsuz şeylere kafa yormamak adına bir düşünme üslubu belirlemeyi.

Yöntemin ne olduğunu bu şekilde öğrendikten sonra, dördüncü olarak da gördük ki,⁴⁵ en yetkin Varlık kavramını edindiğimizde, bu Yöntem de en yetkin halini alacak. İşte bu yüzden işin en başında bizim asli görevimiz, böyle bir Varlığın bilgisine olabildiğince hızlı şekilde erişmek olmalıdır.

VIII. Yöntemin ilk bölümü: Kurgusal fikir

Öyleyse Yöntemin ilk bölümüyle işe başlayalım; yani yukarıda da dediğimiz gibi, doğru bir kavramı tüm diğer algılardan seçip ayırmakla ve zihnin yanlış, kurgusal ve şüpheli fikirleri doğru kavramlarla karıştırmasına mâni olmakla. Burada bu meseleyi etraflıca açıklamak niyetindeyim; hem

ut Lectores detineam in cogitatione rei adeo necessariae, et etiam quia multi sunt, qui vel de veris dubitant ex eo, quod non attenderunt ad distinctionem, quae est inter veram perceptionem et alias omnes; adeo ut sint veluti homines, qui cum vigilarent, non dubitabant se vigilare; sed postquam semel in somniis, ut saepe fit, putarunt se certo vigilare, quod postea falsum esse reperiabant, etiam de suis vigiliis dubitarunt; quod contingit, quia nunquam distinxerunt inter somnum et vigiliam.

Interim moneo, me hic essentiam uniuscuiusque perceptionis, eamque per proximam suam causam non explicaturum, quia hoc ad Philosophiam pertinet; sed tantum traditurum id, quod Methodus postulat, id est, circa quae perceptio ficta, falsa et dubia versetur, et quomodo ab unaquaque liberabimur. Sit itaque prima inquisitio circa ideam fictam.

Cum omnis perceptio sit vel rei, tamquam existentis consideratae, vel solius essentiae, et frequentiores fictiones contingant circa res tamquam existentes consideratas; ideo prius de hac loquar; scilicet ubi sola existentia fingitur, et res, quae in tali actu fingitur, intelligitur, sive supponitur intelligi. Ex. gr. fingo Petrum, quem novi, ire domum, eum me invisere, et similia.*

* Vide ulterius id, quod de hypothesis notabimus, quae a nobis clare intelliguntur; sed in eo est fictio, quod dicamus, eas tales in corporibus coelestibus existere. Sp.

okuyucularımın böylesine önemli bir mevzuu iyice düşünmelerini sağlamak için hem de doğru bir algı ile diğer algılar arasındaki ayrıma dikkat etmediklerinden, doğru kavramlardan bile şüphe duyan onca insan olduğu için. Böyleleri, uyanırken uyanık olduklarından şüphe duymayan, ama bir kez rüyalarına daldılar mı (ki, hep de böyle olur), kendilerini kesin uyanık zanneden ve yanıldıklarını anladıklarını andan itibaren de uyanık hallerinden bile şüphe duyan insanlara benziyor. Bu durum, bu insanların rüya görme ile uyanıklık arasındaki farkı hiçbir zaman seçememiş olmalarından kaynaklanıyor.

Bu arada okuyucuları uyarmak isterim ki, ben burada tek tek her algının özünü ele alıp bu özü en yakın nedeniyle açıklamak niyetinde değilim; çünkü bu, Felsefeyi ilgilendiren bir konu. Ben sadece Yöntemin gerektirdiğini yerine getireceğim; yani kurgusal, yanlış ve şüpheli algının neyle ilgili olduğunu ve bunların her birinden nasıl kurtulabileceğimizi göstereceğim. O halde ilk olarak kurgusal fikrin tetkikiyle işe başlayalım.⁴⁶

Her algı, ya mevcut olduğu düşünülen bir şeyin ya da sadece bir özün algısıdır.⁴⁷ Kurgular da genellikle mevcut olduğu düşünülen şeylerle alakalı olarak meydana gelir. Bu yüzden önce bu durumlardan bahsedeceğim; yani bir şeyin sadece varsayıldığı ve böyle varsayılan bir şeyin akledildiği ya da akledildiğinin sanıldığı durumlardan. Örneğin, bildiğim bir adam olan Petrus'un eve gittiğine, beni ziyarete geldiğine ya da bunlara benzer durumlara ilişkin bir fikrim var.*

* Aşağıda, varsayımlarla ilgili düştüğüm nota bakın. Biz söz konusu varsayımları açıkça anlıyoruz. Ama bu varsayımların gökcisimlerinin doğası için de geçerli olduğunu söylersek, bu kurgu olur. Sp.

Hic quaero, circa quae talis idea versetur? Video eam tantum versari circa possibilia, non vero circa necessaria, neque circa impossibilia.

Rem impossibilem voco, cuius natura implicat contradictionem, ut ea existat; necessariam, cuius natura implicat contradictionem, ut ea non existat; possibilem, cuius quidem existentia, ipsa sua natura, non implicat contradictionem, ut existat aut non existat, sed cuius existentitiae necessitas aut impossibilitas pendet a causis nobis ignotis, quamdiu ipsius existentiam fingimus; ideoque si ipsius necessitas aut impossibilitas, quae a causis externis pendet, nobis esset nota, nihil etiam de ea potuissemus fingere.

Unde sequitur, si detur aliquis Deus aut omniscium quid, nihil prorsus eum posse fingere. Nam quod ad nos attinet, postquam novi me existere, non possum fingere me existere aut non existere;* nec etiam possum fingere elephantem, qui transeat per acus foramen; nec possum, postquam naturam Dei novi, fingere eum existentem aut non existentem.†

* Quia res, modo ea intelligatur, se ipsam manifestat, ideo tantum egemus exemplo sine alia demonstratione. Idemque erit huius contradictoria, quae ut appareat esse falsa, tantum opus est recenseri, uti statim apparebit, cum de fictione circa essentiam loquemur. Sp.

† Nota, quamvis multi dicant se dubitare, an Deus existat, illos tamen nihil praeter nomen habere, vel aliquid fingere, quod Deum vocant: id quod cum Dei natura non convenit, ut postea suo loco ostendam. Sp.

Şimdi sorum şu: Böyle bir fikir neyle ilgili?⁴⁴ Anlıyorum ki, bu fikir sadece olanaklı şeylerle ilgili, zorunlu ya da olanaksız şeylerle değil.

Olanaksız şey derken, doğası varolmasını zımnen bir çelişki addeden şeyi kastediyorum. Zorunlu derken, doğası varolmamasını zımnen bir çelişki addeden şeyi kastediyorum. Olanaklı derken de, tam da doğası gereği varolması ya da varolmaması bir çelişki ima etmeyen, ama biz onun varolduğunu hayal ederken varoluşunun zorunluluğu ya da olanaksızlığı bizim bilmediğimiz nedenlere bağlı olan bir şeyi kastediyorum; zaten o şeyin dış nedenlere bağlı zorunluluğu ya da olanaksızlığı bizim için bilinir olmuş olsaydı, o zaman onunla ilgili hiçbir şey kurgulayamazdık.⁵⁰

Buradan da anlaşılacağı üzere, eğer bir Tanrı ya da her şeyi bilen bir varlık varsa, böyle bir varlığın herhangi bir şey kurgulaması imkânsızdır. Çünkü biz insanları ele alalım; mesela ben, varolduğumu bilirken varolduğumu ya da varolmadığımı zannedemem;⁵¹ iğne deliğinden geçebilen bir fil olduğunu zannedemem; keza Tanrının doğasını bildikten sonra, onun varolup olmadığını da zannedemem.[†]

* Çünkü bir şey bir kez anlaşıldı mı, kendiliğinden açıklığa kavuşur ve bizim artık onunla ilgili herhangi bir kanıtlama gerektirmeyen tek bir örneğe ihtiyacımız kalır. Bu dediğim, o şeyin zıddı için de geçerlidir; çünkü onun da tek ihtiyacı, yanlışlığını açığa kavuşturacak bir tahlildir. Bu hususu aşağıda, özlere ilişkin varsayımlardan bahsederken açıklayacağım. Sp.

† Belirtmek gerekir ki, Tanrının varolduğuyla ilgili kuşku vardı olduğunu söyleyen bir dolu insan var. Ama bu insanların kafasında sadece bir ad var; ya da bir şey uyduruyorlar, adına Tanrı diyorlar. Bunun, Tanrının doğasıyla bağdaşan bir yanı yok. Bu hususu daha sonra, yeri geldiğinde açıklayacağım. Sp.

Idem intelligendum est de Chimaera, cuius natura existere⁴⁹ implicat. Ex quibus patet id, quod dixi, scilicet quod fictio, de qua hic loquimur, non contingit circa aeternas veritates.* Sed antequam ulterius pergam, hic obiter notandum est, quod illa differentia, quae est inter essentiam unius rei et essentiam alterius, ea ipsa sit inter actualitatem aut existentiam eiusdem rei, et inter actualitatem aut existentiam alterius rei. Adeo ut si existentiam ex. gr. Adami tantum per generalem existentiam concipere velimus, idem futurum sit, ac si, ad concipiendam ipsius essentiam, ad naturam entis attendamus, ut tandem definiamus, Adamum esse ens. Itaque quo existentia generalius concipitur, eo etiam confusius concipitur faciliusque unicuique rei potest affingi; e contra, ubi particularius concipitur, clarius tum intelligitur, et difficilius alicui, nisi rei ipsi, ubi non attendimus ad naturae ordinem, affingitur. Quod notatu dignum est.

Veniunt iam hic ea considerata, quae vulgo dicuntur fingi, quamvis clare intelligamus, rem ita sese non habere, uti eam fingimus. Ex. gr. quamvis sciam terram esse rotundam,

* Statim etiam ostendam, quod nulla fictio versetur circa aeternas veritates. Per aeternam veritatem talem intelligo, quae, si est affirmativa, nunquam poterit esse negativa. Sic prima et aeterna veritas est, *Deum esse*, non autem est aeterna veritas, *Adamum cogitare*. *Chimaeram non esse*, est aeterna veritas, non autem, *Adamum non cogitare*. Sp.

Aynı şey, doğası varolmasını zımnen bir çelişki addeden Chimaera için de geçerlidir.⁵² Dolayısıyla bu dediğimin, yani şimdi bahse konu ettiğim kurgunun ezeli ebedi hakikatlerle ilgili olmadığı gayet aşikârdır.⁵³ Ama daha fazla ilerlemeden burada hemen şunu da belirtmek isterim ki, bir şeyin özü ile diğer bir şeyin özü arasındaki ayrım, o şeyin gerçekliği ya da varoluşu ile diğerinin gerçekliği ya da varoluşu arasındaki ayrımla aynıdır. Dolayısıyla, eğer biz mesela Âdem'in varoluşunu sadece tümel varoluş bağlamında kavramak istesek, bu, Âdem'in özünü kavramak için varlığın doğasına kadar geri gidip sonuçta Âdem'i varlık olarak tanımlamakla eş olurdu. Bu nedenle varoluş ne kadar tümel düzlemde kavranırsa, o kadar muğlak şekilde kavranır ve farazi olarak herhangi bir şeye o kadar kolay atfedilebilir. Buna karşılık, ne kadar tikel düzlemde kavranırsa, o kadar kolay anlaşılır ve doğanın düzenini göz ardı ettiğimiz durumlarda bile şeyin kendisinden başka bir şeye farazi olarak atfedilmesi o kadar güçleşir. Bu hususa dikkat etmekte fayda var.

Şimdi sıra geldi, bir şeyin gerçekte bizim hayal ettiğimiz gibi olmadığını bildiğimiz halde, yine de konuşma dilinde *uydurma* dediğimiz durumları incelemeye. Mesela dünyanın yuvarlak olduğunu

* Kurgunun ezeli ebedi hakikatlerle ilgisi olmadığını da hemen şöyle izah edeyim. Ezeli ebedi hakikat derken, tasdik edilmişse, artık inkâr edilemeyecek olanı kastediyorum. Buna göre *Tanrı vardır*, önermesi, ilk ezeli ebedi hakikattir; ama *Âdem düşünüyor*, önermesi ezeli ebedi bir hakikat değildir. *Chimaera yoktur*, önermesi bir ezeli ebedi hakikattir; ama *Âdem düşünmüyor*, önermesi ezeli ebedi bir hakikat değildir. Sp.

nihil tamen vetat, quominus alicui dicam terram medium globum esse et tamquam medium pomum auriacum in scutella, aut solem circum terram moveri, et similia. Ad haec si attendamus, nihil videbimus, quod non cohaereat cum iam dictis, modo prius advertamus, nos aliquando potuisse errare, et iam errorum nostrorum esse conscios; deinde quod possumus fingere, aut ad minimum putare, alios homines in eodem esse errore, aut in eum, ut nos antehac, posse incidere. Hoc, inquam, fingere possumus, quamdiu nullam videmus impossibilitatem nullamque necessitatem. Quando itaque alicui dico, terram non esse rotundam etc., nihil aliud ago, quam in memoriam revoco errorem, quem forte habui aut in quem labi potui, et postea fingo aut puto eum, cui hoc dico, adhuc esse aut posse labi in eundem errorem. Quod, ut dixi, fingo, quamdiu nullam video impossibilitatem nullamque necessitatem; hanc vero si intellexissem, nihil prorsus fingere potuissem, et tantum dicendum fuisset, me aliquid operatum esse.

Superest iam, ut ea etiam notemus, quae in Quaestionibus supponuntur; id quod passim etiam contingit circa impossibilia. Ex. gr. cum dicimus: supponamus hanc candelam ardentem iam non ardere, aut supponamus eam ardere in

bildiğim halde, bir başkasına “Dünya, bir tepsideki yarım portakala benzer bir yarım küredir,” deme- me hiçbir şey mâni olamaz; ya da “Güneş dünyanın etrafında dönüyor,” dememe veya bu türden şeyler söylememe. Bu örneklerle baktığımızda, söyledik- lerimizle bağdaşmayan bir yan göremiyoruz, tabii öncelikle bizlerin zaman zaman yanılabilceğini, ama artık bu yanılgılarımızın bilincinde olduğumu- zu fark etmişsek, sonra da bizim daha önce yanıl- dığımız gibi başka insanların da yanılabilceğini yahut başka insanların da bizimki gibi hatalar ya- pabileceğini tahayyül edebileceğimizi veya en azın- dan böyle zannedebileceğimizi fark etmişsek. Yani demem o ki, herhangi bir olanaksızlık ve herhangi bir zorunluluk görmediğimiz sürece, böyle şeyler uydurabiliriz. O halde birine “Dünya yuvarlak de ğil- dir,” gibi bir şey söylediğimde, bir ihtimal geçmiş- te yapmış olduğum bir hatayı ya da içine düşmüş olabileceğim bir yanılgıyı hatırlamaktan başka bir şey yapmıyorum; sonra da bu sözü söylediğim ki- şinin halihazırda aynı yanılgıda olabileceğini ya da aynı yanılgıya düşebileceğini sanıyorum yahut dü- şünüyorum. Dediğim gibi, ancak herhangi bir ola- naksızlık ya da herhangi bir zorunluluk görmediğim sürece, böyle şeyler uydurabilirim. Zaten görmüş ol- saydım, kesinlikle hiçbir şey uyduramazdım, sadece öylesine bir fikir icat ettiğimi söylemekle kalırdım.

Geriye artık bilimsel problemlerle ilgili olarak öne sürülen varsayımlardan söz etmek kalıyor.⁵⁴ Bu tür varsayımlar bazen olanaksız şeylerle de alakalı olabiliyor. Mesela şöyle şeyler söylediğimizde ol- duğu gibi: “Bu yanmakta olan mumun yanmadığını farz edelim; ya da bu mumun hayali bir mekânda,

aliquo spatio imaginario, sive ubi nulla dantur corpora. Quorum similia passim supponuntur, quamvis hoc ultimum clare intelligatur impossibile esse. Sed quando hoc fit, nil prorsus fingitur. Nam primo nihil aliud egi, quam quod in memoriam revocavi* aliam candelam non ardentem (aut hanc eandem concepi sine flamma), et quod cogito de ea candela, id ipsum de hac intelligo, quamdiu ad flammam non attendo. In secundo nihil aliud fit, quam abstrahere cogitationes a corporibus circumiacentibus, ut mens se convertat ad solam candela in se sola spectatae contemplationem; ut postea concludat candelam nullam habere causam ad sui ipsius destructionem, adeo ut si nulla essent corpora circumiacentia, candela haec ac etiam flamma manerent immutabiles, aut similia.

-
- * Postea cum de fictione, quae versatur circa essentias, loquemur, clare apparebit, quod fictio nunquam aliquid novi facit, aut menti praebet; sed quod tantum ea, quae sunt in cerebro aut in imaginatione, revocantur ad memoriam, et quod confuse ad omnia simul mens attendit. Revocantur ex. gr. in memoriam loquela et arbor; et cum mens confuse attendit sine distinctione, putat arborem loqui. Idem de existentia intelligitur, praesertim, uti diximus cum adeo generaliter, ac ens concipitur; quia tum facile applicatur omnibus, quae simul in memoria occurrunt. Quod notatu valde dignum est. Sp.

yani etrafta herhangi bir cismin olmadığı bir yerde yanmakta olduğunu farz edelim." İşte bunlara benzer varsayımlarda bulunmamız mümkün, hatta bu sonuncusunun olanaksız olduğu gayet net anlaşıldığı halde. Çünkü böyle bir varsayımda bile, aslında hiçbir şey tam olarak uydurulmuyor. Çünkü ilk örnekte, yanmayan başka bir mumu hatırlamaktan başka bir şey yapmadım* (ya da yanan bu mumu alevi olmadan tasavvur ettim) ve o yanmayan mumla ilgili ne düşünüyorsam, alevi hiç kale almadan, bu mumla ilgili de düşündüm. İkinci örnekteyse, düşüncelerimi mumun etrafındaki cisimlerden soyutlamaktan başka bir şey yapmadım; amacım, dikkatimi tümüyle bu muma vermek ve salt kendisini düşüncemde temaşa etmektir; böylece bu mumun kendi içinde kendi kendini söndürüp yok edecek herhangi bir etmen bulunmadığına, dolayısıyla etrafında hiçbir cisim bulunmadığı takdirde bu mumun ve hatta alevinin hiç değişmeden kalacağına ya da buna benzer durumlara ilişkin bir sonuca varmaktır.

- * Aşağıda, özlerle ilgili varsayımları anlatırken, bir hâlin asla yeni bir şey yaratmadığı ya da zihne yeni bir şey sunmadığı açıkça anlaşılacaktır. Çünkü hayal, beyinde ya da hayalgücünde olan şeylerin hafızaya çağrılmasından (hatırlanmasından) ve zihnin muğlak şekilde bunların hepsine aynı anda odaklanmasından başka bir şey değildir. Mesela bir ses ve bir ağaç hatırlayın. Zihniniz bu ikisine, aralarında hiç ayırım yapmaksızın, muğlak şekilde odaklanacağından, ağacın konuştuğunu sanacaksınız. İşte aynı şey varoluş için de geçerlidir; özellikle de, yukarıda belirttiğimiz gibi, varlık olarak tümel bağlamda tasavvur edildiğinde. Çünkü öyle bir durumda, hafızada aynı anda oluşan şeylerin hepsine kolayca varoluş atfedilir. Bu hususa dikkat etmekte büyük fayda var. Sp.

Nulla igitur datur hic fictio, sed verae ac merae assertiones.*

Transeamus iam ad fictiones, quae versantur circa essentias solas, vel cum aliqua actualitate sive existentia simul. Circa quas hoc maxime venit considerandum, quod, quo mens minus intelligit, et tamen plura percipit, eo maiorem habeat potentiam fingendi, et quo plura intelligit, eo magis illa potentia diminuatur. Eodem ex. gr. modo, quo supra vidimus, nos non posse fingere, quamdiu cogitamus, nos cogitare et non cogitare, sic etiam, postquam novimus naturam corporis, non possumus fingere muscam infinitam; sive postquam novimus naturam animae,[†] non possumus fingere eam esse quadratam, quamvis omnia verbis possimus effari. Sed, uti diximus,

* Idem etiam de hypothesis intelligendum, quae fiunt ad certos motus explicandum, qui conveniunt cum coelorum phaenomenis, nisi quod ex iis, si motibus coelestibus applicentur, naturam coelorum concludant, quae tamen alia potest esse, praesertim cum ad explicandum tales motus multae aliae causae possint concipi. Sp.

† Saepe contingit, hominem hanc vocem *anima* ad suam memoriam revocare, et simul aliquam corpoream imaginem formare. Cum vero haec duo simul repraesentantur, facile putat se imaginari et fingere animam corpoream; quia nomen a re ipsa non distinguit. Hic postulo, ut lectores non sint praecipites ad hoc refutandum, quod, ut spero, non facient, modo ad exempla quam accurate attendant, et simul ad ea, quae sequuntur. Sp.

O halde burada herhangi bir kurgu yok, sadece doğru ve saf iddialar söz konusu.*

Şimdi de sırf özlerle ilgili veya bir ölçüde gerçekliği, yani varoluşu olan özlerle ilgili kurgulara geçelim. Bu konuda her şeyden önce şuna dikkat etmeliyiz. Zihnin anlama kapasitesi azaldıkça, algı kapasitesi artar, dolayısıyla hayal etme kapasitesi de o oranda çoğalır. Buna karşılık, anlama kapasitesi arttıkça, hayal etme kapasitesi de o oranda azalır. Örneğin, yukarıda da gördüğümüz gibi, düşündüğümüz esnada düşündüğümüzü ya da düşünmediğimizi zannetmemiz nasıl imkânsızsa, aynı şekilde ve hatta özellikle bedenın doğasının ne olduğunu bildikten sonra, artık bir sineğin sonsuz bir şey olabileceğini zannetmemiz de imkânsızdır; keza ruhun doğasını bildikten sonra,[†] onun kare şeklinde olabileceğini zannetmemiz de imkânsızdır; her ne kadar kelimeler bize böyle şeyler söyleme imkânı tanıyor olsa da. Çünkü, dediğimiz

* Aynı şey, gökcisimlerine özgü devinimleri açıklamak üzere ileri sürülen varsayımlar için de geçerlidir; tabii eğer gökcisimlerinin devinimlerine uygun olan bu varsayımlardan gökcisimlerinin doğasına ilişkin çıkarımlarda bulunmayacaksak. Çünkü bu doğa çok farklı olabilir; özellikle böyle devinimleri açıklayıcı birçok başka neden düşünebildiğimize göre. Sp.

† Hep olur, insan ruh kelimesini hatırladığı anda somut bir şey hayal eder. Zihinde bu ikisi aynı anda canlanınca da, ruhun cismani bir şey olduğunu sanır ya da uydurur; çünkü ad ile şeyin kendisini birbirinden ayırt edemez. Şimdi okurlarımdan ricam, hemen bu dediğimin aksini ispata çalışmamalarıdır. Zaten verdiğim örneklere ve ardından söyleyeceklerime iyice dikkat ederlerse, böyle bir şeye hiç gerek duymayacaklarını ümit ediyorum. Sp.

quominus homines norunt naturam, eo facilius multa possunt fingere; veluti, arbores loqui, homines in momento mutari in lapides, in fontes, apparere in speculis spectra, nihil fieri aliquid, etiam deos in bestias et homines mutari, ac infinita eius generis alia.

Aliquis forte putabit, quod fictio fictionem terminat, sed non intellectio; hoc est, postquam finxi aliquid, et quadam libertate volui assentiri, id sic in rerum natura existere, hoc efficit, ut postea non possimus id alio modo cogitare. Ex. gr. postquam finxi (ut cum iis loquar) naturam corporis talem, mihique ex mea libertate persuadere volui, eam sic realiter existere, non amplius licet muscam v. g. infinitam fingere; et postquam finxi essentiam animae, eam quadrare non possum etc.

Sed hoc examinandum. Primo vel negant vel concedunt nos aliquid posse intelligere. Si concedunt, necessario id ipsum, quod de fictione dicunt, etiam de intellectione dicendum erit. Si vero hoc negant, videamus nos, qui scimus, nos aliquid scire, quid dicant. Hoc scilicet dicunt, animam posse sentire et multis modis percipere non se ipsam, neque res quae existunt, sed tantum ea, quae nec in se, nec ullibi sunt, hoc est, animam posse sola sua vi creare sensationes aut ideas, quae non sunt rerum;

gibi, insanlar doğa hakkında ne kadar az bilgiye sahipse, o kadar kolay onca şey uydururlar; mesela ağaçların konuştuğunu, insanların bir anda taşlara, pınarlara dönüştüğünü, aynalarda hayaletlerin görüldüğünü, bir şeyin yoktan var edildiğini, hatta tanrıların bile hayvana, insana dönüşebildiğini ve bunun gibi nice başka şeyi.

Belki birileri kurguyu sonlandıranın müdrike değil de, yine kurgu olduğunu sanıyordur;⁵⁵ yani ben bir şey kurguladıktan ve bu kurguladığımın doğada varolduğuna bile bile inanmak istedikten sonra, artık o şeyi bir daha başka şekilde düşünemeyeceğimi sanıyorlardır. Mesela (onların dilinden konuşacak olursam) bedene falanca türden bir doğa bıçtıktan ve özgür irademle gerçekten bunun böyle olduğuna inanmak istedikten sonra, artık bir daha, sözgelimi sonsuz bir sinek hayal edemem; aynı şekilde ruhun özüne dair bir fikir oluşturduktan sonra, artık onun bir kare şeklinde olduğunu kurgulayamam ya da bunun gibi şeyler.

Şimdi bu meseleyi bir incelemek lazım: Her şeyden önce bu kişiler bizim bir şeyi anlayabileceğimizi ya reddediyor olmalılar ya da kabul ediyor olmamalılar. Kabul ediyorlarsa, kurguyla ilgili söylediklerini, mecburen müdrike için de söyleyecekler. Yok reddediyorlarsa, o zaman bir şey bildiğimizi bilen insanlar olarak bizler, onların ne söylediklerine bir bakalım. Aslında onların dedikleri şu: Ruh, ne kendini ne de varolan başka şeyleri hissedebilir⁵⁶ ve çeşitli şekillerde algılayabilir; sadece ne kendi kendinde ne de başka herhangi bir yerde varolanı hissedebilir ve çeşitli şekillerde algılayabilir. Yani ruh sırf kendi gücüyle şeylere ait olmayan duyumlar ya da kavramlar yaratabiliyor.

adeo ut ex parte eam tamquam Deum considerent. Porro dicunt, nos aut animam nostram talem habere libertatem, ut nosmet, aut se, imo suam ipsam libertatem cogat. Nam postquam ea aliquid finxit, et assensum ei praebuit, non potest id alio modo cogitare aut fingere, et etiam ea fictione cogitur, ut etiam alia tali modo cogitentur, ut prima fictio non oppugnetur; sicut hic etiam coguntur absurda, quae hic recenseo, admittere propter suam fictionem; ad quae explodenda non defatigabimur ullis demonstrationibus.*

Sed eos in suis deliriis linquendo, curabimus, ut ex verbis, quae cum ipsis fecimus, aliquid veri ad nostram rem hauriamus, nempe hoc. Menscum ad rem fictam et sua natura falsam attendit, ut eam pensitet et intelligat, bonoque ordine ex ea deducat quae sunt deducenda, facile falsitatem patefaciet;

* Quamvis hoc experientia videar concludere, et quis dicat id nil esse, quia deficit demonstratio, eam, si quis desiderat, sic habeat. Cum in natura nihil possit dari, quod eius leges oppugnet; sed cum omnia secundum certas eius leges fiant, ut certos, certis legibus suos producant effectus irrefragabili concatenatione, hinc sequitur, quod anima, ubi rem vere concipit, perget obiective eosdem effectus formare. Vide infra, ubi de idea falsa loquor. Sp.

Demek, onların gözünde ruh bir anlamda Tanrı yerine konuyor. Dahası diyorlar ki, bizim ya da ruhumuzun öyle bir özgürlüğü var ki, kendimizi baskı altına alabilir; ya da ruhumuzun kendisini, daha doğrusu bizzat kendi özgürlüğünü baskı altına alabilir. Çünkü ruh bir şey uydurduktan ve buna rıza gösterdikten sonra, artık onu başka türlü düşünemez ya da kurgulayamaz; hatta bu uydurma fikri yüzünden başka şeyleri de o ilk uydurduğu fikirle çatışmayacak şekilde düşünmeye mecbur olur. İşte tam da o insanların kendi uydurdukları fikirleri yüzünden bu saydığım saçmalıkları, en ufak bir kanıt ileri sürüp de çürütme zahmetine bile giremeyeceğim bu saçmalıkları kabullenmeye mecbur olmaları gibi.*

Neyse, şimdi onları kendi sanrılarıyla baş başa bırakıp görüşleriyle ilgili mütalaalarımın kendi meselemize yarayacak, doğru bir sonuç devşirmeye bakalım. Mesela şöyle: Zihin, hem farazi hem de tabiaten yanlış bir şeye, onu inceleyip anlamak ve ondan çıkarılabilecek bütün sonuçları doğru bir mantık silsilesiyle çıkarmak üzere odaklandığında, o şeyin yanlışlığını kolayca teşhis edecektir.

- * Tecrübi bilgilerimle böyle bir çıkarımda bulduğum sanılabilir ve herhangi bir kanıt ileri sürmediğim için de biri çıkıp bu dediklerimin hiçbir değeri olmadığını söyleyebilir. Bu yüzden, ille de bir kanıt isteniyorsa, işte kanıtım: Doğada, onun yasalarına ters düşecek hiçbir şey olamaz. Bilakis her şey onun kesin yasalarına göre vuku bulur ki, kopmaz bir zincir içinde, kesin yasalara göre kesin sonuçlar doğururlar. Bu yüzden anlayacağınız, ruh (zihin) bir şeyi doğru şekilde kavramışsa, bu sonuçları nesnel olarak oluşturmayı sürdürecektir. Aşağıda yanlış fikri ele aldığım kısma bakın. Sp.

et si res ficta sua natura sit vera, cum mens ad eam attendit, ut eam intelligat, et ex ea bono ordine incipit deducere, quae inde sequuntur, feliciter perget sine ulla interruptione, sicut vidimus, quod ex falsa fictione modo allata statim ad ostendendam eius absurditatem et alias inde deductas praebuit se intellectus.

Nulla ergo modo timendum erit, nos aliquid fingere, si modo clare et distincte rem percipiamus. Nam si forte dicamus, homines in momento mutari in bestias, id valde generaliter dicitur, adeo ut nullus detur conceptus, id est, idea sive cohaerentia subiecti et praedicati in mente; si enim daretur, simul videret medium et causas, quo et cur tale quid factum sit. Deinde nec ad naturam subiecti et praedicati attenditur.

Porro, modo prima idea non sit ficta et ex ea ceterae omnes ideae deducantur, paulatim praecipitantia fingendi evanescet. Deinde cum idea ficta non possit esse clara et distincta, sed solummodo confusa, et omnis confusio inde procedat, quod mens rem integram aut ex multis compositam tantum ex parte noscat, et notum ab ignoto non distinguat; praeterea quod ad multa, quae continentur in unaquaque re, simul attendat sine ulla distinctione; inde sequitur primo, quod si idea sit alicuius rei simplicissimae, ea non nisi clara et distincta poterit esse.

Ama bu faraziye tabiaten doğruysa ve zihin anlamak üzere ona yoğunlaşıp ondan çıkacak sonuçları doğru bir mantık silsilesiyle çıkarmaya koyulmuşsa, kolayca ve hiç sektirmeden ilerleyecektir; tıpkı yukarıda gördüğümüz şekilde, yani demin bahsettiğimiz şu tabiaten yanlış faraziye örneğinde aklın derhal devreye girip hem bu faraziyenin saçmalığını hem de ondan çıkan sonuçların saçmalığını teşhis etmesine benzer şekilde.⁵⁷

O halde meseleyi açık ve seçik bir şekilde algılamak kaydıyla herhangi bir şey uydurmaktan çekinmemize hiç gerek kalmayacak. Çünkü ezkaza insanların bir anda vahşi hayvanlara dönüştüğünü söyleyecek olursak, bu çok genel bir önerme olur; öyle genel ki, zihnimizde buna dair bir fikir, yani bir bilgi veya özne ve yüklem arasında tutarlı bir bağlantı olmaz. Olsaydı, zihin anında bu olayın nasıl ve niçin meydana geldiğini gösteren vasıtaları ve nedenleri de görürdü. Dahası özne ve yüklem doğasına zaten hiç dikkat edilmez.

Üstelik ilk kavram, hayal ürünü bir fikir değilse ve tüm diğer kavramlar ondan çıkarılmışsa, öyle alelacele bir şeyler uydurma hali de yavaş yavaş ortadan kalkar. Ayrıca hayali bir fikir, açık ve seçik bir fikir olamayacağına, olsa olsa muğlak bir fikir olacağına göre ve bütün bu muğlaklık zihnin basit bir şeyi ya da birçok bileşenden meydana gelmiş bir şeyi ancak kısmen bilebilecek olmasından, bilineni bilinmeyenden ayırt edememesinden, ayrıca tek tek her nesnenin içerdiği nice unsura aynı anda hiç ayırım yapmaksızın dikkat yöneltmesinden kaynaklanacağına göre, bütün bunlardan çıkaracağımız ilk sonuç, ancak en basit şeyin fikrinin açık ve seçik bir fikir olacağıdır.

Nam res illa non ex parte, sed tota aut nihil eius innotescere debet. Sequitur secundo, quod si res, quae componitur ex multis, in partes omnes simplicissimas cogitatione dividatur, et ad unamquamque seorsim attendatur, omnis tum confusio evanesceat. Sequitur tertio, quod fictio non possit esse simplex, sed quod fiat ex compositione diversarum idearum confusarum, quae sunt diversarum rerum atque actionum in natura existentium, vel melius ex attentione simul sine assensu ad tales diversas ideas.* Nam si esset simplex, esset clara et distincta, et per consequens vera. Si ex compositione idearum distinctarum, esset etiam earum compositio clara et distincta, ac proinde vera. Ex. gr. postquam novimus naturam circuli ac etiam naturam quadrati, iam non possumus ea duo componere, et circulum facere quadratum, aut animam quadratam, et similia.

Concludamus iterum breviter, et videamus, quomodo fictio nullo modo sit timenda, ut ea cum veris ideis confundatur. Nam quoad primam, de qua prius locuti sumus, ubi scilicet res clare

* Quod fictio in se spectata non multum differat a somnio, nisi quod in somniis non offerantur causae, quae vigilantibus ope sensuum offeruntur: ex quibus colligunt illa repraesentamina illo tempore non repraesentari a rebus extra se constitutis. Error autem, ut statim apparebit, est vigilando somniare, et si sit admodum manifestus, delirium vocatur. Sp.

Çünkü böyle bir şey kısmen bilinmez, zorunlu olarak ya bütünüyle bilinir ya da ona dair hiçbir şey bilinmez. İkinci sonuç, birçok bileşenden meydana gelen bir şey, düşüncede en basit unsurlarına bölündüğü ve her bir unsura ayrı ayrı dikkat edildiği takdirde tüm muğlaklığın ortadan kalkacağıdır. Üçüncü sonuçsa, hayali bir fikrin basit olamayacağı, tam tersine doğada varolan çeşitli nesnelere ve edimlere dair çeşitli muğlak fikirlerin bileşiminden oluşmuş bir fikir olacağıdır; daha doğrusu böyle çeşitli fikirlere aynı anda gayri ihtiyari dikkat etmekten kaynaklanacağıdır.* Çünkü basit olmuş olsaydı, açık ve seçik olurdu, dolayısıyla doğru olurdu. Seçik fikirlerin bileşiminden meydana gelmiş olsaydı, bu fikirlerin bileşimi de açık ve seçik olurdu, dolayısıyla yine doğru olurdu. Mesela biz bir dairenin ve bir karenin doğasını biliyorsak, artık bu ikisini birleştirip de kare bir daire icat edemeyiz; keza kare bir ruh ya da buna benzer şeyler de icat edemeyiz.

Şimdi sonuca geelim ve hayal ürünü bir fikri doğru kavramlarla karıştırmaktan korkmamıza neden hiç gerek olmadığını bir kez daha hızlıca gözden geçirelim: Başa dönüp ilk kurgu türünden bahsettiğimiz yere gelirsek, yani bir şeyin açıkça

-
- * Hayal, kendi başına düşünüldüğünde, rüyadan pek de farklı değildir. Tek fark, uyanırken duyularımız aracılığıyla algıladığımız dış nedenleri, rüyadayken algılamayız. Dolayısıyla o sırada oluşan intibaların bizim dışımızdaki nesnelerle bir bağlantısı olmadığını anlarız. Ama uyanırken rüya görmek de var, bu da hemen aşağıda göreceğimiz gibi, yanlış bir fikre sahip olmaktır. Hatta bu durum çok bariz bir hal almışsa, biz buna delilik adını veririz. Sp.

concipitur, vidimus, quod si ea res, quae clare concipitur, et etiam ipsius existentia sit per se aeterna veritas, nihil circa talem rem poterimus fingere; sed si existentia rei conceptae non sit aeterna veritas, tantum est curandum, ut existentia rei cum eius essentia conferatur, et simul ad ordinem naturae attendatur.

Quoad secundam fictionem, quam diximus esse simul attentionem sine assensu ad diversas ideas confusas, quae sunt diversarum rerum atque actionum in natura existentium, vidimus etiam rem simplicissimam non posse fingi, sed intelligi, et etiam rem compositam, modo ad partes simplicissimas, ex quibus componitur, attendamus; imo nec ex ipsis ullas actiones, quae verae non sunt, nos posse fingere. Nam simul cogemur contemplari, quomodo et cur tale quid fiat.

IX. De idea falsa

His sic intellectis, transeamus iam ad inquisitionem ideae falsae, ut videamus, circa quae versetur, et quomodo nobis possimus cavere, ne in falsas perceptiones incidamus. Quod utrumque non erit nobis iam difficile post inquisitionem ideae fictae. Nam inter ipsas nulla alia datur differentia, nisi quod haec supponat assensum, hoc est (uti iam

kavrandığı durumlardaki kurguya; orada gördük ki, açık seçik anladığımız o şey, hatta onun varoluşu doğrudan doğruya ezeli ebedi bir hakikatse, zaten böyle bir şeyi hayal konusu etmemiz imkânsızdır. Ama kavradığımız o şeyin varoluşu ezeli ebedi bir hakikat değilse, o zaman tek dikkat edeceğimiz husus, o şeyin varoluşunu özüyle mukayese etmek ve aynı anda doğanın düzenini de hesaba katmak olur.

İkinci tür kurguya gelirsek, yani doğada varolan farklı şeylere ve eylemlere ilişkin farklı muğlak fiıklere aynı anda gayri ihtiyari dikkat yöneltmekten kaynaklandığını söylediğimiz kurguya; yine gördük ki, biz mutlak manada basit olan bir şeyi hayalimize konu kılamayız, tam tersine akledebiliriz. Bu dediğimiz, bileşik bir nesne için de geçerlidir, tabii o nesneyi meydana getiren en basit bileşenlerini tek tek dikkate almak kaydıyla. Yoksa bu tür nesnelerle ilgili doğru olmayan eylemler icat etmemiz, olacak şey değildir; çünkü aynı anda böyle bir eylemin nasıl ve niçin meydana geldiğini de düşünmek mecburiyetindeyizdir.

IX. Yanlış fikir

Mevzuyu bu şekilde anladığımıza göre, şimdi yanlış fikrin tetkikine geçelim ve bunun nereden doğduğuna bakalım; bir de yanlış algılara düşmekten nasıl sakınabileceğimizi görelim. Gerçi hayal ürünü fikrin tetkikinden sonra, bu iki iş bizim için artık o kadar da zor olmayacaktır. Çünkü hayali ve yanlış fikir arasındaki tek fark, yanlış fikir sahibinin söylediğine inanmasıdır. Başka deyişle (az

notavimus) quod nullae offeruntur causae, dum repraesentamina ipsi offeruntur, quibus, sicut fingens, possit colligere, ea non oriri a rebus extra se, et quod fere nihil aliud sit, quam oculis apertis, sive dum vigilamus, somniare. Versatur itaque idea falsa, vel (ut melius loquar) refertur ad existentiam rei, cuius essentia cognoscitur, sive circa essentiam eodem modo ac idea ficta.

Quae ad existentiam refertur, emendatur eodem modo ac fictio. Nam si natura rei notae supponat existentiam necessariam, impossibile est, ut circa existentiam illius rei fallamur; sed si existentia rei non sit aeterna veritas, uti est eius essentia, sed quod necessitas aut impossibilitas existendi pendeat a causis externis, tum cape omnia eodem modo, quo diximus, cum de fictione sermo esset; nam eodem modo emendatur.

Quod attinet ad alteram, quae ad essentias refertur, vel etiam ad actiones, tales perceptiones necessario semper sunt confusae, compositae ex diversis confusis perceptionibus rerum in natura existentium, ut cum hominibus persuadetur, in silvis, in imaginibus, in brutis et ceteris adesse numina; dari corpora, ex quorum sola compositione fiat intellectus; cadavera ratiocinari, ambulare, loqui; Deum decipi, et similia. Sed ideae, quae sunt clarae et distinctae, nunquam possunt esse falsae:

önceki notta da belirttiğimiz üzere) yanılgı içinde olan zihne, hayali fikirlerinin kendisinin dışındaki şeylerden gelmediğini (salt hayal ederken olduğu gibi) anlamasına vesile olacak hiçbir neden sunulmaz; dolayısıyla gözlerimiz açıkken ya da uyanıkken rüya görmekten pek de farkı yoktur bu durumun. Bunun dışında, yanlış fikir de, tıpkı hayal ürünü bir fikir gibi, özü bilinen bir şeyin varoluşuyla ilgilidir (ya da daha doğru bir tabirle) özü bilinen bir şeyin varoluşuna atıfta bulunur ya da o şeyin özüyle ilgilidir.

Bir şeyin varoluşuyla ilgiliyse, hayali bir fikrin düzeltilmesine benzer şekilde düzeltilebilir. Çünkü bilinen şeyin doğası, varoluşunun zorunlu olduğunu ima etmekteyse, artık o şeyin varoluşu konusunda yanılmamız imkânsızdır; ama o şeyin varoluşu (ve özü), ezeli ebedi bir hakikat değilse, bilakis varoluşunun zorunluluğu ya da olanaksızlığı dış nedenlere bağlıysa, o zaman hayal ürünü fikirle ilgili alınan tüm tedbirleri yanlış fikir için de almalıyız; çünkü her ikisi de aynı şekilde düzeltilir.

Öteki tür yanlış fikre gelince, yani özlerle, hatta eylemlerle ilgili olanına; böyle algılar doğal olarak her zaman karışıktır, çünkü doğada varolan nesnelerin farklı, müphem algılarından müteşekkildir; tıpkı ormanlarda, heykellerde, hayvanlarda veya başka varlıklarda tanrısal güçlerin bulunduğu inanan insanların fikirleri gibi; ya da sırf birbirleriyle birleştiklerinde akli meydana getiren atomların bulunduğu, cesetlerin düşündüğüne, yürüdüğüne ve konuştuğuna, Tanrının kandırıldığına ve bu türden şeylere inanan insanların fikirleri gibi. Oysa açık ve seçik kavramlar katiyen yanlış olamaz.

Nam ideae rerum, quae clare et distincte concipiuntur, sunt vel simplicissimae, vel compositae ex ideis simplicissimis, id est, a simplicissimis ideis deductae. Quod vero idea simplicissima non queat esse falsa, poterit unusquisque videre, modo sciat, quid sit verum sive intellectus, et simul quid falsum.

Nam quod id spectat, quod formam veri constituit, certum est, cogitationem veram a falsa non tantum per denominationem extrinsecam, sed maxime per intrinsecam distingui. Nam si quis faber ordine concepit fabricam aliquam, quamvis talis fabrica nunquam exstiterit, nec etiam unquam exstitura sit, eius nihilominus cogitatio vera est, et cogitatio eadem est, sive fabrica existat, sive minus; et contra si aliquis dicit, Petrum ex. gr. existere, nec tamen scit, Petrum existere, illa cogitatio respectu illius falsa est, vel si mavis, non est vera; quamvis Petrus revera existat. Nec haec enunciatio, Petrus existit, vera est, nisi respectu illius, qui certo scit, Petrum existere. Unde sequitur in ideis dari aliquid reale, per quod verae a falsis distinguuntur; quod quidem iam investigandum erit, ut optimam veritatis normam habeamus, (ex data enim verae ideae norma nos nostras cogitationes debere determinare diximus, methodumque cognitionem esse reflexivam), et proprietates intellectus noscamus; nec dicendum hanc differentiam ex eo oriri, quod cogitatio vera est res cognoscere per primas suas causas, in quo quidem a falsa valde differret, prout eandem supra explicui.

Çünkü açık ve seçik idrak edilen şeylerin kavramları ya en basit kavramlardır ya da en basit kavramlardan müteşekkildir, yani en basit kavramlardan çıkarılmıştır. Mutlak basit kavramınsa yanlış olamayacağını herkes anlar; yeter ki doğrunun, yani aklın ne olduğunu bilsin, beraberinde yanlışın da ne olduğunu bilsin.

Çünkü doğruyu doğru kılanı düşündüğümüzde, doğru düşüncenin yanlış düşünceden sırf harici hususiyetiyle değil, bilakis dahili hususiyetiyle ayrılacağı kesindir. Mesela bir mimar kafasında bir binayı doğru şekilde tasarlamışsa, bu bina hiç olmamış ya da hiç olmayacak olsa bile, yine de mimarın düşüncesi doğrudur ve bu düşünce, bina olsun ya da olmasın doğruluğunu sürdürür. Buna karşılık, mesela biri çıkıp Petrus'un varolduğunu söylüyorsa ve onun varolduğunu bilmiyorsa, bu düşünce onu söyleyen açısından yanlıştır, ya da şöyle dersek, doğru değildir; hatta Petrus gerçekten varolsa bile. "Petrus vardır," önermesi, ancak Petrus'un varolduğunu kesin olarak bilen açısından doğrudur.⁵⁸ O halde anlaşılan, kavramlarda doğrunun yanlıştan ayırt edilmesini sağlayan gerçek bir şey var ve işte biz şimdi onu araştıracağız ki, hem doğruluğun en iyi ölçütünü edinelim (çünkü düşüncelerimizi doğru bir kavramın mevcut ölçütüne göre belirlememiz gerektiğini, ayrıca yöntemimizin de bu kavramı bilme etkinliği olduğunu belirtmiştik) hem de aklın tabii özelliklerini bilelim: Doğru düşünce ile yanlış düşünce arasındaki farkın, doğru düşüncenin şeyleri ilk nedenleriyle biliyor olmasından kaynaklandığını söyleyemeyiz (ki, yukarıda da açıkladığım gibi, zaten bu noktada yanlış düşünceden çok farklıdır).

Cogitatio enim vera etiam dicitur, quae essentiam alicuius principii obiective involvit, quod causam non habet, et per se et in se cognoscitur. Quare forma verae cogitationis in eadem ipsa cogitatione sine relatione ad alias debet esse sita; nec obiectum tamquam causam agnoscit, sed ab ipsa intellectus potentia, et natura pendere debet. Nam si supponamus, intellectum ens aliquod novum percepisse, quod nunquam exstitit, sicut aliqui Dei intellectum concipiunt, antequam res crearet (quae sane perceptio a nullo obiecto oriri potuit), et ex tali perceptione alias legitime deduceret, omnes illae cogitationes verae essent, et a nullo obiecto externo determinatae, sed a sola intellectus potentia et natura dependerent. Quare id, quod formam verae cogitationis constituit, in ipsa eadem cogitatione est quaerendum, et ab intellectus natura deducendum. Hoc igitur ut investigetur, ideam aliquam veram ob oculos ponamus, cuius obiectum maxime certo scimus a vi nostra cogitandi pendere, nec obiectum aliquod in natura habere; in tali enim idea, ut ex iam dictis patet, facilius id, quod volumus, investigare poterimus. Ex. gr. ad formandum conceptum globi fingo ad libitum causam, nempe semicirculum circa centrum rotari, et ex rotatione globum quasi oriri. Haec sane idea vera est, et quamvis sciamus nullum in Natura globum sic unquam ortum fuisse, est haec tamen vera perceptio et facillimus modus formandi globi conceptum.

Çünkü hiçbir şeyin sebep olmadığı, kendiliğinden ve kendi kendine bilinen bir ilkenin özüne tekabül eden bir düşünceye de doğru düşünce denir. Bu yüzden doğru düşüncenin özü, başka düşüncelerden bağımsız olarak, tam da düşüncenin kendisine içkin olmalıdır; bir nesneyi nedeni olarak görmek yerine, tam da aklın kendi kudretine ve doğasına bağlı olmalıdır. Çünkü diyelim ki akıl, hiç varolmamış, yeni bir varlık algıladı (bazılarına göre şeyleri yaratmadan önceki Tanrı aklı böyledir) ve bu algıdan (yani kuşkusuz herhangi bir nesneden doğma ihtimali olmayan algıdan) tutarlı bir şekilde başka algılar çıkardı; o zaman bütün bu düşünceler doğru olacaktı, dışarıdan herhangi bir nesne tarafından belirlenmemiş olacaktı, aksine tam da aklın kuvvesine ve doğasına bağlı olacaktı. O halde bunu anlaşılır hale getirmek için, şimdi gözümüzün önüne doğru bir kavram getirelim; nesnesinin salt bizim düşünme gücümüze bağlı olduğunu, doğada herhangi bir nesneye tekabül etmediğini kesinkes bildiğimiz doğru bir kavram. Çünkü az önce söylediklerimizden de besbelli ki, biz ancak böyle bir kavramda bilmek istediğimiz şeyi daha kolay bulabileceğiz. Mesela küre kavramını oluşturmak için, kendimce bir neden uyduruyorum ve sözgelimi bir yarım dairenin kendi merkezi⁵⁹ etrafında döndüğünü ve bu dönüşten bir şekilde bir kürenin meydana geldiğini söylüyorum. Bu hiç tartışmasız doğru bir kavramdır, hatta doğada hiç bu şekilde meydana gelmiş bir küre olmadığını biliyor olsak bile, yine de bu algı doğruluğunu sürdürür ve bir küre kavramı oluşturmanın en basit yoludur.

Iam notandum hanc perceptionem affirmare semicirculum rotari, quae affirmatio falsa esset, si non esset iuncta conceptui globi vel causae talem motum determinantis, sive absolute, si haec affirmatio nuda esset. Nam tum mens tantum tenderet ad affirmandum solum semicirculi motum, qui nec in semicirculi conceptu continetur, nec ex conceptu causae motum determinantis oritur. Quare falsitas in hoc solo consistit, quod aliquid de aliqua re affirmetur, quod in ipsius quem formavimus conceptu non continetur; ut motus vel quies de semicirculo.

Unde sequitur simplices cogitationes non posse non esse veras, ut simplex semicirculi, motus, quantitatis etc. idea. Quicquid hae affirmationis continent, earum adaequat conceptum, nec ultra se extendit. Quare nobis licet ad libitum sine ullo erroris scrupulo ideas simplices formare.

Superest igitur tantum quaerere, qua potentia mens nostra eas formare possit, et quousque ea potentia se extendat; hoc enim invento facile videbimus summam, ad quam possumus pervenire, cognitionem. Certum enim est, hanc eius potentiam se non extendere in infinitum: Nam cum aliquid de aliqua re affirmamus, quod in conceptu, quem de ea formamus, non continetur, id defectum nostrae perceptionis indicat, sive quod mutilatas quasi et truncatas habemus

Şimdi şu önemli: Bu algı, yarım dairenin döndüğünü doğruluyor. Bu doğrulama, bir küre kavramına ya da bu tür bir hareket meydana getiren bir nedenin kavramına katılmamış olsaydı, yani bu doğrulama yalınkat harekete ilişkin bir doğrulama olmuş olsaydı, yanlış olacaktı. Çünkü o zaman zihin yarım dairenin sırf bu hareketini doğrulamaya meyledecekti ki, böyle bir hareket ne bir yarım dairenin kavramında var ne de böyle bir hareketi meydana getirebilecek bir nedenin kavramından doğar. O halde bütün yanlışlık, bir şeye ilişkin oluşturduğumuz kavramda içerilmeyen bir özelliğin o şeyde olduğunu doğrulamaktan ileri geliyor; tıpkı yarım daireye ilişkin hareket ya da sükûnetin doğrulanması gibi.

Buradan da anlaşılıyor ki, basit kavramların doğru olmaması imkân dahilinde değildir; yani yarım daire kavramı gibi, hareket kavramı gibi, nicelik kavramı gibi basit kavramların. Bunların içerdiği doğruluk her neyse, kavramlarına denktir; ötesine geçmez. Bu nedenle hata yapmaktan korkmadan dilediğimizce basit kavramlar oluşturabiliriz.

Öyleyse geriye bir tek zihnimizin hangi kuvveyle bu kavramları oluşturabildiğini ve bu kuvvenin boyutunu araştırmak kalıyor. Çünkü bunu bir kez keşfettik mi, erişebileceğimiz en yüksek bilgiyi de hemen ayırt ederiz: Bu kuvvenin sonsuz boyutta olmadığı kesin. Çünkü bir nesneyle ilgili olarak, o nesneye dair oluşturduğumuz kavramda içerilmeyen bir niteliği doğrulayabiliyorsak, bu bizim algımızdaki noksanlığa delalet eder; yani deyim yerindeyse, bizim sakat, çolak düşüncelere veya

cogitationes sive ideas. Motum enim semicirculi falsum esse vidimus, ubi nudus in mente est, eum ipsum autem verum, si conceptui globi iungatur, vel conceptui alicuius causae talem motum determinantis. Quod si de natura entis cogitantis sit, uti prima fronte videtur, cogitationes veras sive adaequatas formare, certum est, ideas inadaequatas ex eo tantum in nobis oriri, quod pars sumus alicuius entis cogitantis, cuius quaedam cogitationes ex toto, quaedam ex parte tantum nostram mentem constituunt.

Sed quod adhuc venit considerandum, et quod circa fictionem non fuit operae pretium notare, et ubi maxima datur deceptio, est, quando contingit, ut quaedam, quae in imaginatione offeruntur, sint etiam in intellectu, hoc est, quod clare et distincte concipiantur, quod tum, quamdiu distinctum a confuso non distinguitur, certitudo, hoc est, idea vera cum non distinctis commiscetur. Ex. gr. quidam Stoicorum forte audiverunt nomen animae, et etiam quod sit immortalis, quae tantum confuse imaginabantur; imaginabantur etiam, et simul intelligebant corpora subtilissima cetera omnia penetrare, et a nullis penetrari. Cum haec omnia simul imaginabantur, concomitante certitudine huius axiomatis, statim certi reddebantur, mentem esse subtilissima illa corpora, et subtilissima illa corpora non dividi etc.

kavramlara sahip olduğumuza.⁶⁰ Çünkü bir yarım dairenin hareketinin, zihinde bağlantısız bir doğrulama olarak yanlış, ama bir küre kavramına ya da böyle bir hareketi meydana getiren herhangi bir neden kavramına bağlandığında doğru olduğunu gördük. Eğer, ilk bakışta da belli olduğu üzere, doğru, yani açık ve seçik düşünceler oluşturmak, düşünen varlığın doğasına özgüyse, o zaman açık ve seçik olmayan kavramların sadece ve sadece bizden kaynaklandığı kesindir; çünkü biz, bazı düşünceleri külli olarak, bazı düşünceleri de cüzi olarak zihnimizi inşa eden, düşünen bir varlığın parçasıyız.

Ama hâlâ üzerinde düşünmemiz gereken bir husus var; bu husus, hayali fikirlerle ilgili bahse değer bulunmamış olsa da, hayalgücünde beliren bazı şeylerin akılda da belirdiği, yani açık ve seçik kavrandığı durumlarda ciddi bir yanılgıya sebep oluyor. Çünkü o zaman, seçik olan muğlak olandan ayrılmadıkça, kesinlik, yani doğru kavram, seçik olmayan kavramla karıştırılıyor. Örneğin bazı Stoacılar muhtemelen hem ruh terimini hem de onun ölümsüz olduğunu beraberce işittiler ve ruh ile ölümsüzlüğü muğlak şekilde kafalarında canlandırdılar; bu arada çok ince olan atomların bütün cisimlere nüfuz ettiği halde, hiçbir cismin onlara nüfuz etmediğini de tahayyül ediyorlardı, hatta öyle de anlıyorlardı. İşte bir yandan bütün bunları bu şekilde aynı anda tahayyül ederken, bir yandan da aksiyomlarının doğruluğundan emin olduklarından, alelacele bu incecik atomların zihni oluşturduğundan emin oldular; bu incecik atomların bölünemez olduğundan ya da buna benzer başka şeylerden de.

Sed ab hoc etiam liberamur, dum conamur ad normam datae verae ideae omnes nostras perceptiones examinare cavendo, uti initio diximus, ab iis, quas ex auditu aut ab experientia vaga habemus.

Adde quod talis deceptio ex eo oritur, quod res nimis abstracte concipiunt; nam per se satis clarum est, me illud, quod in suo vero objecto concipio, alteri non posse applicare. Oritur denique etiam ex eo, quod prima elementa totius naturae non intelligunt; unde sine ordine procedendo, et naturam cum abstractis, quamvis sint vera axiomata, confundendo, se ipsos confundunt ordinemque naturae pervertunt. Nobis autem, si quam minime abstracte procedamus, et a primis elementis, hoc est, a fonte et origine naturae, quam primum fieri potest, incipiamus, nullo modo talis deceptio erit metuenda.

Quod autem attinet ad cognitionem originis naturae, minime est timendum, ne eam cum abstractis confundamus. Nam cum aliquid abstracte concipitur, uti sunt omnia universalia, semper latius comprehenduntur in intellectu, quam revera in natura existere possunt eorum particularia. Deinde cum in natura dentur multa, quorum differentia adeo est exigua, ut fere intellectum effugiat, tum facile (si abstracte concipiantur) potest contingere, ut confundantur. At cum origo naturae, ut postea videbimus, nec abstracte sive universaliter concipi possit,

Ama biz böyle bir hataya düşmeyeceğiz, tabii bütün algılarımızı mevcut doğru bir kavramın ölçütüne göre incelemeye gayret edersek ve en başta da dediğimiz gibi kulaktan dolma ve gündelik tecrübelerden edindiğimiz algılara karşı tedbirimizi alırsak.

Şu da var ki, bu bahsettiğimiz türden hata, şeyleri fazlasıyla soyut biçimde kavramaktan da kaynaklanıyor. Çünkü gün gibi açık ki, bir şeyin gerçek nesnesinde kavradığım bir şeyi başka bir nesneye uyarlayamam. Bir de, doğanın ilk unsurlarını bütünüyle anlamamaktan kaynaklanıyor. Bu anlaşılmanınca da, yöntemsiz bir akılyürütmeye ilerleyerek, doğayı soyut aksiyomlarla (bunlar doğru aksiyomlar olsalar da) müphem hale getirerek hem kafalar karışıyor hem de doğanın düzeni altüst oluyor.⁶¹ Dolayısıyla biz böyle aşırı soyutlamalara girmeden ilerlersek ve mümkün mertebe ilk unsurlardan, yani doğanın kökeninden ve kaynağından hareketle işe başlarsak, böyle bir hataya maruz kalırız diye çekinmemize mahal kalmaz.

Doğanın kökenine ilişkin bilgiye gelince;⁶² bunu da soyutlamalarla karıştırırız endişesi taşımaya hiç gerek yok. Çünkü şeyler böyle soyut şekilde kavrandığında (bütün tümel kavramlar gibi), zihinde, doğada varolan tikel örneklerinin sahip olabileceği boyuttan daha fazlasına sahip olurlar. Ayrıca doğada aklın fark edemeyeceği kadar ince ayrımlara sahip bir dolu şey bulunduğundan, eğer bunlar soyut şekilde kavranırlarsa, birbirlerine karıştırılmaları an meselesidir. Halbuki doğanın kökeni, daha sonra açıklayacağımız üzere, ne soyut olarak kavranabilir, ne tümel olarak kavranabilir

nec latius possit extendi in intellectu, quam revera est, nec ullam habeat similitudinem cum mutabilibus, nulla circa eius ideam metuenda est confusio, modo normam veritatis (quam iam ostendimus) habeamus. Est nimirum hoc ens unicum, infinitum;* hoc est, est omne esse, et praeter quod nullum datur esse.†

X. De idea dubia

Hucusque de idea falsa. Superest, ut de idea dubia inquiramus, hoc est, ut inquiramus, quatenus sint ea, quae nos possunt in dubium pertrahere, et simul quomodo dubitatio tollatur. Loquor de vera dubitatione in mente, et non de ea, quam passim videmus contingere, ubi scilicet verbis, quamvis animus non dubitet, dicit quis se dubitare. Non est enim methodi hoc emendare, sed potius pertinet ad inquisitionem pertinaciae et eius emendationem.

Dubitatio itaque in anima nulla datur per rem ipsam, de qua dubitatur, hoc est, si tantum unica sit idea in anima, sive ea sit vera sive falsa, nulla dabitur dubitatio, neque etiam certitudo, sed tantum talis sensatio. Est enim in se nihil aliud

* Haec non sunt attributa Dei, quae ostendunt ipsius essentiam, ut in Philosophia ostendam. Sp.

† Hoc supra jam demonstratum est. Si enim tale ens non existeret, nunquam posset produci; adeoque mens plus posset intelligere, quam Natura praestare, quod supra falsum esse constitit. Sp.

ne de zihinde gerçekte olduğundan daha kapsamlı hale gelebilir; dahası değişebilir şeylere de hiç mi hiç benzemediğinden, en başta da belirttiğim gibi, elimizde doğruluk ölçütümüz olduktan sonra, doğanın kökeninin bilgisiyle ilgili bir karışıklık yaşayabileceğimizden korkmamıza hiç gerek kalmaz. Çünkü o, tek ve sonsuz varlıktır;* yani külli varlıktır ve kendisinden öte hiçbir varlık yoktur.†

X. Şüpheli fikir

Yanlış fikirle ilgili söyleyeceklerimiz bu kadar. Şimdi iş şüpheli fikri araştırmaya kalıyor; yani nelerin bizi şüpheye düşürebileceğini ve şüphenin nasıl ortadan kaldırılabileceğini araştırmaya. Elbette ben burada zihindeki gerçek şüpheden bahsediyorum; yoksa ruhen şüphe duymadığı halde, şifahen şüphe duyduğunu iddia eden bir kimşenin şüphesi gibi alelumum rastlayabileceğimiz bir şüpheden değil. Çünkü bu tür bir şüpheye şifa bulmak bizim yöntemimizin işi değil; daha ziyade inatçılık ve tedavisine yönelik bir araştırmanın işi.

Demek ki zihinsel şüphe, şüphelendiğimiz şeyin asla kendisinden kaynaklanmıyor. Şöyle ki, zihinde ister doğru ister yanlış tek bir kavram olsa, ortada ne şüphe olur ne de kesinlik; ancak bir çeşit duyum olur. Çünkü bu kavram kendi içinde bir çeşit

* Felsefemde açıklayacağım üzere, bu sıfatlar Tanrının zati özünü gösteren sıfatlar değildir. Sp.

† Bunu halihazırda yukarıda kanıtladık. Çünkü böyle bir varlık olmamış olsaydı, hiçbir zaman da hasıl edilemeyecekti. Dolayısıyla zihin, Doğanın bahsettiğinden çok daha fazlasını anlayabilecekti ki, bunun yanlış olacağını zaten yukarıda gösterdik. Sp.

nisi talis sensatio; sed dabitur per aliam ideam, quae non adeo clara ac distincta est, ut possimus ex ea aliquid certi circa rem, de qua dubitatur, concludere, hoc est, idea, quae nos in dubium coniicit, non est clara et distincta. Ex. gr. si quis nunquam cogitaverit de sensuum fallacia, sive experientia sive quomodocumque sit, nunquam dubitabit, an sol maior aut minor sit, quam apparet. Inde rustici passim mirantur, cum audiunt solem multo maiorem esse, quam globum terrae. Sed cogitando de fallacia sensuum oritur dubitatio,* et si quis post dubitationem acquisiverit veram cognitionem sensuum, et quomodo per eorum instrumenta res ad distantiam repraesententur, tum dubitatio iterum tollitur.

Unde sequitur, nos non posse veras ideas in dubium vocare ex eo, quod forte aliquis Deus deceptor existat, qui vel in maxime certis nos fallit, nisi quamdiu nullam habemus claram et distinctam Dei ideam, hoc est, si attendamus ad cognitionem, quam de origine omnium rerum habemus, et nihil inveniamus, quod nos doceat, eum non esse deceptorem eadem illa cognitione, qua, cum attendimus ad naturam trianguli, invenimus eius tres angulos aequales esse duobus rectis. Sed si talem cognitionem Dei habemus, qualem habemus trianguli, tum omnis dubitatio tollitur.

* Id est, scit sensus aliquando se decepissee. Sed hoc tantum confuse scit; nam nescit quomodo sensus fallant. Sp

duyumdan başka bir şey değildir. Şüphe, başka bir kavram yüzünden olur; şüphe duyduğumuz şeyle ilgili kesin bir sonuca varamayacağımız ölçüde açık ve seçik olmayan bir başka kavram yüzünden. Kısaca bizi şüpheye düşüren kavram, açık ve seçik bir kavram değildir. Kişi, duyularının yanıltıcılığı üzerine hiç düşünmemişse, mesela güneşin görüldüğünden büyük mü küçük mü olduğuyla ilgili en ufak şüphe duymayacaktır. Bu yüzden cahil adam güneşin dünyadan büyük olduğunu işittiğinde genelde şaşıp kalır. Şüphe, duyuların yanıltıcılığı üzerine tefekkürden doğar.* Doğar, ama duyular hakkında doğru bilgi edinildiği ve bunların devreye girmesiyle birlikte uzaktaki nesnelerin nasıl görüldüğü anlaşıldığı takdirde, doğduğu gibi de yok olur.

Buradan anlayacağımız, bizi en emin olduğumuz konularda bile aldatan bir Tanrının olduğu varsayımına dayanarak doğru kavramların üzerine şüphe düşüremeyiz; tabii açık ve seçik kavramlara sahip değilsek, o başka. Yani tüm varlıkların kökenine dair bilgiye yoğunlaştığımızda, tıpkı bir üçgenin doğasına yoğunlaşıp da onun üç açısının iki dik açıya eşit olduğunu keşfetmemizi sağlayan bilgi gibi, Tanrının aldatıcı olmadığını da bize aynı şekilde öğretecek hiçbir şey keşfetmemişsek, o başka. Çünkü Tanrı hakkında, üçgen hakkında sahip olduğumuz bilgi gibi bir bilgiye sahipsek, tüm şüphe ortadan kalkar.

* Yani kişi ancak o zaman duyularının kendisini zaman zaman yanılttığını bilir. Yine de bunu muğlak şekilde bilir; çünkü duyuların onu nasıl yanılttığını henüz bilmemektedir. Sp.

Et eodem modo, quo possumus pervenire ad talem cognitionem trianguli, quamvis non certo sciamus, an aliquis summus deceptor nos fallat, eodem etiam modo possumus pervenire ad talem Dei cognitionem, quamvis non certo sciamus, an detur quis summus deceptor, et, modo eam habeamus, sufficiet ad tollendam, uti dixi, omnem dubitationem, quam de ideis claris et distinctis habere possumus.

Porro si quis recte procedat investigando quae prius sunt investiganda, nulla interrupta concatenatione rerum, et sciat, quomodo quaestiones sint determinandae, antequam ad earum cognitionem accingamur, nunquam nisi certissimas ideas, id est, claras et distinctas habebit. Nam dubitatio nihil aliud est, quam suspensio animi circa aliquam affirmationem aut negationem, quam affirmaret aut negaret, nisi occurreret aliquid, quo ignoto cognitio eius rei debet esse imperfecta. Unde colligitur, quod dubitatio semper oritur ex eo, quod res absque ordine investigentur.

XI. De memoria et oblivione. Conclusio

Haec sunt, quae promisi tradere in hac prima parte methodi. Sed ut nihil omittam eorum, quae ad cognitionem intellectus et eius vires possunt conducere, tradam etiam pauca de memoria et oblivione; ubi hoc maxime venit considerandum, quod memoria corroboretur ope intellectus, et etiam absque ope intellectus.

Hatta, bir baş aldaticının bizi aldatıp aldatmadığını kesinlikle bilmememize rağmen, üçgenin bilgisi gibi bir bilgiye erişebiliyorsak, işte aynı şekilde bir baş aldaticının varolup olmadığını kesinlikle bilmememize rağmen, Tanrının bilgisine de erişebiliriz; ve bir kere buna erişince de, dediğim gibi, bu bilgi açık ve seçik fikirlere dair oluşabilecek tüm şüpheyi ortadan kaldırmaya yeter.

Üstelik en önce araştırılması gerekeni araştırarak şeylerin arasındaki bağlantıyı hiç kesintiye uğratmadan düzgün şekilde ilerliyorsak ve onların bilgisine girişmeden önce önümüzdeki problemleri nasıl çözmemiz gerektiğini biliyorsak, artık en emin olduğumuz kavramlardan, yani açık ve seçik olan kavramlardan başkasına sahip olmamız imkânsızdır. Çünkü şüphe, zihnin olumlu ya da olumsuz bir yargı belirteceği bir konuda tereddütte kalmasıdır, çünkü o sırada anlamadığı başka bir şey olmuştur ve yargısını belirteceği şeyle ilgili bilgisi mecburen yarım kalmıştır. Yani anlayacağınız, şüphe hep şeylerin düzensiz şekilde araştırılmasından doğuyor.

XI. Hafıza ve unutkanlık. Sonuç

İşte yöntemin ilk kısmında ele alacağıma söz verdiğim konular bu şekilde. Ama bizi aklın ve melekelerinin bilgisine götürebilecek hiçbir vasıtayı atlamak istemem, bu yüzden şimdi hafıza ve unutkanlıkla ilgili de birkaç söz söyleyeyim. Burada dikkat edeceğimiz en önemli husus, hafızanın hem aklın yardımıyla hem de aklın yardımı olmadan güçlenebileceğidir: Aklın

Nam quoad primum, quo res magis est intelligibilis, eo facilius retinetur, et contra, quo minus, eo facilius eam obliviscimur. Ex. gr. si tradam alicui copiam verborum solutorum, ea multo difficilius retinebit, quam si eadem verba in forma narrationis tradam. Corroboratur etiam absque ope intellectus, scilicet a vi, qua imaginatio aut sensus, quem vocant communem, afficitur ab aliqua re singulari corporea. Dico *singularem*; imaginatio enim tantum a singularibus afficitur. Nam si quis legerit ex. gr. unam tantum Fabulam amatoriam, eam optime retinebit, quamdiu non legerit plures alias eius generis, quia tum sola viget in imaginatione. Sed si plures sint eiusdem generis, simul omnes imaginamur, et facile confunduntur. Dico etiam *corpoream*; nam a solis corporibus afficitur imaginatio. Cum itaque memoria ab intellectu corroboretur, et etiam sine intellectu, inde concluditur, eam quid diversum esse ab intellectu, et circa intellectum in se spectatum nullam dari memoriam, neque oblivionem.

Quid ergo erit memoria? Nihil aliud, quam sensatio impressionum cerebri simul cum cogitatione ad determinatam duratione* sensationis;

* Si vero duratio sit indeterminata, memoria eius rei est imperfecta, quod quisque etiam videtur a natura didicisse. Saepe enim, ut alicui melius credamus in eo, quod dicit, rogamus, quando et ubi id contigerit. Quamvis etiam ideae ipsae suam habeant durationem in mente, tamen cum assueti simus durationem determinare ope alicuius mensurae motus, quod etiam ope imaginationis fit, ideo nullam adhuc memoriam observamus, quae sit purae mentis. Sp.

yardımıyla güçlenir, çünkü bir şey ne kadar iyi anlaşılırsa, o kadar kolay akılda kalır; ne kadar az anlaşılırsa da, o kadar kolay unutulur. Mesela birine birbirinden kopuk kelimeler söyleyin, bunları hafızasında tutmada zorlanır, ama aynı kelimelerden bir hikâye oluşturup anlatın, o kadar zorlanmaz. Hafıza, aklın yardımı olmadan da güçlenir; yani hayalgücünün ya da ortakduyu dediğimiz duyunun tekil bir cismin tesirinde kalışıyla.⁶³ Tekil diyorum, çünkü hayalgücü sadece tekillerin etkisinde kalır. Mesela tek bir aşk hikâyesi okusanız, bu türden başka başka hikâyeler okumadığınız sürece onu gayet net hatırlarsınız; çünkü hayalgücünüzde bir tek o canlı kalır. Ama aynı türden birkaç başka hikâye olsa, hepsi birden hayalinizde canlanır, dolayısıyla da kolayca karışır. Bir de özellikle *cisim* diyorum, çünkü hayalgücü sadece cisimlerden etkilenir. O halde hafıza hem aklın yardımıyla hem de aklın yardımı olmadan güçlenebiliyorsa, buradan anlayacağımız, hafıza ile akıl birbirinden ayrı şeyler. Akıl kendi başına düşünüldüğünde, onda ne hafıza vardır ne de unutkanlık.

Peki öyleyse, hafıza ne? Beyindeki intibaların yarattığı bir duyumdan başka bir şey değil, bir de aynı anda bu duyumun belirli süresine* ilişkin

* Süre belirsizse, hatırlama eksik kalır. Bunu da bize yine doğa öğretmiş olacak ki, mesela biri bize bir olay anlattığında, o olayı tam olarak anlamak için hep ne zaman, nerede olmuş diye sorup soruşturuyoruz. Çünkü kavramların da zihinde kendi süreleri olmalarına rağmen, biz yine de süreyi herhangi bir hareket ölçüsünü esas alarak belirlemeye alışkın olduğumuzdan (ki, aslında bu ölçü de sadece hayalgücünün bir ürünü), biz halihazırda hafızada salt zihinden kaynaklanan herhangi bir şey görmüyoruz. Sp.

quod etiam ostendit reminiscentia. Nam ibi anima cogitat de illa sensatione; sed non sub continua duratione; et sic idea istius sensationis non est ipsa duratio sensationis, id est, ipsa memoria. An vero ideae ipsae aliquam patiantur corruptionem, videbimus in Philosophia.

Et si hoc alicui valde absurdum videatur, sufficiet ad nostrum propositum, ut cogitet, quod, quo res est singularior, eo facilius retineatur, sicut ex exemplo comoediae modo allato patet. Porro quo res intelligibilior, eo etiam facilius retinetur. Unde maxime singularem et tantummodo intelligibilem non poterimus non retinere.

Sic itaque distinximus inter ideam veram et ceteras perceptiones, ostendimusque, quod ideae fictae, falsae et ceterae habeant suam originem ab imaginatione, hoc est, a quibusdam sensationibus fortuitis (ut sic loquar) atque solutis, quae non oriuntur ab ipsa mentis potentia, sed a causis externis, prout corpus sive somniando sive vigilando varios accipit motus. Vel si placet, hic per imaginationem quicquid velis cape, modo sit quid diversum ab intellectu, et unde anima habeat rationem patientis. Perinde enim est quicquid capias, postquam novimus eandem quid vagum esse, et a quo anima patitur, et simul etiam novimus, quomodo ope intellectus ab eadem liberamur. Quare etiam nemo miretur, me hic nondum probare, dari corpus et alia necessaria, et tamen loqui de imaginatione, de corpore et

düşünceden. Hatırlama bunun kanıtı. Çünkü hatırlarken zihin duyumu düşünüyor, ama kesintisiz bir süre mefhumu olmadan. Bu yüzden o duyumun mefhumu duyumun süresiyle özdeş değildir, yani hafızayla özdeş değildir. Ama bu mefhumların kendilerinin herhangi bir değişime uğrayıp uğramadığını, Felsefemde göreceğiz.

Bu dediklerim birilerine çok saçma gelebilir; ama yukarıda komediyle ilgili verdiğim örnekten de anlaşılacağı üzere,⁶⁴ bir şeyin tikelleştiği ölçüde daha kolay hatırlanacağını bir kez daha düşünürlerse, şu anki amacımız için bu yeter. Ayrıca şu da var ki, bir şey anlaşılabilir olduğu ölçüde kolay hatırlanır. Bu yüzden bizim ancak ve ancak akledilebilir, tekil bir şeyi unutmamız zaten mümkün değil.

O halde artık doğru kavram ile tüm diğer algıların ayırımına varmış ve kurgusal, yanlış ve tüm diğer fikirlerin kaynağının hayalgücünde, yani gelişigüzel ve adeta birbirinden kopuk duyumlarda yattığını, kısaca zihnin kendi etkinliğinden değil de, bedenın kâh uyurken kâh uyanırken çeşitli tavır alışlarına bağlı olarak, dış nedenlerden kaynaklandıklarını göstermiş oluyoruz. Benim hayalgücü deyince anladığım bu, ama dilerseniz siz bunu başka türlü tanımlayın, yeter ki akıldan ayrı olduğunu ve ruhun onun karşısında edilgin konumda olduğunu bilin. Çünkü hayalgücünün arızı bir şey olduğunu, ruhu tesiri altında bıraktığını, hatta aklın yardımıyla onu nasıl bertaraf edeceğimizi bilirsek, onu nasıl tanımladığımızın bir önemi kalmaz. Bu yüzden ben burada henüz bedenın varlığını ve bunun gibi başka elzem şeyleri kanıtlamamışken, hemen burada böyle hayalgücünden, bedenden, bünyesinden söz

eius constitutione. Nempe, ut dixi, est perinde quid capiam, postquam novi, esse quid vagum etc.

At ideam veram simplicem esse ostendimus aut ex simplicibus compositam, et quae ostendit, quomodo et cur aliquid sit aut factum sit, et quod ipsius effectus obiectivi in anima procedunt ad rationem formalitatis ipsius obiecti; id quod idem est, quod veteres dixerunt, nempe veram scientiam procedere a causa ad effectus; nisi quod nunquam, quod sciam, conceperunt, uti nos hic, animam secundum certas leges agentem et quasi aliquod automatum spirituale.

Unde, quantum in initio licuit, acquisivimus notitiam nostri intellectus, et talem normam verae ideae, ut iam non vereamur, ne vera cum falsis aut fictis confundamus; nec etiam mirabimur, cur quaedam intelligamus, quae nullo modo sub imaginationem cadunt, et alia sint in imaginatione, quae prorsus oppugnant intellectum; alia denique cum intellectu conveniant. Quandoquidem novimus operationes illas, a quibus imaginationes producuntur, fieri secundum alias leges prorsus diversas a legibus intellectus, et animam circa imaginationem tantum habere rationem patientis.

Ex quo etiam constat, quam facile ii in magnos errores possunt delabi, qui non accurate distinxerunt inter imaginationem et intellectionem. In hos ex. gr. quod

etmemi de kimse yadırgamasın. Çünkü dediğim gibi hayalgücünün arızı bir şey olduğunu vs bildikten sonra, onu nasıl tanımladığımın bir önemi kalmaz.

Bundan başka, doğru kavramın ya basit bir kavram ya da basit kavramların bir terkibi olduğunu da gösterdik; dahası doğru kavramın bir şeyin nasıl ve niçin olduğunu ya da meydana getirildiğini açıkladığını, ruhtaki sonuçlarının nesnesinin gerçekliğiyle örtüştüğünü de gösterdik. Bu dediğim, eskilerin dediğiyle aynı, çünkü onlar da *doğru bilgi, nedenden sonuca gider*, der. Ama bir fark var, o da bildiğim kadarıyla eskiler ruhu bizim burada tasavvur ettiğimiz gibi, belirli yasalara göre işleyen, bir tür nefis sahibi makine olarak hiç tasavvur etmemişlerdi.⁶⁵

O halde aklımızla ilgili en başta edinebileceğimiz kadar bilgi edinmiş durumdayız. Artık elimizde doğru kavrama ilişkin öyle bir ölçüt var ki, bundan böyle doğru kavramları, yanlış ya da hayal ürünü kavramlarla karıştırmaktan çekinmemize hiç gerek kalmayacak. Hatta hayalgücünün ufkuna dahi düşmeyen bazı şeyleri nasıl olup da akledebileceğimize de hiç şaşırmayacağız; ya da hayalgücünde akla tamamen aykırı bambaşka şeylerin de bulunabileceğine. Çünkü biz artık biliyoruz ki, hayalleri yaratan işleyişler, aklın yasalarından tamamen farklı yasalara tabi ve ruhumuz hayalgücü karşısında tamamen edilgin konumda.

Bundançikan sonuç şu: İnsanlar büyük hatalara bu kadar kolay düşebiliyorsa, hayalgücü ile müdrike arasına kesin bir sınır çekemediklerinden düşüyorlar. Bu hatalar arasında mesela şöyle şeyler var:

extensio debeat esse in loco, debeat esse finita, cuius partes ab invicem distinguuntur realiter, quod sit primum et unicum fundamentum omnium rerum, et uno tempore maius spatium occupet, quam alio, multaque eiusmodi alia, quae omnia prorsus oppugnant veritatem, ut suo loco ostendemus. Deinde cum verba sint pars imaginationis, hoc est, quod, prout vage ex aliqua dispositione corporis componuntur in memoria, multos conceptus fingamus, ideo non dubitandum, quin etiam verba, aequae ac imaginatio, possint esse causa multorum magnorumque errorum, nisi magnopere ab ipsis caveamus. Adde quod sint constituta ad libitum et ad captum vulgi, adeo ut non sint nisi signa rerum, prout sunt in imaginatione, non autem prout sunt in intellectu; quod clare patet ex eo, quod omnibus iis, quae tantum sunt in intellectu, et non in imaginatione, nomina imposuerunt saepe negativa, uti sunt, incorporeum, infinitum etc.; et etiam multa, quae sunt revera affirmativa, negative exprimunt, et contra, uti sunt increatum, independens, infinitum, immortale etc., quia nimirum horum contraria multo facilius imaginamur; ideoque prius primis hominibus occurrerunt et nomina positiva usurparunt. Multa affirmamus et negamus, quia natura verborum id affirmare et negare patitur, non vero rerum natura; adeoque hac ignorata facile aliquid falsum pro vero sumeremus.

Madde, mutlaka bir mekânda olmalı; sonlu olmalı; parçaları gerçekte birbirinden ayrı; bütün varlıkların ilk ve tek kaynağı; bazen nispeten fazla, bazen nispeten az yer kaplamakta. İşte bunlar gibi hakikate taban tabana zıt daha nice örnek var ki, hepsini yeri geldiğinde göstereceğim. Sonra kelimeler de hayalgücünün bir parçası. Yani biz çoğu kavramı bedenın bazı temayüllerine göre hafızada rastgele birleşmiş kelimelerden türetiyoruz. Bu yüzden kelimelerin de en az hayalgücü kadar vahim hatalara sebep olabileceğinden hiç kuşkumuz olmasın, hele onlara karşı her an teyakkuz durumunda değilssek. Dahası bunlar avamın beğenisine, algısına göre oluşturulduklarından, nesnelerin akıldaki hallerinin değil de, hayalgücündeki hallerinin birer sembolünden başka bir şey değiller. Zaten bu yüzden insanlar sırf akılda olup hayalgücünde olmayan şeylerin hepsine cisimsiz, sınırsız vb gibi genelde olumsuz adlar vermişler; hatta aslen olumlu olan pek çok şeyi olumsuz şekilde ifade etmekteeler ya da tam tersi; mesela yaratılmamış, bağımsız, sonsuz, ölümsüz vb gibi. Çünkü bu kelimelerin karşıtları hayalde daha kolay canlanıyor. İşte eskilerin hayallerinde de ilk bunlar canlanmış, onlar da bunlara olumlu adlar vermiş. Biz birçok şeyi böyle olumluyorsak ya da olumsuzluyorsak, kelimelerin yapısı bize bu imkânı tanıdığı için olumluyoruz ya da olumsuzluyoruz; oysa şeylerin doğası bize böyle bir imkân tanımıyor. İşte bu ayrıntıyı bilmediğimiz için, kolayca yanlış doğru yerine koyuyoruz.

Vitemus praeterea aliam magnam causam confusionis, et quae facit, quominus intellectus ad se reflectat. Nempe cum non distinguimus inter imaginationem et intellectionem, putamus ea, quae facilius imaginamur, nobis esse clariora, et id, quod imaginamur, putamus intelligere. Unde quae sunt postponenda, anteponimus, et sic verus ordo progrediendi pervertitur, nec aliquid legitime concluditur.

XII. Methodi pars secunda.

De duplici perceptione

Porro, ut tandem ad secundam partem huius methodi* perveniamus, proponam primo nostrum scopum in hac methodo, ac deinde media, ut eum attingamus. Scopus itaque est claras et distinctas habere ideas, tales videlicet, quae ex pura mente, et non ex fortuitis motibus corporis factae sint. Deinde omnes ideae ad unam ut redigantur, conabimur eas tali modo concatenare et ordinare, ut mens nostra, quoad eius fieri potest, referat obiective formalitatem naturae, quoad totam et quoad eius partes.

* Praecipua huius partis regula est, ut ex prima parte sequitur, recensere omnes ideas, quas ex puro intellectu in nobis invenimus, ut eae ab iis, quas imaginamur, distinguantur; quod ex proprietatibus uniuscuiusque, nempe imaginationis et intellectionis, erit eliciendum. Sp.

Bu arada kaçınmamız gereken bir başka önemli husus daha var ki, kafa karışıklığı yarattığı için, aklın kendi şuuruna varmasına mâni oluyor.⁶⁶ Şöyle: Hayalgücü ile aklı birbirinden ayıramadığımız durumlarda, bir anda kafamızda canlandırdığımız şeyin bizim için net olduğunu sanıyoruz, hatta hayal ettiğimiz şeyi anladığımızı sanıyoruz. Böylece sona koyacağımızı başa koyuyoruz; dolayısıyla gidişattaki doğru sıra şaşıyor, geçerli bir sonuç çıkmıyor.

XII. Yöntemin ikinci bölümü.

Çift yönlü algı

Nihayet yöntemin ikinci bölümüne geldik;⁶⁷ ama buna geçmeden önce, ilkin bu bölümdeki amacımızı açıklayayım, sonra da bu amacı elde etmemize yarayacak vasıtaları. Amacımız, açık ve seçik kavramlara sahip olmak, yani bedeninin rastgele dalgalanmalarının ürünü değil de, saf zihninin ürünü olan kavramlara. Sonra bu kavramları tek bir kavram altında toplamak için, hepsini birbirine öyle bağlayacağız ve düzenleyeceğiz ki, zihnimiz doğanın gerçek düzenini hem külli hem de cüzi olarak nesnel şekilde yansıtsın.

* Birinci bölümdeki açıklamalarımızın devamı olan bu bölümün ana kuralı, saf aklın ürünü olduğunu keşfettiğimiz tüm kavramlarımızı yeniden gözden geçirmek ve böylece hayal ürünü kavramlardan ayırabilmektir. Bu ayırım için gereken bilgi, her ikisinin, yani hem hayalgücünün hem de müdrikenin tabii özelliklerinden devşirilecektir. Sp.

Quoad primum, ut iam tradidimus, requiritur ad nostrum ultimum finem, ut res concipiatur vel per solam suam essentiam vel per proximam suam causam. Scilicet si res sit in se, sive, ut vulgo dicitur, causa sui, tum per solam suam essentiam debet intelligi; si vero res non sit in se, sed requirat causam, ut existat, tum per proximam suam causam debet intelligi. Nam revera cognitio effectus nihil aliud est, quam perfectiorem causae cognitionem acquirere.*

Unde nunquam nobis licebit, quamdiu de inquisitione rerum agimus, ex abstractis aliquid concludere, et magnopere cavebimus, ne misceamus ea, quae tantum sunt in intellectu, cum iis, quae sunt in re. Sed optima conclusio erit depromenda ab essentia aliqua particulari affirmativa, sive a vera et legitima definitione. Nam ab axiomatibus solis universalibus non potest intellectus ad singularia descendere, quandoquidem axiomata ad infinita se extendunt, nec intellectum magis ad unum, quam ad aliud singulare contemplandum, determinant.

Quare recta inveniendi via est ex data aliqua definitione cogitationes formare: quod eo felicius et facilius procedet, quo rem aliquam melius definiverimus. Quare cardo totius huius secundae methodi partis in hoc solo versatur, nempe in conditionibus bonae definitionis cognoscendis,

* Nota, quod hinc appareat nihil nos de Natura posse intelligere, quin simul cognitionem primae causae sive Dei ampliorem reddamus. Sp.

İlkinden başlarsak, yukarıda da açıkladığımız gibi, nihai hedefimize erişmek için bir şeyi ya özünün bilgisiyle ya da en yakın nedeninin bilgisiyle kavramamız gerekiyor. Başka deyişle, eğer şey kendiliğinden mevcutsa, ya da bilinen tabirle, kendi kendinin nedeniyse, o zaman onu salt kendi özünün bilgisiyle anlamak zorundayız; yok, eğer kendinin nedeni değilse, varolması için bir başka neden gerektiriyorsa, o zaman onu en yakın nedeninin bilgisiyle anlamak zorundayız. Çünkü gerçek şu ki, sonucun bilgisi, nedenine dair eksiksiz bilgi ediniminden başka bir şey değildir.*

Öyleyse şeylerin doğasıyla ilgili bir araştırma sürecindeyken, soyut kavramlardan herhangi bir sonuç çıkarmaya hiç kalkışmayacağız ve salt akıl da olan şeyleri, şeyin kendi hakikatiyle karıştırmaya azami dikkat göstereceğiz. Çıkaracağımız en iyi sonuçsa, tikel olumlu bir özden ya da doğru ve geçerli bir tanımdan çıkan sonuç olacaktır.⁶⁸ Çünkü akıl salt tümel aksiyomlardan hareketle tekillere inemez; nedeni, aksiyomların sonsuz sayıda bireyi kapsıyor olması ve aklın birinden birine odaklanmasını sağlayamamasıdır.

Bu yüzden keşfe giden doğru yol, düşünceleri mevcut bir tanıma dayanarak oluşturmaktır ve bir şey ne kadar iyi tanımlanırsa, bu süreç de o kadar başarılı ve kolay olur. İşte yöntemimizin ikinci bölümünün tamamı bu ana konu üzerine şekillenecektir, yani iyi tanım yapmanın koşullarını öğrenme

* Bu da bize açıkça gösteriyor ki, ilk nedene, yani Tanrıya dair kapsamlı bilgi edinmedikçe, Doğaya dair bir şey anlamamız mümkün değil; bu hususa dikkat edin. Sp.

et deinde in modo eas inveniendi. Primo itaque de conditionibus definitionis agam.

XIII. De conditionibus definitionis

Definitio ut dicatur perfecta, debet intimam essentiam rei explicare, et cavere, ne eius loco propria quaedam usurpemus. Ad quod explicandum, ut alia exempla omittam, ne videar aliorum errores velle detegere, adferam tantum exemplum alicuius rei abstractae, quae perinde est, quomodocumque definiatur, circuli scilicet; quod si definiatur, esse figuram aliquam, cuius lineae, a centro ad circumferentiam ductae, sunt aequales, nemo non videt talem definitionem minime explicare essentiam circuli, sed tantum eius aliquam proprietatem. Et quamvis, ut dixi, circa figuras et cetera entia rationis hoc parum referat, multum tamen refert circa entia physica et realia: nimirum, quia proprietates rerum non intelliguntur, quamdiu earum essentiae ignorantur; si autem has praetermittimus, necessario concatenationem intellectus, quae naturae concatenationem referre debet, pervertemus, et a nostro scopo prorsus aberrabimus.

Ut itaque hoc vitio liberemur, erunt haec observanda in Definitione.

I. Si res sit creata, definitio debet, uti diximus, comprehendere causam proximam. Ex. gr. circulus secundum hanc legem sic esset

ve ardından bu tanımları keşfetmek için bir yol bulma üzerine. O halde önce tanımın koşullarını ele alalım.

XIII. Tanım yapmanın koşulları

Bir tanıma eksiksiz dememiz için, bir şeyin ta kendisini açıklıyor olması, bunun yerine o şeyin bazı tabii özelliklerini kullanmamıza meydan vermemiş olması gerekir. Ne kastettiğimi açıklamak için –başkalarının hatalarını açığa vuruyormuşum izlenimi uyandırmamak adına başka örnekleri geçip– nasıl tanımlandığının pek de önemi olmayan, soyut bir örnek vereceğim. Mesela daire: Eğer bir daireyi, merkezinden çemberine çekilen tüm doğru çizgileri birbirine eşit bir şekil olarak tanımlarsak, böyle bir tanımın dairenin özünü en ufak şekilde ifade etmediğini, sadece herhangi bir tabii özelliğini açıkladığını herkes anlayacaktır. Dediğim gibi, böyle şekiller ve tüm diğer soyut nesneler söz konusu olduğunda böyle bir tanımın pek de önemi yoktur, ama somut ve gerçek varlıklar söz konusu olduğunda, çok büyük önem arz eder; çünkü bu varlıkların özleri bilinmedikçe, özellikleri de anlaşılmaz. Bu noktayı gözden kaçırırsak, şeylerin doğadaki zincirini⁶⁹ husule getirecek olan kavramlarımızın mantıksal zincirini bozmuş oluruz ki, neticesinde amacımıza giden yoldan da sapmış oluruz.

Öyleyse bu tür bir hatadan muaf olmak için, bir tanımda şu kuralları esas alacağız:

I. Tanımlanacak şey yaratılmış bir şeyse, daha önce de dediğimiz gibi, bunun tanımı, en yakın nedenini kapsamalıdır. Mesela bir daire bu kurala

definiendus: eum esse figuram, quae describitur a linea quacunque, cuius alia extremitas est fixa, alia mobilis, quae definitio clare comprehendit causam proximam.

II. Talis requiritur conceptus rei, sive definitio, ut omnes proprietates rei, dum sola, non autem cum aliis coniuncta, spectatur, ex ea concludi possint, uti in hac definitione circuli videre est. Nam ex ea clare concluditur omnes lineas a centro ad circumferentiam ductas aequales esse. Quodque hoc sit necessarium requisitum definitionis, adeo per se est attendenti manifestum, ut non videatur operae pretium in ipsius demonstratione morari, nec etiam ostendere ex hoc secundo requisito omnem definitionem debere esse affirmativam. Loquor de affirmatione intellectiva, parum curando verbalem, quae propter verborum penuriam poterit fortasse aliquando negative exprimi, quamvis affirmative intelligatur.

Definitionis vero rei increatae haec sunt requisita.

I. Ut omnem causam secludat, hoc est, obiectum nullo alio praeter suum esse egeat ad sui explicationem.

II. Ut data eius rei definitione nullus maneat locus quaestioni, an sit.

III. Ut nulla quoad mentem habeat substantiva, quae possint adiectivari, hoc est, ne per aliqua abstracta explicetur.

göre şöyle tanımlanmalıdır: bir ucu sabit, diğer ucu hareketli bir çizgiyle betimlenen bir şekil. İşte bu tanım, en yakın nedeni açıkça kapsar.

II. Bir şeyin kavramı ya da tanımı öyle olmalı ki, o şey başka şeylerle bağlantılı değil de, kendi başına düşünüldüğünde, bütün tabii özellikleri bu tanımdan çıkarılabilmelidir; tıpkı yukarıdaki daire tanımında gördüğümüz gibi. Çünkü söz konusu tanımdan, merkezden çembere çekilen tüm çizgilerin eşit olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Dikkatli bir göz için, bunun bir tanım için olmazsa olmaz koşul olduğu o kadar açıktır ki, bence bunu ispatla vakit kaybetmeye bile değmez; hatta, yine bu ikinci kuralla göre, her tanımın olumlayıcı olması gerektiğini göstermeye de değmez. Zihnen olumlamadan bahsediyorum tabii, şifahen olumlamayı pek dikkate almıyorum; çünkü tanım olumlu anlaşılrsa bile, kelimelerin kifayetsizliğinden bazen olumsuz şekilde dile döküldüğü de olur.

Yaratılmamış bir şeyin tanımıysa şu aşağıdaki kuralları gerektirir:

I. Her türlü neden, tanımın dışında bırakılmalıdır; yani tanımlanacak nesne, izahı için kendi varlığından başka herhangi bir şeyi gerektirmemelidir.

II. Şey tanımlandığında, *var mı* sorusuna hiç mahal bırakılmamalıdır.

III. Sıfat olarak düşünebileceğimiz hiçbir terim kullanılmamalıdır, yani tanımlanan nesne herhangi bir soyutlamayla izah edilmemelidir.

IV. Et ultimo (quamvis hoc notare non sit valde necessarium) requiritur, ut ab eius definitione omnes eius proprietates concludantur. Quae etiam omnia attendenti accurate fiunt manifesta.

Dixi etiam, quod optima conclusio erit depromenda ab essentia aliqua particulari affirmativa. Quo enim specialior est idea, eo distinctior, ac proinde clarior est. Unde cognitio particularium quam maxime nobis quaerenda est.

XIV. De mediis quibus res aeternas cognoscuntur

Quoad ordinem vero, et ut omnes nostrae perceptiones ordinentur, et uniantur, requiritur et ratio postulat ut, quamprimum fieri possit, inquiramus, an detur quoddam ens, et simul quale, quod sit omnium rerum causa, ut eius essentia obiectiva sit etiam causa omnium nostrarum idearum, et tum mens nostra, uti diximus, quam maxime referet Naturam. Nam et ipsius essentiam et ordinem et unionem habebit obiective.

Unde possumus videre, apprime nobis esse necessarium, ut semper a rebus physicis sive ab entibus realibus omnes nostras ideas deducamus, progrediendo, quoad eius fieri potest, secundum seriem causarum ab uno ente reali ad aliud ens reale, et ita quidem, ut ad abstracta et universalia non transeamus, sive ut ab iis

IV. Son olarak, (aslında bunu belirtmem bile pek gerek yok ama), şeyin tanımından bütün tabii özellikleri çıkarılabilmelidir. Yeterince dikkat edildiğinde, bu kuralın da gayet net olduğu ortadadır.

Bir de demiştik ki, en iyi sonuç, tikel olumlu bir özden çıkarılacak sonuçtur. Çünkü bir kavram tikelleştiği ölçüde seçik olur, dolayısıyla daha bariz hale gelir. İşte bu yüzden biz mümkün mertebe tikellerin bilgisini elde etmeye bakacağız.

XIV. Ezeli ebedi şeylerin bilinmesini sağlayan vasıtalar

Bütün algılarımızı birbirine bağlayıp birleştirmemizin usulüne gelince; mümkün olabildiğince hızlı ve tabii mantığın sesine de kulak vererek, şu sorgulamaya girişmemiz gerekiyor: Acaba her şeyin nedeni olan bir varlık var mı, hatta bu nasıl bir doğaya sahip varlık ki, zihnimizdeki kavramı bizim bütün kavramlarımızın da nedeni olabilsin? İşte bu bilgiye ulaşıldığı an, yukarıda da dediğimiz gibi, zihnimiz Doğayı aslına en uygun şekilde yansıtacaktır, çünkü onun özünü, düzenini ve birliğini nesnel olarak ihtiva edecektir.⁷⁰

Buradan da anlayabileceğimiz üzere, bizim birinci vazifemiz, bütün kavramlarımızı daima doğal şeylerden, yani gerçek varlıklardan çıkarmaktır.⁷¹ Bunun için, mümkün olabildiğince nedenler zincirini takip etmeliyiz, gerçek bir varlıktan başka bir gerçek varlığa adım adım ilerleyerek; ve asla soyutlamalara ve tümellere geçmemeliyiz, ister gerçek

aliquid reale non concludamus, sive ut ea ab aliquo reali non concludantur. Utrumque enim verum progressum intellectus interruptit.

Sed notandum, me hic per seriem causarum et realium entium non intelligere seriem rerum singularium mutabilium, sed tantummodo seriem rerum fixarum aeternarumque. Seriem enim rerum singularium mutabilium impossibile foret humanae imbecillitati assequi, cum propter earum omnem numerum superantem multitudinem, tum propter infinitas circumstantias in una et eadem re, quarum unaquaeque potest esse causa, ut res existat, aut non existat. Quandoquidem earum existentia nullam habet connexionem cum earundem essentia, sive (ut iam diximus) non est aeterna veritas. Verumenimvero neque etiam opus est, ut earum seriem intelligamus; siquidem rerum singularium mutabilium essentiae non sunt depromendae ab earum serie sive ordine existendi, cum hic nihil aliud nobis praebeat praeter denominationes extrinsecas, relationes, aut ad summum circumstantias; quae omnia longe absunt ab intima essentia rerum. Haec vero tantum est petenda a fixis atque aeternis rebus, et simul a legibus in iis rebus, tamquam in suis veris codicibus inscriptis, secundum quas omnia singularia et fiunt et ordinantur; imo haec mutabilia singularia adeo intime atque essentialiter (ut sic dicam) ab iis fixis pendent, ut sine iis nec esse, nec concipi possint. Unde haec fixa et aeterna, quamvis sint singularia,

bir şeyi onlardan çıkarmak maksadıyla olsun, ister onları gerçek bir şeyden çıkarmak maksadıyla olsun. Çünkü her iki durumda da böyle bir geçiş aklın doğru ilerleyişine ket vurur.

Ama şunu belirtmek gerekir ki, ben burada nedenler ve gerçek varlıklar zinciri derken, değişime tabi tekil şeylerin zincirini değil, sadece değişmez ve sonsuz şeylerin zincirini kastediyorum. Çünkü insan zihni değişime tabi tekil şeylerin zincirini idrak edecek yeterlikte değildir; hem bunların sayısının hesap edilemeyecek kadar çok olmasından hem de bir ve aynı şeyin, her biri onun varolup olmamasına neden olabilecek sınırsız koşula tabi olmasından. Dolayısıyla bunların varoluşlarının, özleriyle bir bağlantısı yoktur; yani, yukarıda da dediğimiz gibi, bunların varoluşu ezeli ebedi bir hakikat değildir. Kaldı ki onların zincirini anlamamız da gerekmez; çünkü değişebilir tekil şeylerin özlerine dair bilgiyi, onların varoluş zincirinden ya da düzeninden çıkarmak imkânsızdır. Böyle bir inceleme bize ancak onların zahiri özelliklerini, ilişkilerini ya da en fazla koşullarını verir ki, bütün bu ayrıntılar onların asıl mahiyetini açıklamaktan çok uzaktır. Bu mahiyet, sadece ve sadece değişmez ve sonsuz şeylerde aranmalıdır ve aynı zamanda bu şeylerin içine adeta gerçek kodları olarak kaydedilmiş ve bütün değişebilir tekillerin hem meydana gelişlerini hem de düzenlenişlerini belirleyen yasalarda. Sahiden de değişebilir tekil şeyler, değişmez şeylere (deyim yerindeyse) öyle içten ve öyle özden bağlıdır ki, onlar olmadan ne varolabilirler ne de kavranabilirler. Bu yüzden biz bu değişmez ve sonsuz şeyleri, tekil olmalarına rağmen,

tamen ob eorum ubique praesentiam ac latissimam potentiam erunt nobis tamquam universalia sive genera definitionum rerum singularium mutabilium, et causae proximae omnium rerum.

Sed cum hoc ita sit, non parum difficultatis videtur subesse, ut ad horum singularium cognitionem pervenire possimus; nam omnia simul concipere res est longe supra humani intellectus vires. Ordo autem, ut unum ante aliud intelligatur, uti diximus, non est petendus ab eorum existendi serie, neque etiam a rebus aeternis. Ibi enim omnia haec sunt simul natura. Unde alia auxilia necessario sunt quaerenda praeter illa, quibus utimur ad res aeternas earumque leges intelligendum; attamen non est huius loci ea tradere, neque etiam opus est, nisi postquam rerum aeternarum earumque infallibilium legum sufficientem acquisiverimus cognitionem, sensuumque nostrorum natura nobis innotuerit.

Antequam ad rerum singularium cognitionem accingamur, tempus erit, ut ea auxilia tradamus, quae omnia eo tendent, ut nostris sensibus sciamus uti, et experimenta certis legibus et ordine facere, quae sufficient ad rem, quae inquiritur, determinandam, ut tandem ex iis concludamus, secundum quasnam rerum aeternarum leges facta sit, et intima eius natura nobis innotescat, ut suo loco ostendam.

her yerdeki mevcudiyetlerinden ve mutlak güçlerinden ötürü tümeller yerine koyabiliriz, ya da değişebilir tekil şeylere ilişkin tanımlarımızdaki cinslerin ve bir de bütün her şeyin en yakın nedeninin yerine.

Hal böyleyse, görünen o ki, bu tekillerin bilgisine erişebilmemiz için önümüzde epeyce zorlu bir yol var; çünkü onların hepsini birden kavramak insan aklının havsalasının alacağı bir iş değildir. Bu yüzden onları art arda, teker teker anlamanın bir yolunu bulmak için, yukarıda da dediğimiz gibi, onların varoluş zincirinden medet umamayız, hatta bu yol için sonsuz şeylere de bakamayız. Çünkü o düzlemde, değişebilir tekil şeyler doğaları bakımından zaten eşzamanlıdır. O halde sonsuz şeyleri ve yasalarını anlamak için başvuracağımız vasıtalarla ilaveten, mecburen başka yardımcı vasıtalar bulacağız. Ama bu vasıtaların izah edileceği yer burası değil; zaten sonsuz şeylerin ve onların sarsılmaz yasalarının yeterli bilgisini edinmedikçe ve duyularımızın doğasını tanımadıkça böyle bir izaha gerek de yok.

Tekil şeylerin bilgisine girişmeden önce, bu yardımcı vasıtaları anlatmak daha yerinde olacak ki, sonuçta bunların hepsi bize duyularımızdan nasıl yararlanacağımızı bildirecek ve araştırmakta olduğumuz şeyi tanımlamaya yetecek gözlemi kurallına, usulüne uygun şekilde nasıl yapacağımızı öğretecek vasıtalarlardır. Amaç, bütün bu uğraşlar sayesinde en nihayet söz konusu şeyin, sonsuz şeylerin hangi yasaları uyarınca meydana geldiğini anlamak ve yeri geldiğinde açıklayacağım gibi aradığımız şeyin iç yüzünü görebilmektir.

Hic, ut ad propositum revertar, tantum enitar tradere, quae videntur necessaria, ut ad cognitionem rerum aeternarum pervenire possimus, earumque definitiones formemus conditionibus supra traditis.

Quod ut fiat, revocandum in memoriam id, quod supra diximus, nempe quod, ubi mens ad aliquam cogitationem attendit, ut ipsam perpendat, bonoque ordine ex ea deducat quae legitime sunt deducenda, si ea falsa fuerit, falsitatem detegit; sin autem vera, tum feliciter perget sine ulla interruptione res veras inde deducere; hoc, inquam, ad nostram rem requiritur. Nam ex nullo fundamento cogitationes nostrae terminari queunt.⁷²

Si igitur rem omnium primam investigare velimus, necesse est dari aliquod fundamentum, quod nostras cogitationes eo dirigat. Deinde quia methodus est ipsa cognitio reflexiva, hoc fundamentum, quod nostras cogitationes dirigere debet, nullum aliud potest esse, quam cognitio eius, quod formam veritatis constituit, et cognitio intellectus eiusque proprietatum et virium. Hac enim acquisita fundamentum habebimus, a quo nostras cogitationes deducemus, et viam, qua intellectus, prout eius fert capacitas, pervenire poterit ad rerum aeternarum cognitionem, habita nimirum ratione virium intellectus.

O halde konumuza geri dönelim ve Şimdilik sadece sonsuz Şeylerin bilgisine erişebilmemiz ve bunları üstte belirtilen kurallara göre tanımlayabilmemiz için gerekli gördüğüm hususları anlatmaya çalıŐalım.

Bu maksatla, yukarıda ne dediğimizi bir hatırlayalım. Yukarıda dedik ki, zihin bir düşünceye odaklandığında ve onu ölçüp biçip çıkarabileceğİ bütün geçerli sonuçları ondan doğru bir mantıkla çıkarmaya koyulduğunda, düşünce yanlıŐsa, bu yanlıŐlığİ teşhis edecektir; doğruysa, kolayca ve hiç sektirmeden ondan doğru sonuçlar çıkarmaya devam edecektir. İŞte amacımız için gerekli olan da budur; çünkü düŐüncelerimiz başka hiçbir temelden hareketle tanımlanamaz.⁷³

Bu yüzden, eğer biz her Şeyin ilk nedenini araştırmak istiyorsak, düşüncelerimizi o yöne doğrultacak mutlaka bir temel olacak. Sonra, bizim bu yöntemimizin de ilk nedenin bilgisine yönelik bir düşünme etkinliğİ olduğunu hesaba katarsak, o zaman bu temel, doğrunun kendisini inşa edenin bilgisinden ve aklın, özelliklerinin ve melekelerinin bilgisinden başka bir Şey olamaz. İŞte biz düşüncelerimizi çıkaracağımız bu temele sahip olduk mu, o zaman aklı kapasitesi doğrultusunda, elbet melekelerini de hesaba katarak, sonsuz Şeylerin bilgisine gtrebilecek yolu da bulmuş oluruz.

XV. De viribus intellectus eiusque proprietatibus

Quod si vero ad naturam cogitationis pertineat veras formare ideas, ut in prima parte ostensum, hic iam inquirendum, quid per vires et potentiam intellectus intelligamus. Quoniam vero praecipua nostrae methodi pars est, vires intellectus eiusque naturam optime intelligere, cogimur necessario (per ea, quae in hac secunda parte Methodi tradidi), haec deducere ex ipsa cogitationis, et intellectus definitione.

Sed hucusque nullas regulas inveniendi definitiones habuimus, et quia eas tradere non possumus, nisi cognita natura sive definitione intellectus eiusque potentia, hinc sequitur, quod vel definitio intellectus per se debet esse clara, vel nihil intelligere possumus. Illa tamen per se absolute clara non est. Attamen quia eius proprietates, ut omnia, quae ex intellectu habemus, clare et distincte percipi nequeunt, nisi cognita earum natura; ergo definitio intellectus per se innotescet, si ad eius proprietates, quas clare et distincte intelligimus, attendamus. Intellectus igitur proprietates hic enumeremus easque perpendamus, deque nostris innatis instrumentis agere incipiamus.

Intellectus proprietates, quas praecipue notavi et clare intelligo, hae sunt.

I. Quod certitudinem involvat, hoc est, quod sciat res ita esse formaliter, ut in ipso obiective continentur.

XV. Akli Melekeler ve aklın özellikleri

O halde, ilk bölümde de gördüğümüz gibi, doğru kavramlar inşa etmek düşüncenin doğasına öz-güyse, artık bizim burada araştıracağımız konu, akli melekelerden ve akıl gücünden ne anladığımızdır. Zaten yöntemimizin de başlıca amacı, akli melekeleri ve aklın doğasını en iyi şekilde anlamak olduğuna göre, o zaman (yöntemin ikinci bölümündeki değerlendirmelerimizi göz önünde bulundurduğumuzda) zorunlu olarak bu bilgileri tam da düşüncenin ve aklın tanımından çıkarmak durumundayız.

Ama şu ana kadar elimizde bu tanımları bulmamıza yardımcı olacak hiçbir kuralımız yok ve aklın doğasını veya tanımını ve kuvvesini bilmedikçe de böyle kurallardan bahsedemeyiz. Bu durumda anlaşılan, ya aklın tanımı kendiliğinden açık ya da biz hiçbir şey akledemiyoruz: Aklın tanımı mutlak surette, kendiliğinden açık değil. Ama akıl yoluyla edindiğimiz her şey gibi, aklın özellikleri de, doğaları bilindiği takdirde açık ve seçik şekilde bilinebilir. Demek ki aklın açık ve seçik şekilde anladığımız özelliklerine odaklanırsak, aklın tanımı da kendiliğinden ortaya çıkacaktır.⁷⁴ Öyleyse şimdi aklın özelliklerini sıralayalım, üzerine düşünelim ve doğuştan getirdiğimiz aletlerin münazarasıyla işe başlayalım.

Aklın, benim bilhassa fark ettiğim ve açıkça anladığım özellikleri şunlardır:

I. Kesinlik ihtiva eder; yani şeylerin gerçekte, kendisinde içerildikleri şekilde var olduklarını bilir.⁷⁵

II. Quod quaedam percipiat, sive quasdam formet ideas absolute, quasdam ex aliis. Nempe quantitatis ideam format absolute, nec ad alias attendit cogitationes; motus vero ideas non, nisi attendendo ad ideam quantitatis.

III. Quas absolute format, infinitatem exprimunt; at determinatas ex aliis format. Ideam enim quantitatis, si eam per causam percipit, tum per quantitatem determinat, ut cum ex motu alicuius plani corpus, ex motu lineae vero planum, ex motu denique puncti lineam oriri percipit; quae quidem perceptiones non inserviunt ad intelligendam, sed tantum ad determinandam quantitatem. Quod inde apparet, quia eas quasi ex motu oriri concipimus, cum tamen motus non percipiatur nisi percepta quantitate, et motum etiam ad formandam lineam in infinitum continuare possumus, quod minime possemus facere, si non haberemus ideam infinitae quantitatis.

IV. Ideas positivas prius format, quam negativas.

V. Res non tam sub duratione, quam sub quadam specie aeternitatis percipit et numero infinito; vel potius ad res percipiendas, nec ad numerum, nec ad durationem attendit. Cum autem res imaginatur, eas sub certo numero, determinata duratione et quantitate percipit.

VI. Ideae, quas claras et distinctas formamus, ita ex sola necessitate nostrae naturae sequi

II. Bazı şeyleri doğrudan algılar, yani bazı kavramları doğrudan oluşturur; bazılarını da bu kavramlardan, dolaylı yoldan oluşturur. Mesela nicelik kavramını, başka herhangi bir düşünceyi dikkate almadan, bağımsız şekilde oluşturur, ama hareketle ilgili kavramları ancak nicelik kavramını dikkate alarak oluşturur.

III. Bağımsız şekilde oluşturduğu kavramlar sonsuzluk ifade eder;⁷⁶ ama sınırlı kavramları bu kavramlardan çıkarır. Çünkü nicelik kavramını bir nedenden dolayı algılıyorsa, niceliği belirlemiş olur; tıpkı bir cismin bir düzlemin hareketinden, bir düzlemin bir çizginin hareketinden, bir çizginin de bir noktanın hareketinden doğduğunu algıladığındaki gibi. Bu algılar niceliği anlamamıza yardımcı olmazlar, sınırlamamıza yardımcı olurlar. Bu çok açık, çünkü biz bunları hareketten doğuyorlarmış gibi kavriyoruz, oysa nicelik algılanmamış olsaydı, hareket de algılanmamış olurdu; hatta hareketi sonsuza giden bir çizgi oluşturacak şekilde devam ettirebiliyoruz, oysa bizde bir nicelik kavramı olmamış olsaydı bunu asla yapamazdık.⁷⁷

IV. Olumsuz kavramlar oluşturmada önce, olumlu kavramlar oluşturur.

V. Şeyleri süreye bağlı olarak değil de, daha ziyade sonsuzluğun belirli bir biçimi altında ve sonsuz sayıda algılar; daha doğrusu, şeyleri algılayan onların ne sayısını ne de süresini dikkate alır. Halbuki şeyler tahayyül edilirken, onları belirli bir sayı, sınırlı bir süre ve nicelik altında algılar.

VI. Açık ve seçik şekilde oluşturduğumuz kavramlar tamamen bizim doğamızın zorunluluğundan ileri geliyor olmalı ki, mutlak manada sırf

videntur, ut absolute a sola nostra potentia pendere videantur; confusae autem contra. Nobis enim invitis saepe formantur.

VII. Ideas rerum, quas intellectus ex aliis format, multis modis mens determinare potest; ut ad determinandum ex. gr. planum ellipseos, fingit stylum chordae adhaerentem circa duo centra moveri, vel concipit infinita puncta eandem semper et certam rationem ad datam aliquam rectam lineam habentia, vel conum plano aliquo obliquo sectum, ita ut angulus inclinationis maior sit angulo verticis coni, vel aliis infinitis modis.

VIII. Ideae quo plus perfectionis alicuius obiecti exprimunt, eo perfectiores sunt. Nam fabrum, qui fanum aliquod excogitavit, non ita admiramur, ac illum, qui templum aliquod insigne excogitavit.

Reliqua, quae ad cogitationem referuntur, ut amor, laetitia etc. nihil moror; nam nec ad nostrum institutum praesens faciunt, nec etiam possunt concipi, nisi percepto intellectu. Nam perceptione omnino sublata ea omnia tolluntur.

Idae falsae et fictae nihil positivum habent (ut abunde ostendimus), per quod falsae aut fictae dicuntur; sed ex solo defectu cognitionis ut tales considerantur. Ideae ergo falsae et fictae, quatenus tales, nihil nos de essentia cogitationis docere possunt; sed haec petenda ex modo recensitis proprietatibus positivis,

bizim gücümüze bağlı görünüyorlar. Muğlak kavramlarsa tam tersi; çünkü bunlar bizim irademiz dışında oluşuyorlar.

VII. Aklın başka kavramlardan oluşturduğu şeylere ilişkin kavramlara gelince; zihin bunları çok çeşitli şekillerde tanımlayabilir. Örneğin bir elipsin düzlemini tanımlamak için, ip bağlı bir kalem iki merkez arasında gidip geldiğini varsayar veya mevcut doğru bir çizgiyle hep aynı sabit ilişkide olan sonsuz sayıda nokta tasavvur eder ya da eğim açısı tepe açısından daha büyük olacak şekilde verev kesilmiş bir koni tasarlar; işte bunlar gibi daha nice tasarım gerçekleştirebilir.

VIII. Kavramlar, ifade ettikleri nesnenin yetkinliği ölçüsünde yetkin olurlar. Çünkü eşsiz bir tapınak tasarlayan bir mimar, lalettayın bir tapınak tasarlayan mimara göre daha fazla takdirimizi toplar.

Düşünceye atfedilen başka şeylerin, mesela sevgi ve sevinç gibi hallerin hiç üstünde durmayacağım, çünkü bunların şu anki amacımıza bir katkıları olmayacağı gibi, akıl bilinmedikçe, kavranamazlar da. Çünkü bilgi ortadan kalktığı anda, bunlar da topyekûn ortadan kalkar.

Yanlış ya da kurgusal fikirlere gelince; bunlara yanlış ya da kurgusal dememizi gerektirecek müspet bir yanları yok (her defasında bunu açıklamaya çalıştık); sırf bilgimiz noksan olduğu için bunları bu şekilde değerlendiriyoruz. Bu bakımdan, yanlış ve kurgusal fikirler, düşüncenin özüne dair bize hiçbir şey öğretmez. Biz bu özü şu demin saydığım aklın malum özelliklerinde arayacağız.

hoc est, iam aliquid commune statuendum est, ex quo hae proprietates necessario sequantur, sive quo dato hae necessario dentur, et quo sublato haec omnia tollantur.

Reliqua desiderantur.

Başka deyişle, biz artık bu özellikleri beraberinde getirecek ortak bir şeye karar vereceğiz; yani o olduğunda bu özelliklerin de zorunlu olarak olacağı, o ortadan kalktığında bunların da topyekûn ortadan kalkacağı bir şeye.⁷⁸

*Metin tamamlanmamıştır.*⁷⁹

NOTLAR

- ¹ Bu not, Spinoza'nın toplu eserlerinin ilk neşredildiği *Opera Posthuma* başlıklı edisyonu hazırlayanlar tarafından eklenmiştir (B.D.S. 1677: 494).
- ² Korkularımın nedeni ve konusu olan şeylerin.
- ³ Ahlaki anlamda kötü heveslerden.
- ⁴ Bir şeyin gerçekten ne olduğu düşünöldüğünde.
- ⁵ Yani çeşitli sanatlar ve zanaatlar.
- ⁶ Doğal gücünü kazandırmanın ve tekamölünü sağlama-
nın.
- ⁷ Düşünme sanatı (Mantık), Spinoza'nın eğitim programı-
nın esasını oluşturur.
- ⁸ Bu gaye, Doğanın ezeli ebedi düzeninin bilgisidir. Spinoza'ya göre bu bilgi elde edildi mi, tüm diğer bilgiler de kolayca elde edilebilir (Joachim 1993: 23).
- ⁹ Yani toplumsal âdetlerin gereklerini yerine getirmek.
- ¹⁰ Spinoza'nın aklı ıslah etmekten (*emendare intellectum*) kastı, onu hayalgücünün ürünü olan fikirlerden veya inançlardan arındırarak saf ve doğal haline getirmek ve bu şekilde tekamölünü sağlamaktır. Akıl, ancak bu şekilde zihne açık ve seçik fikirler kazandırabilir ki, söz konusu yönteminin asıl amacı da budur. Çünkü açık ve seçik, yani doğru fikir sahibi olmak, anlamaktır; anlamak da, bir şeyi tam olarak bilmektir (Matson 1994: 80).
- ¹¹ Bilgi edinme tarzlarını/bilgi türlerini.
- ¹² Tevatüre dayalı ya da insanların itibari olarak (*ad placitum*) adlandırdıkları yazılı ve sözlü kelimelerden (dil-

den) edinilen algıdan söz ediliyor. Spinoza, metnin ilerleyen bölümlerinde, günlük dilin bilgi aktarımında yol açacağı tehlikelere dikkat çeker. Bunun nedeni, kelimelerin ve terimlerin sıradan insanın sıradan ve yetersiz düşünme seviyesine göre, yapay şekilde türetilmiş olmasıdır. Bu yüzden günlük dil her zaman yanlış anlamalara meydan verecek bir yapıda olduğundan, bilim dili oluştururken, terimlerin anlamını, günlük dildeki anlamlarından dikkatlice ayırmak gerekir (Dijn 1996: 51-2).

13 Sezgisel bilgi veya tümdengelim yoluyla elde edilen bilgi.

14 Spinoza burada sezgisel bilgidен söz ediyor.

15 Yani bilimsel bilgi olarak değerlendirilmemesi gerektiğini.

16 Akılla sınanmış bilgi olmadıkça, sırf kulaktan dolma bilgiyle kimseyi derinden etkileyip bilinçlendiremezsiniz (Joachim 1993: 35, n. 1).

17 Spinoza'nın mantık usulü ya da metodolojisi, aşağıya doğru inen bir düşünme etkinliği değil, bilakis yukarıya doğru çıkan bir düşünme etkinliğidir (Dijn 1996: 189-90).

18 Yani kendi elleriyle ve doğadaki ham malzemelerle.

19 Spinoza burada apriori bilgi kaynaklarından söz etmektedir, yani akılda doğuştan varolan, hakiki bilgi kaynaklarından.

20 İşlerden (*opera*) kasıt, saf akıl gücüyle açık ve seçik kavramlar elde etme ve zihni bunlarla donatmadır. Dolayısıyla, *opera* teriminin burada *donanımlar* olarak çevrilmesi uygun görülmüştür.

21 Buradaki *vera idea*, Spinoza'ya göre, düşünen zihnin edimidir, yani düşüncenin, düşünmenin veya zihnin kendisidir. *Ideatum* (düşünülen, kavranılan) terimi, nesneden ziyade, nesnenin hakikati (yani nesnenin temsil ettiği şey) olarak anlaşılmalıdır (Morrison 2015: 68). Ayrıca parantez içindeki cümleden de anlaşılacağı üzere, Spinoza, zihinde muhtelif kavramların (örn. doğa yasalarına ilişkin kavramlar) ve yetilerin (örn. akıl, müdrike vb) gömülü olduğunu düşünür. Bu durum, bu kavramlar ve yetilerin hem doğuştan olduğunu hem de zihnin

- bütün bunları geliştirmeye muktedir olduğunu gösterir (Miller 2015: 133).
- 22 Spinoza'nın terminolojisi, Stoik-Skolastik-Kartezyen bir temel üzerine inşa edilmiştir. Buna göre, buradaki biçimsel öz (*formalis essentia*) tabiriyle, bir şeyin kendisi/kendi içeriği/kendi gerçekliği ifade edilirken, nesnel öz (*obiectiva essentia*) tabiriyle de bir şeyin kavramı/fikri veya bilgisi ifade edilmektedir.
- 23 Spinoza'nın yönteminin bitimsiz bir geriye gidiş olmadığı buradan anlaşılır. Çünkü bildiğimizi bilmemiz için, ilkönce *bir şeyi bilmeliyiz*. Başka deyişle bir şey bildiğimizi kabul etmeliyiz. Bkz. 37.
- 24 Spinoza *certitudo* terimini geniş bir anlam çerçevesinde kullanır. Buna göre bu terim, "doğru bilgi/bilme/doğru şekilde bilme; bilmenin ne olduğunu bilme; bilmenin bilincinde olma; bir şeyi bildiğini bilme veya bir şeyi bildiğinden emin olma," manalarını taşır. Spinoza için, emin olma ve doğru kavramlara sahip olma, aynı anlamdadır.
- 25 Doğrunun kesinliği (bir şeyi bildiğini bilme veya bir şeyi bildiğinden emin olma) için, doğru bir kavrama/fikre sahip olmak yeterlidir.
- 26 Spinoza burada *nesnel* öz teriminden ne anladığını daha açık ifade ediyor. Buna göre, bir şeyin nesnel özü (*essentia obiectiva*), o şeye (nesnesine) tam tamına uygun olan kavramdır/fikirdir (*adaequata idea*). Bir şeyden mutlak anlamda emin olma ise, işte böyle bir kavram/fikir sahibi olmadır.
- 27 Spinoza'nın yöntemi, akılyürütmeyi (muhakemeyi) ve idraki içerir, ama her ikisinden de ayrıdır. Akılyürütme (*ratiocinatio*), şeyleri nedenlerine göre anlamaya yönelik bir süreçtir; şeyleri akletme/anlama veya bilmeyse (*intellectio*), bu sürecin sonucudur. Yöntem, muhakemenin ve akletmenin garantisidir; daha iyi bir anlama ve çıkarım yapma için kılavuzluk görevi üstlenir (Dijn 1996: 84). Buna göre, Spinoza için, doğru bilme yöntemi, şeylerin nedenlerini bilmemize yardımcı olacak bir muhakeme usulü değildir. Doğru yöntem, bilginin ne olduğunu bilmemizi sağlayacak bilgidir. Çünkü doğru yöntem sa-

- yesinde biz doğru kavramı bütün diğer algılarımızdan ayırarak ve içeriğini tahlil ederek bileceğiz. Bu yöntemle, hem düşünme ve anlama kapasitemizin ne olduğunu anlayacağız hem de zihnimize düşüncelerimizi ideal bir ölçüt doğrultusunda geliştirecek tarzda bir disiplin kazandıracaktır. Çünkü ancak böyle disiplinli bir zihinle bilgi peşine düştüğümüzde, kendimize kılavuzluk edecek kurallar tespit ederek lüzumsuz işlerle boşa güç sarf edip de kendimizi yormamış oluruz (Joachim 1993: 103).
- 28 Spinoza'nın yöntemi, ilk kavram üzerine düşünme etkinliğidir. Bu kavram, zihnin ilk edimi olduğundan, doğrudur ve yöntem bu doğruluğun, yani ilk doğru kavramın içerdiği doğruluğun mahiyeti üzerine düşünmedir. Bu durumda, bu yöntem düşünme üzerine düşünmedir ve düşünme zihnin bir etkinliği olduğu için, aslında bu yöntem zihin üzerine bir düşünmedir. Spinoza'nın yöntemi bu yüzden bilgi nazariyesi veya epistemolojinin kendisidir.
- 29 Bir ilk bilgi/kavram olmadıkça, bunu konu edinecek veya bunun şuuruna varacak bir yöntem de olmayacaktır.
- 30 Spinoza için yöntem, düşünme üzerine düşünmedir.
- 31 Yani nesneleri.
- 32 Yeni kavramlar edindikçe.
- 33 Zihnin mutlak varlığın bilgisine ermesinden, dolayısıyla aslına rücu etmesinden (*reflectere*) bahsediliyor.
- 34 Mevcut doğru bir kavramın tefekkürüne dayalı olarak doğruluğun ne olduğunu anlamak, Spinoza'nın yönteminin ilk bölümünün konusunu oluşturur. Bu süreçte, hayalgücü ile akıl arasında da gerekli ayırım gerçekleştirilir ve bu şekilde aklın kendisi hakkında kesin bir anlayış edinilir (Dijn 1996: 86).
- 35 Bu başlangıç noktasının sahiden mevcut (doğru) bir kavram olup olmadığı kanıtlama gerektirir.
- 36 Mevcut doğru bir fikirden başlayarak ve doğaya ilişkin diğer fikirleri bu mevcut doğru fikir doğrultusunda düzgün bir mantık sırasına göre elde ederek (Dijn 1996: 88).
- 37 Sizi amacınıza götürecek her vasıta bir şekilde yolunuza çıkardı.
- 38 Böyle bir düşünce düzeni içinde hareket ederler.

- ³⁹ Burada akıl ürünü fikirleri (kavramları) hayal ürünü fikirlerden kesin olarak ayırabilmeyi sağlayacak üstün bir muhakeme yeteneğinden söz edilmektedir.
- ⁴⁰ Spinoza'nın olası itirazların hepsine tek bir yanıtı var: Aklın doğuştan getirdiği düşünme kabiliyetinden emin olduktan ve doğru bir mantıkla düşünmeyi öğrendikten sonra, doğru apaçık ortaya çıkacaktır. Düzgün düşünmeyi engelleyen şeylerin en başında önyargılar ve geçici heveslere duyulan arzular geliyor. Ama önyargılar, mevcut gerçeklikler üzerine tefekkürle ve akıl ile hayalgücünü birbirinden ayırt etmekle aşılabılır. Çünkü önyargılar sonradan, harici sebeplere bağlı olarak oluşurlar, dolayısıyla bizim doğuştan getirdiğimiz akıl ve kudretiyle hiçbir alakaları yoktur (Dijn 1996: 89).
- ⁴¹ Bu metinde eksikliklerin olduğu ve Spinoza'nın tam olarak ne kastettiğinin anlaşılmadığı üzerine tartışmalar için bkz. Curley (ed.) 1985: 770, n. 35; White 1899: 22, n. 2.
- ⁴² Bkz. s. 16-31.
- ⁴³ Bkz. s. 30-43.
- ⁴⁴ Bkz. s. 32-59.
- ⁴⁵ Bkz. s. 50-53.
- ⁴⁶ Spinoza, bu çalışmasında, *fictus (fictitius)* (farazi, varsayımsal, kurgusal, kurmaca, uydurma, uyduruk vb) ve *imaginarius* (hayali) sıfatlarını eşanlamlı kullanır; keza bunlarla ilgili fiilleri de (*finco, imago*). Dolayısıyla *idea ficta*, hayali fikir/kavram ya da kurgusal/varsayımsal/farazi/kurmaca/uydurma veya uyduruk fikir anlamlarına gelir. İşin aslı, bütün bu terimler hayale konu olan şeylerle ilgilidir. Ama Spinoza'nın bu terimleri bu kadar geniş bir yelpazede kullanması, başka herhangi bir dile, dolayısıyla Türkçeye çeviriyi de zorlaştırmaktadır. Bu yüzden bu terimleri Türkçeye çevirirken tek bir anlamı üzerinden hareket etmek yanlış olur. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Mignini 2015: 33-51.
- ⁴⁷ Her algıda, algılanan şey/nesne, ya varsayılan bir şeydir ya da (sahiden varsa) o şeyin özüdür.
- ⁴⁸ Nereden ve nasıl doğuyor? Konusu ne? Hangi bağlamda?
- ⁴⁹ *existere* fiilinin, *non existere* şeklinde, yani olumsuz olması gerektiği açıktır. Bkz. Spinoza, *Cogitata Metaphysica*, 1.3.

- ⁵⁰ Bir şeyi varolan olarak düşünmek kendisiyle çelişiyorsa (veya bir şeyin varolması doğasına aykırıysa), o şey olanaksız bir şeydir. Bir Chimaera (canavar) olanaksız bir şeydir, çünkü varoluşu özüne (doğasına) aykırıdır. Bir şeyin varolmayan olarak düşünülmesi kendisiyle çelişiyorsa (veya bir şeyin varolmaması doğasına aykırıysa), o şey zorunlu bir şeydir. Tanrı zorunlu bir şeydir, çünkü varolmaması özüne aykırıdır; başka deyişle tam da doğası gereği varolmalıdır. Bu ikisinin arasında da olanaklı olan şeyler yer alır. Bir şeyin özü, varoluşunu ne içeriyor ne de dışlıyorsa, o şey olanaklı (mümkün ya da ihtimal dahilinde olan) bir şeydir. Mesela arızı şeyler olabilir de, olmayabilir de. Buna göre, gerçek bir şey açısından ya da teorik anlamda tam bilgi için, hiçbir şey salt olanaklı olamaz. Her şey, her sonlu *modus* (geçici ve değişebilir olan her şey), hem özünün hem de varoluşunun bütüne bağlı oluşuyla, zorunlu olarak belirlenmiştir. Petrus, gerçeklikte ya da her şeyi bilen bir zihin için, cevherin zaruri ve başka herhangi bir şeyle yeri doldurulamayacak bir *modus*udur.
- ⁵¹ Spinoza akledilen ya da anlaşılan bir şeyi kurgulayamayacağımızdan ya da hayal konusu kılamayacağımızdan söz ediyor; çünkü anlama, kurguyu sonlandırır.
- ⁵² Gövdesinin ön tarafı aslan, arka tarafı ejder, ortası keçi şeklinde, ağzından ateş püsküren, mitolojik bir canavar.
- ⁵³ Spinoza'ya göre Tanrının doğasını ve bir Chimaera'nın ne olduğunu tam olarak biliyorsam, ikisinden birinin varolduğunu düşünmem imkânsızdır. Çünkü böyle bir bilgiyle, Tanrının varolmak zorunda olduğunu, Chimaera'nınsa varolamayacağını idrak edebileceğimden, bu ikisinin varoluşunu mümkün ya da muhtemel olarak değerlendirmek artık benim gücümün sınırlarını aşar. Tanrının varoluşu, Chimaera'nınsa varolmayışı ezeli ebedi hakikatlerdir. Başka deyişle mantıksal nitelikleri değiştirilemez türden doğru önermelerdir; öyle ki olumluysa, asla bir daha olumsuz olamazlar, ya da tam tersi. Dolayısıyla benim varsayımlarda bulunma kapasitem, bilgimin içindeki ezeli ebedi hakikatlerin içeriğini oluşturan zorunlu bağlantıların ve ayrımların sahasına ulaşamaz (Joachim 1993: 117).

- 54 Spinoza burada *quaestiones* (sorunlar, problemler, meseleler) derken, herhangi bir bilim dalının (örn. aritmetik, matematik, doğa bilimi vb) uğraştığı özel problemlerden bahsediyor (Joachim 1993: 120, n. 2).
- 55 Oysa bir şey anlaşıldığı anda, kurgu da son bulur.
- 56 Yani bilincinde olabilir.
- 57 Spinoza'ya göre zihin, hayali/kurgusal bir fikirde doğruluğu ya da yanlışlığı teşhis etmeye muktedir bir yapıdadır.
- 58 Nedenin bilgisi olmadan *Petrus vardır*, demek yanlıştır.
- 59 Çapı.
- 60 Sive (yani/ya da/veya) bağlacıyla bu metinde *cogitatio* (düşünce) ile *idea* terimlerinin eşanlamlı kullanıldığı vurgulanıyor.
- 61 Buradaki üsluptan, Stoacıları mı, yoksa genel olarak böyle hatalara düşen insanlardan mı bahsedildiği anlaşılamamaktadır.
- 62 Doğanın ilk ilkesi söz konusu ediliyor.
- 63 Spinoza, *sensus communis* (ortakduyu: Yun. *koinē aisthēsis*) terimini bu şekilde ifade ediyor.
- 64 Yukarıdaki aşk hikâyesi örneğine gönderimde bulunuluyor.
- 65 Yani kendi kendine hareket imkânını yaratan bir tür nefse sahip.
- 66 Akla ait doğru bilgi edinmemize ya da aklın bilincine varmamıza.
- 67 Spinoza, metindeki *pura mens* (saf zihin) ve dipnottaki *purus intellectus* (saf akıl) tabirlerini eşanlamlı kullanmaktadır. Metnin tümüne dikkat edildiğinde, Spinoza'nın terminolojisinde *mens* ve *intellectus* (zihin ve akıl) terimlerinin böyle yer yer birbirleri yerine kullanıldıkları görülecektir.
- 68 Spinoza, soyutlamalara karşı yasaklayıcı tavrını burada net şekilde belli ediyor; ona göre asla soyutlamalardan (yani doğada bir karşılığı olmayıp sadece düşüncede olan şeylerden) bir sonuca varılmamalıdır; varılacaksa, tikel bir özden varılmalıdır (Savan 1986: 103).
- 69 Ezeli ebedi doğa düzenini.
- 70 Bu sorgulamanın sonucunda, bu ilk nedenin doğru kavramından çıkarılan tüm kavramlarımız birbirine bağlanıp birleştiğinde, zihnimiz amacına ulaşmış olacaktır; yani aslına rücu edecektir.

- ⁷¹ Yani doğanın temel/kurucu unsurlarından veya yapı taşlarından.
- ⁷² Gebhardt, *De Nagelate Schriften*'i dikkate alarak bu son cümleyi "Nam ex nullo alio fundamento cogitationes nostrae determinari queunt," şeklinde düzeltmiştir. Biz de çevirimizde bu düzeltmeyi esas aldık. Konuya ilişkin tartışmalar için bkz. Gebhardt 1925: II/337-38; Curley (ed.) 1985: 42, n. 70.
- ⁷³ Bu temel, düşünen şeyin, yani zihnin kendisidir.
- ⁷⁴ Aklın özelliklerinin farkındalığı, değişmez ve sonsuz şeylerin, özellikle de ilk nedenin içyüzünü görmemizi sağlayacak en önemli dayanak noktasıdır.
- ⁷⁵ Bilgisi katidir, yani düşüncenin, nesnenin hakikatine uygun olduğunu bilir, ya da nesnenin hakikatine uygun olarak tasavvur edildiğini bilir.
- ⁷⁶ Bir şeyi bağımsız, yani mutlak şekilde düşünmek, o şeyi sonsuz olarak düşünmektir.
- ⁷⁷ Mutlak nicelik ile tanımlanmış nicelik arasındaki farka dikkat çekiliyor.
- ⁷⁸ Spinoza'nın "ortak bir şey" (*aliquid commune*) derken ne kastettiği açık olmasa da, bir ilke, bir temel ya da aklın ortak tanımını ima ettiği düşünülebilir. Bkz. 125.
- ⁷⁹ Bu not, Spinoza'nın toplu eserlerinin ilk neşredildiği *Opera Posthuma* başlıklı edisyonu hazırlayanlar tarafından eklenmiştir (B.D.S. 1677: 518).

TERİMBİLİM

absolutus: mutlak, basit, tam, bir koşula tabi olmayan/koşulsuz, bağımsız, kendi başına varolan, salt, kısmi ya da izafi olmayan; **absolute:** mutlak bir şekilde, vb; (şeyler söz konusu olduğunda: bir şeyi, başka şeylerle ilişkilerinden ayrı olarak, salt özüne göre anlama); karşıt anlamlısı için bkz. **relativus**.

actus (Aristotelesçi-Skolastik terimbilime ait): edim, fiil; gerçekleş(tir)me; gerçeklik, gerçek, gerçek oluş, hakikat; bir şeyin ya da bir varlığın gerçekliği (=realitas); **actualitas:** edim durumunda olma; var olan, gerçek(leşmiş) olan (=existentia), [var olabilme ya da var olma imkânı olma veya kuvve halinde olma anlamına gelen *potentiadan* ayrıdır]; ayrıca =actio: etkin oluş, etkinlik [*intellectus* (akıl), bir yeti olarak *in potentia*dır, yani bilme kapasitesi vardır, bilmeye muktedirdir. Bir şeyi bilme halindeyken, gerçekleş(tir)me durumunda olduğundan, bilme veya anlama *actus intellectus* (akıl işini gerçekleştirmesi ya da tamamlaması) olarak adlandırılır.] (Yun. *energeia*).

adaequate: bkz. **adaequatus**.

adaequatus: (genel anlamda) uygun, eşit, mûsavi, orantılı, denk, bire bir, tam; kafi, yeterli; (bu metinde) açık ve seçik, doğru; **idea adaequata:** doğru bir kavramın

tüm içsel özelliklerine sahip kavram/fikir; nesnesiyle uyumlu kavram (=vera cogitatio: doğru düşünce); karışık anlamlısı, *inadaequatus*; (ayrıca, bkz. Garrett 2003: 53-54, n. 4, 5, 6); *adaequate*: tam olarak, tam manasıyla, aynı şekilde, aynı ölçüde, uygun/yeterli bir şekilde, eşit şekilde, layıkıyla; *inadaequate*: kısmi şekilde, eksik şekilde.

aeternus: ezeli ebedi olan, öncesiz ve sonrasız, sonsuz.

argumentum: kanıt/delil/tanıt; tanıtılmanın dayandığı önerme, iddia.

attendo: dikkat etmek, dikkat yöneltmek; aksetmek; bilincine/şuuruna varmak (=reflecto); (zihinde aynı anda bulunan birkaç objeden birine, isteyerek ya da gayri ihtiyari odaklanmak).

attributus: Tanrının özünden (*essentia Dei*) ayrı düşünülemeyen ya da özülle özdeş olan sıfatları (adları).

axioma: aksiyom (doğruluğu kanıtlama gerektirmeyecek kadar apaçık olan, dolayısıyla başka hükümlerin kanıtına yarayan temel önerme, belit, mütearife); (=communes notiones).

bonum: iyi, iyilik; **verum bonum**: hakiki/gerçek/halis iyi(lik); gerçekten iyi olan (şey, amaç); **summum bonum**: üstün/mutlak/nihai iyi(lik).

causa: neden/sebeup.

certitudo: (genel anlamda) kesinlik, katiyet; bir şeyi bildiğini bilme (=emin olma); doğru bilgi/bilme/doğru şekilde bilme; bilmenin ne olduğunu bilme; bilmenin bilincinde olma.

clara et distincta idea: açık ve seçik kavram/fikir/düşünce/bilgi/algı [=clara et distincta perceptio (çoğ. clarae et distinctae ideae/perceptiones): insan doğasına ve onun değişmez yasalarına bağlı olan, zihin dışında herhangi bir nedeni olmayan kavram(lar); saf zihnin/aklın bilgisine, onun doğası ve yasasına bağlı olan kavram(lar); (özellikle bu metinde) yüksek bilince erme

yolunda, başka açık ve seçik kavramların elde edilmesinde temel neden(ler)]; bkz. *adaequatus*.

cogitatio: düşünce.

cognitio reflexiva (=idea ideae), bkz. *cognitio*.

cognitio: bilgi, bilme, biliş (bilenin zihninde bilinenin suretinin hasıl olması; düşüncenin gerçeğe tam olarak uygun olması); **cognitio reflexiva (=idea ideae):** bilginin kendi üzerine aksetmesinden, başka deyişle bilginin şuuruna varmadan edinilen bilgi; bilgi üzerine tefekkürle elde edilen bilgi, bilginin bilgisi; felsefi bilgi; bilginin bilincine varma; dolaysız bilgi, sezgisel bilgi; bilmeyi bilme; nazari (teorik) bilgi; kavramsal bilgi; bilimsel bilgi; bilgi nazariyesi, epistemoloji.

commercium: (genel anlamda: alışveriş); iletişim, karşılıklı iletişim, etkileşim, irtibat; **commercium habere:** başka şeyleri hasıl etmek ve onlar tarafından hasıl olmak.

communis: ortak, genel; tümel, külli.

concatenatio: zincir (=catenatio), arka arkaya gelen şeylerin/olayların meydana getirdiği dizi, şeylerin dizilişi; sıra, sıralanma, dizilme, birbirine bağlanma, zincirlenme, zincirleniş; irtibat, bağ, bağlantı, karşılıklı bağlantı/ilişki, ana ve ara bağlantı; nedenler zinciri; neden-sonuç ilişkisi; **concatenatio intellectus:** kavramların mantıksal zinciri; **concatenatio naturae:** şeylerin doğadaki zincirlenişi/dizilişi, şeylerin birbirine ve bir diğerine olan bağlantıları, ara bağlantıları; neden-sonuç ilişkisi; doğanın ezeli ve ebedi düzeni.

conceptus: kavram (= *idea; obiectiva essentia*).

concludo: bir sonuca varmak, sonuç çıkarmak, hükme varmak; **conclusio:** sonuç; karar, yargı, hüküm; mantık zincirinin veya kıyasın son önermesi.

conditio: koşul, şart (bağlı bulunulan dış durum, vaziyet, hal; bir şeyin varlığının meydana gelebilmesi için gerekli ortam ya da husus).

conscientia: bilinç, şuur; anlayış, kavrayış, idrak; vicdan.

convenire: tekabül etmek, karşılamak, uymak, uyuşmak, uygun düşmek, bağdaşmak.

creata res: yaratılmış şey (=finita res: sonlu şey).

definitio: tanım/tarif; tanımlama (Spinoza'ya göre, bir şeyin özelliklerini değil de, doğasını açıklayan tanım); (=obiectiva essentia).

denominatio: adlandırma, ad; özellik, hususiyet, karakter, belirti, alamet, iz, işaret; içerik.

effectus: etki/tesir; eser; etmen, etken; sonuç, netice.

emendatio intellectus: aklın ıslahı, akli doğru yoluna koyma, zihnin ya da aklın aslına rücu etmesini sağlama, aklın nasıl kullanılacağını keşfederek zihne etkin konumunu geri kazandırma.

ens: varlık (kendisinden önce gelen ve onu tanımlayacak olan hiçbir şeyin bulunmadığı şey; gerçek/hakiki varlık); varlığı olan bir şey, bir varlık, [*nihil* (hiç, hiçlik, yokluk) ile *non ens* (var olmayan, yokluk) tabirlerinin karşıt anlamlısı]; **ens rationis:** mantıksal varlık (ancak bir kavramda temsil edilen, ama bu kavramın içeriği, düşünen zihnin dışında gerçekleşmemiş olan); düşünümlür varlık, düşünce nesnesi, mantık nesnesi; soyut varlık/nesne; (çoğ.) **entia rationis:** mantık nesneleri; geometrik şekiller, düşünülebilir şeyler, soyut nesneler, soyutlamalar [doğada karşılığı olmayan, sadece düşüncede olan şeyler; mesela cinsler, türler, zaman, matematik kavramlar (şekil, sayı, ölçü gibi), bkz. Savan, 1986: 103, 120]; **ens reale:** varoluş; varolan ya da varolmaya muktedir olan; gerçeklik; aşkın varlık; **entia physica et realia:** doğal/fizik/maddi/somut ve gerçek varlıklar, somut gerçeklikler.

enuntiatio: ifade, cümle, önerme (=propositio).

essentia (genel anlamda, "nedir," sorusunun karşılığı): öz; bir şeyi o şey kılan; bir şeyin zatı, kendisi; bir şeyin te-

mel unsuru, esası, mahiyeti; bir şeyin ta kendisi, mad-di varlığı, maddi varlığının özü, öz varlık.

existentia: bkz. **existere**.

existere: varolmak, mevcut olmak; **existentia:** varoluş, mevcudiyet.

esse: olmak.

experientia vaga: aklın ürünü olmayan veya akılla sınanmamış/temellendirilmemiş tecrübi bilgi, eleştirel olmayan bilgi; üstünkörü/gelişigüzel/rastgele tecrübe veya deneyim, gözlem; salt tecrübe; (genel anlamda, görgü; hayat tecrübesi).

extrinsicus: dışa ait, dıştan, dışarıda, harici; (dışa bağımlı manasından ötürü =**relativus:** izafi, varlığı ya da tasavvuru bir başka şeyin varlığına tabi olan, bağıntılı, göreceli, görelî, rölatif); **intrinsecus:** içte, içeride, içe ait, içsel, dahili.

tingo: kurgulamak, kurmak, hayal etmek, uydurmak; icat etmek; farz etmek, varsaymak; zannetmek, sanmak.

finis: (erişmek istenen) nihai amaç, erek, gaye, hedef; maksat; sonuç, son.

finitus: sonu olan, sonlu, sınırlı; **infinitus:** sınırsız, sonsuz, sonu olmayan, bitimsiz, nihayetsiz, binihaye.

forma: biçim, şekil, suret; **formalis:** biçimle ilgili, şekle ait, şekli; **formalis essentia:** biçimsel öz; şeyin kendisi/kendi içeriği/kendi gerçekliği; nesnel gerçeklik; **obiectiva essentia:** nesnel öz; şeyin kavramı/fikri/düşüncesi/bilgisi; (Skolastik-Kartezyen çizgideki terminolojiye göre, **formalis;** "gerçek bir *formaya* sahip)," **obiectivus** ise "zihne verilmiş olan veya zihnin gözünün önünde olan" anlamına gelen sıfatlardır. Bir şeyin *biçimsel özü*, gerçek özüdür; *nesnel özü* ise, o şeyin biçimsel gerçekliğinin zihindeki bulunuşudur, yani kavramıdır).

formalis essentia, bkz. **forma**.

hypothesis: hipotez, varsayım, kurgu, kuram, faraziye, spekülasyon.

idea falsa (falsitas): yanlış fikir/düşünce/kavram/yargı/bilgi; (yanlışlık; hata, yanlış).

idea ficta (fictio): hayal ürünü ya da kurgusal fikir/kavram/düşünce; kurgu, kurmaca, uydurma, hayal; varsayım, hipotez, faraziye.

idea ideae: ilk kavramın idraki; bilginin bilgisi, kavramsal bilgi, nazari bilgi, mutlak bilgi; (=cognitio reflexiva).

idea: (bu metinde, geniş anlamda) kavram/düşünce/fikir/yargı/önerme/bilgi/algı; (Skolastik felsefede, kavram =conceptus). Düşünen bir şey olan zihnin kendiliğinden oluşturduğu bir kavram (fikir, düşünce) veya zihnin kendi edimi; [Spinoza'ya göre, *perceptiodan* (algı) farklı, çünkü algı, algılanan cismin tesiri altında, edigendir, oysa *idea* (kavram) zihnin bir etkinliği olduğundan, etkindir. Bir *idea*, *ideatumuna* (kavranılan, fikredilen, düşünülen, bilinen şey: nesne) uygunsa, yani kavram, nesnesine tekabül ediyorsa (*convenire*), o kavram doğrudur (*vera idea*). Ama bu durum, doğru kavramın doğasını (*natura verae ideae*) tam olarak açıklamaz. Buradaki uygunluğun (*convenientia*) ne olduğu sorgulandığında, bir anlamda *idea* ile *ideatumun* hem birbiriyle özdeş olduğu hem de ayrı olduğu görülür. Spinoza, bu ilk eserinde bu uygunluğun ne olduğunu açıklamıyor. Bu açıklama için *Ethica* adlı eserindeki Tanrının *Düşünce* ve *Beden* sıfatlarının (*attributus*) mahiyetiyle ilgili öğretisini beklemek gerekiyor. Dolayısıyla bu ilk eserde *Ethica*'nın ana temasının eskizleri çiziliyor. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Joachim 1901: 147-48)); bkz. *vera idea*.

idealis: sadece zihinde/düşüncede varolan, fikri planda mevcut olan, ideal.

ideatum: bilinen/kavranılan (şey); kavramın konusu, nesne; kavramın (*idea*) nesnesi (nesnesinin hakikati); bkz. *idea*.

imaginatio: hayalgücü/muhayyile (hayaller üretme kapasitesi); (çoğ.) **imaginationes:** hayaller (duyu verilerinden, hafızadan ve varsayımlardan edinilen, nesnelerle ilgili algılar, yargılar).

imago: hayal etmek, tahayyül etmek.

imperfectus: eksik/noksan, tamamlanmamış, tamam olmayan, yarım.

in nobis: bizde, doğamızda (varolan bir şey).

in se esse: (kendi içinde olmak); kendi kendine mevcut olmak veya kendi kendinin nedeni olmak, varoluşu için başka bir nedene ihtiyaç duymamak. (Descartes'ın *substantia* [cevher, töz] terimiyle aynı manaya geldiği düşünülür. Bkz. LeBuffe, 2010: 30).

inadaequatus: bkz. *adaequatus*.

increata res: yaratılmamış şey (= *infinita res*: sonsuz şey).

infinitus, bkz. *finitus*.

innatum instrumentum: tabii/doğal alet (= *vera idea*; *intellectus*); baştan beri varolan, ortak kavram, vb.; ruhta/zihinde doğuştan varolan, dolayısıyla deneyden edinilmemiş düşünce.

impossibilis (*quod non potest esse*: olamaz olan): zorunluya karşıt olarak, olması mümkün olmayan, olması *imkân* dahilinde olmayan, olanaksız.

institutum (novum): yepyeni bir yaşam ve düşünme (muhakeme/mantık) tarzı.

intellectio: akletme, anlama, bilme (= *cognitio*); müdrike (idrak ve düşünme yeteneği, kavramlarla düşünme/bilme melekesi, anlama gücü).

intellectus: akıl (*ratio*; Yun. *nous*).

intellegere: anlamak, bir şeyin ne olduğunu akıl yoluyla kavramak; akıl erdirmek; bir şeyin gerçeğini, aslını idrak etmek, aslını anlamak; fehmetmek; bilmek.

intima essentia: bir şeyin ta kendisi, asli yapısı/fitrat, iç yapısı; nesnenin hakikati, özü, kendilik, zatiyet, mahiyet.

intrinsicus, bkz. *extrinsicus*.

laetitia: insanın varlığının yetkin bir konuma yükselişinin (yüksek bilinç sahibi olmasının) verdiği doygunluk hissi, sevinç, mutluluk; **summa laetitia:** büyük/mutlak/üstün/nihai sevinç, mutluluk; (bu metinde: insan zihninin Doğayla olan birlikteliğinin külli bilgisine sahip olma); (*summa felicitas*).

leges naturae: doğa yasaları/kanunları, tabiat kanunları.

mala: kötülükler [insanın arzularına konu olan, iştahını kabartıp zihnini bulandıran, ahlaki anlamda kötü hevesler: *divitias* (servet, zenginlik, mal mük), *honor* (itibar), *libido* (ihtiras, haz, zevk)].

memoria: hafıza/bellek; hatıra/anı.

mens: zihin.

methodus: yöntem (=via: yol).

modi percipiendi: algılama/algı, idrak etme/idrak biçimleri, tarzları, türleri; bilgi biçimleri/türleri/tarzları (bir şeyi bilmemize, yani hiç tereddüt etmeden tasdik ya da inkâr etmemize neden olan bütün idrak/farkındalık biçimleri).

motus: hareket, devinim.

natura: Doğa/Tabiat; insan doğası/tabiatı; bir varlığın tabii özelliklerinin bütünü/mahiyet.

norma: bir hükme varmak veya değer biçmek için başvuru olan ölçü, kıstas, mısdağ, kriter, ölçüt; temel ilke.

obiectiva essentia, bkz. forma.

ordo: düzen, nizam, sıra; yol, usul, plan; mantık.

perceptio: algı, idrak; bilgi (=idea, cognitio).

perfectus: tam/eksiksiz, yetkin, üstün, mükemmel.

possibilis: (*quod potest esse*: olabilir olan; yok, ama olabilir olan): olması mümkün olan, olması imkân dahilinde olan, olanaklı.

potentia (=potestas): kuvve, güç, kudret, kuvvet, kapasite; yetenek/yeti/kabiliyet; olabilecek durumda olma, imkân, olabilirlik, olanak; **potestas intelligentis:** anlama kapasitesi/kabiliyeti/yetisi/gücü.

proprium: özellik, hassa, hususiyet, nitelik (çoğ.) **propria:** bir şeyin özünden zorunlu olarak çıkan, ama o şeyin özünün inşasına katkısı bulunmayan özellikler, tabii özellikler, hususiyetler, nitelikler (= *proprietates/qualitates/attributus*).

purus mens: saf zihin/bilinç; (Spinoza bu metinde bu tabiri *purus intellectus* (saf akıl) tabiriyle eşanlamlı kullanır).

realitas: gerçek olma durumu, gerçeklik; gerçek olan/varolan şeylerin tümü; hakikat, vakıa, realite.

realitas: gerçeklik (=Deus, Natura, Ens perfectissimus).

relatio: bağıntı, ilişki; nispet, izafet.

relativus, bkz. **extrinsecus.**

rerum natura: Doğa; (Spinoza bu tabiri genellikle şeylerin doğası olarak kullanır).

res in se: kendi kendine varolan şey, varoluş nedeni kendisinde olan şey; **res per se:** kendi kendine varolduğu için, kendi kendine (salt kendisiyle) anlaşılan şey.

res: düşünce konusu olan her şey, şey; bir şey, obje, nesne, varlık; olay, vakıa; oluş, hal, durum, olgu, şart, koşul, vb; mesele, konu, husus, gerçeklik.

sapientia: bilgelik, felsefe; (Skolastik terminolojide, şeylerin nihai nedenlerinin araştırılması sonucunda elde edilen ve insan zihnini tam olarak doyuran yüksek ve kesin bilgi; her şeyin bilgisi).

scientia: bilimsel bilgi (=Yun. *epistēmē*: zorunlu nedenlerin kesin bilgisi); bilim; külli bilgi.

scopus: plan/proje/tasarı (yapılması düşünülen şeyin zihinde tasarlanan şekli); amaç, hedef; kapsam.

sensatio: duyum; duyumlama, hissetme, ihsas.

sensus: duyu; duyma/hissetme gücü, hassa; **sensus communis:** ortakduyu.

simplicitas: basitlik, mutlaklık; [başka bir şeyle karışmayıp tek unsur halinde olan, birleşik olmayan (doğa)].

vera idea: doğru kavram (doğru düşünce/fikir/bilgi/algi/yargı); kavramsal doğru; doğruluk. (Spinoza'nın yönteminin, tüm diğer bilgilerin doğruluğunu test etmek için kullanmak zorunda olduğu bir ölçüt, norm, mesnet; tüm gerçeklik. [Tek gerçek olduğundan, eğer bir şey varsa, kesin olarak bir tek bu vardır, çünkü her şeyin varlığının ilkidir; yoksa, zaten hiçbir şey yoktur. Bir tek bu doğrudur; yoksa doğruluk diye bir şey yoktur.] Bkz. Joachim, 1901: 8).

veritas: doğru olma durumu, doğruluk, gerçeğe uygun olma, gerçeklik, gerçek; hakikat (=adaequatio).

verum bonum: hakiki/gerçek/halis iyi (iyilik).

via: (Skolastik terminolojide) yol, yöntem (zihni, doğrulara ya da gerçeklere götüren vasıta; Spinoza'nın genel terminolojisinde *mos* terimiyle de karşılanır).

KAYNAKÇA

Dolaylı olarak yararlanılan kaynaklar da yer almaktadır.

- B.D.S. (1677). "Tractatus de Intellectus Emendatione," *Opera Posthuma*, s. 493-518.
- Bruder, C.H. (ed.) (1844). *Benedicti De Spinoza. Opera Quae Supersunt Omnia*, vol. II, Lipsiae: Typis et Sumtibus Bernh. Tauchnitz Jun., s. 1-42.
- Bruyn, D. de (2014). *Spinoza's Concept of Emending the Intellect. A Critical Investigation into Spinoza's Method of the Intellect with Special Reference to the Tractatus de Intellectus Emendatione*, Finland: University of Turku.
- Bunge, W. van, H. Krop, P. Steenbakkens, J. van de Ven (ed.) (2011). *The Continuum Companion to Spinoza*, London/New York: Continuum.
- Cassin, B. (ed.) (2014). *Dictionary of Untranslatables. A Philosophical Lexicon*, Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Curley, E. (ed. & tr.) (1985). *The Collected Works of Spinoza*, vol. 1, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Deferrari, R.J., M.I. Barry (1948). *A Lexicon of St. Thomas Aquinas, based on the Summa Theologica and selected passages of his other works*, Baltimore: Catholic University of America Press.

- Della Rocca, M. (ed.) (2018). *The Oxford Handbook of Spinoza*, New York: Oxford University Press.
- Dijn, H. de (1996). *Spinoza: The Way to Wisdom*, West Lafayette, Indiana: Purdue University Press.
- Durant, W. (1933). *The Story of Philosophy*, New York: Garden City Publishing.
- Elwes, R.H.M. (tr.) (1901). *Improvement of the Understanding, Ethics and Correspondence of Benedict De Spinoza*, Toronto: L. Beling Tetens.
- Garrett, A.V. (2003). *Meaning in Spinoza's Method*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Gebhardt, C. (ed.) (1925). *Spinoza. Opera*, 4 vols., Heidelberg: Carl Winter.
- Hallett, H.F. (2013). *Benedict De Spinoza. The Elements of His Philosophy*, London/New York: Bloomsbury.
- Joachim, H.H. (1901). *A Study of the Ethics of Spinoza*, Oxford: at the Clarendon Press.
- Joachim, H.H. (1993). *Spinoza's Tractatus De Intellectus Emendatione. A Commentary*, Bristol: Thoemmes Press.
- LeBuffe, M. (2010). *From Bondage to Freedom. Spinoza on Human Excellence*, New York: Oxford University Press.
- Matson, W.I. (1994). "Spinoza on Beliefs," *Spinoza by 2000: The Jerusalem Conferences*, vol 2: *Spinoza on Knowledge and the Human Mind*, ed. Y. Yovel, Leiden: E.J. Brill, s. 67-82.
- Melamed, Y.Y. (ed.) (2015). *The Young Spinoza. A Metaphysician in the Making*, New York: Oxford University Press.
- Mignini, F. (2015). "Fictio/Verzierung (e) in Spinoza's Early Writings," *The Young Spinoza. A Metaphysician in the Making*, ed. Y.Y. Melamed, New York: Oxford University Press, s. 33-51.
- Miller, J. (2015). *Spinoza and the Stoics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Morrison, J. (2015). "Truth in the *Emendation*," *The Young Spinoza. A Metaphysician in the Making*, ed. Y.Y. Melamed, New York: Oxford University Press, s. 66-91.

- Muller, R.A. (1985). *Dictionary of Latin and Greek Theological Terms: Drawn Principally from Protestant Scholastic Theology*, Grand Rapids, Michigan: Baker Academic.
- Ramond, C. (2007). *Dictionnaire Spinoza*, Paris: Ellipses.
- Runes, D.D. (1951). *Spinoza Dictionary*, New York: Philosophical Library.
- Sangiaco, A. (tr.) (2011). *Baruch Spinoza. Tutte Le Opere, Testi Originale a fonte*, Milano: Bompiani.
- Savan, D. (1986). "Spinoza: Scientist and Theorist of Scientific Method," *Spinoza and the Sciences*, Edited by M. Grene, D. Nails, Dordrecht: D. Reidel Publishing Company, s. 95-123.
- Shirley, S. (tr.) (1992). *Baruch Spinoza. Ethics, Treatise on the Emendation of the Intellect and Selected Letters*, Edited and Introduced by S. Feldman, Indianapolis/Cambridge: Hackett Publishing Company.
- White, W.H. (tr.) (1899). *Tractatus De Intellectus Emendatione et De Via, Qua Optime in Veram Rerum Cognitionem Dirigitur*, London: Duckworth & Co.
- Wuellner, B. (1966). *A Dictionary of Scholastic Philosophy*, Milwaukee: The Bruce Publishing Company.
- Yovel, Y. (ed.) (1994). *Spinoza by 2000: The Jerusalem Conferences*, vol 2: *Spinoza on Knowledge and the Human Mind*, Leiden: E.J. Brill.

LATİNCE ASLINDAN YAPILMIŞ İLK TÜRKÇE ÇEVİRİSİNİ ELİNİZDE TUTTUĞUNUZ BU KİTAP, SPİNOZA'NIN DÜŞÜNCELERİNİ OLGUNLAŞTIRIP FELSEFİ TERMİNOLOJİSİNİ ŞEKİLLENDİRMEYE BAŞLADIĞI, DOLAYISIYLA ZİHN DÜNYASINA GİDEN YOLLARIN TEMEL TAŞLARINI DÖŞEDİĞİ ESERİDİR. BU ESERİNDE SPİNOZA'NIN ASIL GAYESİ, İNSANIN TABİİ KUVVETİNİ BÜTÜN ÖZELLİKLERİYLE TANIMAK VE EKSİKSİZ BİR YÖNTEM KEŞFEDEREK ONU DOĞRUYA GÖTÜRECEK BİR MANTIK HARİTASI ÇİZMEKTİR. BU KEŞFEDİLDİ Mİ, ARKASI GELİR. İÇİMİZDE MEVCUT OLAN DOĞRU KAVRAM İLK ADIM ATACAĞIMIZ BASAMAK OLUR, DÜZGÜN ÇIKARIMLAR VE KANITLAMALARLA DOĞRU DÜŞÜNME, DOĞRU DÜŞÜNMELER DOĞURUR. BÖYLE BASAMAK BASAMAK İNSANIN BİLGİSİ GELİŞİR, ANLAMA YETİSİ GİTGİDE ARTAR VE DAHA İLERİYE, DAHA İLERİYE DERKEN, EN NİHAYET BİLGELİĞİN ZİRVESİNE KADAR YOL ALINIR. BU ZİRVE, ZİHNİN İÇİNDE HAKİKAT YOLCULUĞUNA ÇIKAN HER İNSANIN EN BÜYÜK HEDEFİDİR; EN YÜKSEK BİLGİDİR, EN YÜKSEK BİLİNÇ DÜZEYİDİR YA DA SPİNOZA'NIN KENDİ TABİRİYLE, ZİHNİN DOĞAYLA OLAN BİRLİĞİNİN KÜLLİ BİLGİSİNE ERMEDİR. İNSAN ANCAK BU BİLGİDE MUTLULUĞA DOYAR; ANCAK BU BİLGİDE YETKİNLİĞİN, ETKİNLİĞİN VE ÖZGÜRLÜĞÜN MANASINI KAVRAR.